

J. P. TRAP

KONGERIGET
DANMARK

FJERDE OMARBEJDEDE UDGAVE

PAA GRUNDLAG AF DEN AF H. WEITEMEYER UDGIVNE 3. UDGAVE
OG UNDER MEDVIRKNING AF VIDENSKABSMÆND, FAGFOLK OG
STEDLIGE MEDDELERE FRA ALLE LANDETS EGNE

UDGIVET AF

GUNNAR KNUDSEN

VI. BIND

VIBORG AMT · RANDERS AMT

KØBENHAVN 1925

G. E. C. GADS FORLAG

(FREDERIK GAD)

INDHOLD AF SJETTE BIND

	Pag.
VIBORG AMT	1—336
SALLING	65
Købstæder: Skive p. 54 — Viborg p. 8.	
Herreder: Fjends p. 131 — Harre p. 98 — Hids p. 299 — Hindborg p. 66 — Hovlbjærg p. 316 — Lysgaard p. 266 — Middelsom p. 240 — Nørlyng p. 191 — Nørre p. 79 — Rinds p. 162 — Rødding p. 113 — Sønderlyng p. 217.	
Sogne (og Landkommuner):	
Aalum (Ø.-Bjærgegrav-Aalum Komm.)	234
Aasted (Selde-Aasted Komm.)	99
Ajt [Ajdt] (Vejerslev-Ajt-Torsø Komm.)	326
Almind (egen Komm.)	268
Asmild (Asmild-Tapdrup Komm.)	193
Balle (Gødvad-Balle Komm.)	306
Balling (Balling-Volling Komm.)	120
Bigum (Vammen-Bigum-Lindum Komm.)	215
Bjerring (Bjerring-Mammen Komm.)	247
Bjerringbro (Hjermind-Le-Hjorthede Komm., Bjerring-Mammen Komm. og Sale-Gulev Komm.)	248
Bjærgegrav, se Ø.- og V.-Bjærgegrav.	
Borris, se Nørre-Borris.	
Brøndum (Brøndum-Hvidbjærg Komm.)	76
Bølle, se Vester- og Øster-Bølle.	
Dagbjærg [Davbjærg] (Dagbjærg-Mønsted-Smollerup Komm.)	151
Dollerup (Dollerup-Finderup-Ravnstrup Komm.)	200
Dommerby (Højslev-Dommerby-Lundø Komm.)	135
Durup (Durup-Tøndering Komm.)	101
Dølby (Hem-Hindborg-Dølby Komm.)	72
Elsborg (Højbjærg-Elsborg Komm.)	276
Engesvang, se Ingessvang.	
Feldingbjærg (Kobberup-Feldingbjærg-Gammelstrup Komm.)	149
Finderup (Dollerup-Finderup-Ravnstrup Komm.)	198
Fiskebæk (Vorde-Fiskebæk-Romlund Komm.)	207
Fjelsø (Gedsted-Fjelsø Komm.)	169
Fly (Vridsted-Fly Komm.)	157
Frederiks (egen Komm.)	293
Funder (egen Komm.)	312
Fur (egen Komm.)	110
Gammelstrup (Kobberup-Feldingbjærg-Gammelstrup Komm.)	150
Gedsted (Gedsted-Fjelsø Komm.)	168
Gerning (Horslev-Gerning Komm.)	321
Granslev (Hovlbjærg-Granslev Komm.)	330
Grensten (Ø.-Velling-Helstrup-Grensten Komm.)	259
Grindeslev (Grindeslev-Grønning Komm.)	82
Grønæk (egen Komm.)	277
Grønning (Grindeslev-Grønning Komm.)	89
Gulev [Gullev] (Sale-Gulev Komm.)	319
Gødvad (Gødvad-Balle Komm.)	305
Haasum (Haasum-Ramsing Komm.)	121
Hammershøj (Vorning-Korning-Hammershøj Komm.)	229
Harre (Hjerk-Harre Komm.)	106
Havrum (Havrum-Salle Komm.)	332
Helstrup (Ø.-Velling-Helstrup-Grensten Komm.)	259
Hem (Hem-Hindborg-Dølby Komm.)	71
Hersum (Hersum-V.-Bjærgegrav Komm.)	179
Hindborg (Hem-Hindborg-Dølby Komm.)	73

	Pag.		Pag.
Hinge (egen Komm.)	283	Mønsted (Dagbjærg-Mønsted-Smollerup Komm.)	153
Hjerk (Hjerk-Harre Komm.)	105	Navtrup (Navtrup-Vile-Sæby Komm.)..	107
Hjermind (Hjermind-Le-Hjorthede Komm.)	250	Nørbeg [Nørbæk] (Nørbeg-Sønderbeg-Læsten Komm.)	230
Hjorthede (Hjermind-Le-Hjorthede Komm.)	253	Nørre-Borris (Taarup-Kvols-N.-Borris Komm.)	145
Hornbæk (Hornbæk-Taanum Komm.)..	238	Nørre-Vinge (Tjele-N.-Vinge Komm.)..	221
Horslev [Hvorslev] (Horslev-Gerning Komm.)	320	Odens [Oddense] (Odens-Otting Komm.)	74
Hovlbjærg (Hovlbjærg-Granslev Komm.)	328	Otting (Odens-Otting Komm.)	75
Hvamme [Hvam] (Hvamme-Hvilsum Komm.)	173	Pederstrup (Rødding-Løvel-Pederstrup Komm.)	212
Hvidbjærg (Brøndum-Hvidbjærg Komm.)	77	Ramsing (Haasum-Ramsing Komm.)...	123
Hvilsum (Hvamme-Hvilsum Komm.) ..	175	Ravnstrup (Dollerup-Finderup-Ravnstrup Komm.)	204
Hvorslev, se Horslev.		Resen (Vrove-Resen Komm.), Fjends Hrd.	161
Højbjærg [Højbjærg] (Højbjærg-Elsborg Komm.)	273	Resen (Skive Landsogn-Resen Komm.), Hindborg Hrd.	68
Højslev (Højslev-Dommerby-Lundø Komm.)	132	Rind (egen Komm.)	243
Hørup (egen Komm.)	281	Romlund (Vorde-Fiskebæk-Romlund Komm.)	208
Ingesvang [Engesvang] (egen Komm.)	314	Roslev (egen Komm.)	103
Jebjærg (Jebjærg-Lyby Komm.)	79	Roum (Tostrup-Roum Komm.)	178
Junged (Junged-Torum Komm.)	91	Rydbjærg [Rybjærg] (egen Komm.) ...	97
Karup (egen Komm.)	295	Rødding (Rødding-Løvel-Pederstrup Komm.), Nørlyng Hrd.	209
Klejtrup (egen Komm.)	181	Rødding (egen Komm.), Rødding Hrd.	113
Kobberup (Kobberup-Feldingbjærg Gammelstrup Komm.)	147	Sale [Sal] (Sale-Gulev Komm.)	317
Korning [Kvorning] (Vorning-Korning-Hammershøj Komm.)	228	Salle [Sall] (Havrum-Salle Komm.) ...	334
Kragelund (egen Komm.)	311	Sejling (Sejling-Sinding Komm.)	309
Krejbjærg (egen Komm.)	118	Selde (Selde-Aasted Komm.)	94
Kvols (Taarup-Kvols-N.-Borris Komm.)	144	Serup (egen Komm.)	299
Kvorning, se Korning.		Simsted (egen Komm.)	170
Laastrup (Laastrup-Skals Komm.)	184	Sinding (Sejling-Sinding Komm.)	310
Langaa (Langaa-Torup-S.-Vinge Komm.)	260	Sjorslev (egen Komm.)	270
Le (Hjermind-Le-Hjorthede Komm.) ..	251	Skals (Laastrup-Skals Komm.)	185
Lem (Lem-Vejby Komm.)	125	Skern (V.-Velling-Skern Komm.)	255
Lemming (egen Komm.)	301	Skive Landsogn (Skive Landsogn-Resen Komm.)	66
Levring (egen Komm.)	280	Skød (egen Komm.)	335
Lime (egen Komm.)	128	Smollerup (Dagbjærg-Mønsted-Smollerup Komm.)	155
Lindum (Vammen-Bigum-Lindum Komm.)	216	Svostrup (egen Komm.)	302
Lundø (Højslev-Dommerby-Lundø Komm.)	136	Sæby (Navtrup-Vile-Sæby Komm.) ...	109
Lyby (Jebjærg-Lyby Komm.)	81	Sønderbeg [Sønderbæk] (Nørbeg-Sønderbeg-Læsten Komm.)	231
Lynderup (Ulbjærg-Lynderup Komm.)	189	Sønder-Vinge (Langaa-Torup-S.-Vinge Komm.)	263
Lysgaard (egen Komm.)	291	Taanum (Hornbæk-Taanum Komm.) ..	238
Læsten (Nørbeg-Sønderbeg-Læsten Komm.)	232	Taarup (Taarup-Kvols-N.-Borris Komm.)	141
Løvel (Rødding-Løvel-Pederstrup Komm.)	211	Tapdrup (Asmild-Tapdrup Komm.) ...	196
Mammen (Bjerring-Mammen Komm.)	249		

	Pag.		Pag.
Testrup (egen Komm.)	172	Vile (Navtrup-Vile-Sæby Komm.)	108
Tise (egen Komm.)	90	Vinderslev (egen Komm.)	284
Tjele (Tjele-N.-Vinge Komm.)	218	Vindum (egen Komm.)	244
Torning (egen Komm.)	287	Vinge, se Nørre- og Sønder-Vinge.	
Torsø (Vejerslev-Ajt-Torsø Komm.)	327	Vinkel (egen Komm.)	240
Torum (Junged-Torum Komm.)	93	Viskum (Ørum-Viskum-Vejrum Komm.)	224
Torup (Langaa-Torup-S.-Vinge Komm.)	262	Vium (egen Komm.)	266
Tostrup (Tostrup-Roum Komm.)	177	Volling (Balling-Volling Komm.)	78
Tøndering (Durup-Tøndering Komm.)	102	Vorde (Vorde-Fiskebæk-Romlund Komm.)	205
Ulbjærg (Ulbjærg-Lynderup Komm.)	187	Vorning (Vorning-Korning-Hammershøj Komm.)	226
Vammen (Vammen-Bigum-Lindum Komm.)	213	Vridsted (Vridsted-Fly Komm.)	156
Vejby (Lem-Vejby Komm.)	127	Vrove (Vrove-Resen Komm.)	159
Vejerslev (Vejerslev-Ajt-Torsø Komm.)	324	Ørslev Kloster (egen Komm.)	137
Vejrum (Ørum-Viskum-Vejrum Komm.)	226	Ørum (egen Komm.), Fjends Hrd.	140
Vellev (egen Komm.)	322	Ørum (Ørum-Viskum-Vejrum Komm.), Sønderlyng Hrd.	222
Velling, se Øster- og Vester-Velling.		Øster-Bjærggrav [Bjerregrav] (Ø.-Bjærggrav-Aalum Komm.)	233
Vester-Bjærggrav [Bjerregrav] (Hersum-V.-Bjærggrav Komm.)	183	Øster-Bølle (egen Komm.)	166
Vester-Bølle (egen Komm.)	163	Øster-Velling (Ø.-Velling-Helstrup-Grensten Komm.)	258
Vester-Velling (V.-Velling-Skern Komm.)	254		
Viborg Graabrødre Landdistrikt	192		

RANDERS AMT 337—710

Købstæder: Grenaa p. 410 — Hobro p. 388 — Mariager p. 399 — Randers p. 345 — Æbeltoft p. 423.

Herreder: Galten p. 507 — Gerlev p. 451 — Mols p. 660 — Nørhald p. 472 — Nørre-Dyrs p. 592 — Onsild p. 432 — Rovsø p. 534 — Støvring p. 491 — Sønder-Dyrs p. 628 — Sønderhald p. 547 — Øster-Lisbjerg p. 682.

Sogne (og Landkommuner):

Aalsø (Aalsø-Hoed Komm.)	629	Ebdrup (Kolind-Ebdrup-Skarresø Komm.)	659
Aarslev, se Nørre-Aarslev.		Egaa (Hjortshøj-Egaa Komm.)	704
Agri (Agri-Egens Komm.)	667	Egens (Agri-Egens Komm.)	669
Albæk (Harreslev-Albæk Komm.)	500	Enslev (Gerlev-Enslev Komm.), Gerlev Hrd.	470
Albøge (Lyngby-Albøge Komm.)	641	Enslev (Hammelev-Enslev Komm.), Nørre-Dyrs Hrd.	595
Alling, se Øster- og Vester-Alling.		Essenbæk (Viring-Essenbæk Komm.)	551
Anholt (egen Komm.)	624	Estruplund (Vore-Estruplund Komm.)	540
Asfærg (Asfærg-Faarup Komm.)	476	Faarup (Asfærg-Faarup Komm.)	478
Avning (Favsing-Avning Komm.)	556	Falslev (Falslev-Vindblæs Komm.)	437
Borup (egen Komm.)	493	Favsing (Favsing-Avning Komm.)	553
Bregned (Torsager-Bregned Komm.)	688	Feldballe (egen Komm.)	651
Dalbnyeder (Dalbnyeder-Dalbyover Komm.)	461	Fjellerup (Fjellerup-Glesborg Komm.)	609
Dalbyover (Dalbnyeder-Dalbyover Komm.)	462	Fuglslev (Tirstrup-Fuglslev Komm.)	650
Draaby (egen Komm.)	663	Galten, se N.-Galten.	
Dronningborg Landsogn [Randers Skt. Mortens østre Landdistr.] (egen Komm.)	491	Gammelsogn [Grenaa Landsogn] (egen Komm.)	592

DE VIGTIGSTE FORKORTELSER.

A/S = Aktieselskab.	H. eller Hartk. = Hartkorn.	Km. = Kommune.
Arkt. = Arkitekt.	ha = Hektar.	Kr. = Kreds.
Bl. = Bolig.	Hpl. = Holdeplads.	m = Meter.
Blands. = Blandsæd.	Hrd. = Herred.	Ml. = Mølle.
Ejdsk. = Ejendomsskyld.	Hs. = Hus.	Pl. = Plads.
(Den samlede Vurderings- sum ved Ansættelse til Ejendomsskyld.)	Jordv. = Jordværdi.	S. = Sogn.
F.M. = Fredet Mindesmærke.	Kbmdshdl. = Købmands- handel.	St. eller Stat. = Station.
Gd. = Gaard.	km = Kilometer.	Td. = Tønde.
	km ² = Kvadratkilometer.	Vandar. = Vandareal.

ANVENDTE FLADEMAAL.

Hektar:	Tønder Land:	□ Kilometer:
1 ha = ca. 1.8 Tdr. Land.	1 Td. Land = 0.55 ha.	1 km ² = 100 ha.

TAL-FORKORTELSER.

Ejendomsskylden er overalt angivet i Tusinder af Kroner, saa at for Eksp. for Grønholt Sogn Ejdsk. 1.834 betyder 1.834.000 Kr.

Det samme gælder Jordværdien, saa at Jordv. 1.076 betyder 1.076.000 Kr.

Lysgaard Herred.

Sognene: Vium, Almind, Sjørsløv, Højbjerg, Elsborg, Grønbæk, Levring, Hørup, Hinge, Vinderslev, Torning, Lysgaard, Frederiks, Karup.

1634

Lysgaard Herred begrænses mod N. af Fjends, Nørlyng og Middelsom Hrd., mod Ø. af Hovlbjærg Hrd. og Aarhus Amt (Gern Hrd.), mod S. af Hids Hrd. og mod V. af Ringkøbing Amt (Hamrum og Ginding Hrd.). Paa Sydvestgrænsen løber Skive Aa, paa Østgrænsen Gudena og paa en Del af Sydøstgrænsen dennes Biaa Alling Aa. Størst Udstrækning fra Ø. til V. er c. 30 km, fra N. til S. 21 km. Overfladen er især i den østl. Del højtliggende og bakket, med dybe Indsnit mellem Bakkerne; højeste Punkt er *Lyshøj*, 94 m; den midterste og vestl. Del hører til Alheden, der skraaner ned til Skive Aa med Enge og Moser; mod Ø. er Jorderne ret gode, ler- og muldblandede samt sandmuldede. Det har en Del Skov (i alt 4692 ha). Af Vandløbene mærkes Gudenaas Biaa Tange Aa. Det hører til Amtets ufrugtbarste Herreder (ifl. Matr. gnmstl. 41 $\frac{1}{4}$ Td. Ld. paa 1 Td. H.). Det saml. Areal udgør 38,341 ha (c. 383 km²), deraf Vandar. 338 ha. Ager og Engs Hartk. samt det halv. Skovskylshrtk. udgjorde $\frac{1}{1}$ 1905 1664 Td. Folketallet var $\frac{1}{2}$ 1921: 15,608 (1801: 4529, 1850: 7658, 1901: 13,826). I gejstl. Hens. udgør Hrd. eet Provsti med Hids og Hovlbjærg Hrdr., Lysgaard, Hids og Hovlbjærg Hrdr.s Provsti.

Lysgaard Hrd., i Vald. II's Jrdb. kaldet *Lyusgardhøreth*, hørte i Middelalderen til Loversyssell, senere til Silkeborg Len og fra 1660 til Silkeborg Amt; se videre p. 5. I retslig Hens. sammenlagdes Hrd. ^{20/12} 1687 med Hids Hrd. med Tingsted i Hinge; før denne Tid var det vistnok ved Tinghøj paa Marsvinslunds Mark.

Det er først under den yngre Stenalder, at Bebyggelsen af L. Hrd. ret begynder. Fra dette Kulturafsnit hidrører sikkert en overmaade stor Del af de c. 1000 Gravhøje, som kendes i Hrd., men hvoraf rigtignok mangfoldige nu kun foreligger i mere eller mindre forstyrret Skikkelse eller endog er sløjfede. Det er Enkeltgravskulturen, disse Høje mest repræsenterer, men undertiden har de, i noget udvidet Form, ogsaa været benyttede i Bronzealderen. I den østl. Del af Hrd. og ligesaa i visse Strækninger af den vestl. Del, hvor gold Hedeflade væsentlig udelukkede Bebyggelse, optræder Højene kun i ringe Antal. Derimod findes de ganske tæt i den midterste Del af Hrd. og i visse Strækninger mod V. Hist og her samler de sig i Grupper, der vel betegner gamle Bygder; andre Steder danner de sammenhængende Rækker og Striber, der viser gamle Færdselslinier, saaledes især i Almind Sogn, mellem Frederiks og Lysgaard Sogne og i Vium Sogn; disse Højrækker hører til de ejendommeligste i deres Art. Af Megalitgrave fra Stenalderen kendes derimod kun en enkelt Dysse (i Frederiks Sogn). Ogsaa fra Bronzealderen foreligger adskillige Minder, baade Høje og Gravfund. Jernalderen er kun svagere repræsenteret; et Fund af Guldbrakteater m. m., fra Torning Sogn, vidner om i hvert Fald nogen Velstand i Hrd.

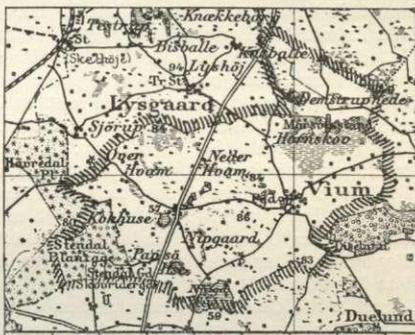
Litt.: C. Molbech, Ethnogr. Skizze af en jydsk Hedeegn i Lysgaaard Hrd., i Hist. Tidsskr. I p. 169 flg. og II p. 259 flg.; se ogsaa Tidsskr. for Lit. og Kritik III p. 407 flg. — Indberetn. til Nationalmus. om antikv. Undersøgelser i L. Hrd., af Soph. Müller 1879 (Manusk.). — A. C. Overgaard, Fra Lysgaard Hrd., Kbh. 1920. — Aarb. f. Lysgaard, Hids m. fl. Hrdr., Kellerup 1918 flg.

Vium Sogn omgives af Annekset Lysgaard samt Almind, Sjørsløv, Torning og Frederiks Sogne. Kirken ligger c. 14 km S. for Viborg. De højtliggende, for største Delen jævne Jorder (højeste Punkter Stenhøj og Grevens Høje, begge 86 m; Tinghøj) er muldede med Ler- og Sandblanding. En Del Skov og Plantage (en Del af Stendals Pl., se p. 295; Marsvinslund Pl., anl. 1897, 31 ha), samt Mose (Vium Mose; Kongemose). Hvamme Sø (1484 Huamme Søe), Papsø og en Del af

Nipgaard Sø (Resten i Torning S.) ligger i Sognet. Gennem Sognet gaar Landevejen fra Viborg til Vejle.

Befolkning i 1921: 814 (1801: 249, 1850: 437, 1901: 768), boende i 171 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 95 Td.; 24 Gde med 62 og 110 Hse med 33 Td. Hartk., samt 22 jordløse Hse. Ejds. (1920): 2811, deraf Jordv.: 1448. Areal: 2139 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 10 ha, Rug 162, Byg 66, Havre 305, Blands. til Modenhed 128, Kartofler 81, Foderroer 188; Brak udgjorde 92 ha, Grønfoeder og Græsning 568, Haver o. l. 41, Tørvemøser 81, Skov 291, Heder og Lyngbakker 25, Vandar. 30. Kreaturhold (1923): 331 Heste, 1443 Stk. Hornkv. (deraf 777 Køer), 10 Geder, 239 Faar, 1562 Svin.

I Sognet Byen *Vium* (1442 *Vium*) med Kirke, Præstegd., Skole, Forsamlingshus (opf. 1887), Spare- og Laanekassen i *Vium S.* (opr. 1879; ³¹/₃ 1922 var Indsk. 175,906, Reserver 17,144 Kr.), Brugsforen. og Vandværk. Saml. af Gde og Hse: *Neder-Huamme* (Hvam; 1484 *Huamme*, 1664 *Nederhuamb* med Skole, Brugsforen., Kbmshdl. og Missionshus, *Øver-Huamme*, *Hornskov*, *Kokhuse* (1688 *Kochhuuset*), *Papsø Huse* (1664 *Papsøe*), *Nipgaarde* (1608 *Nippegaardt*), *Østermark*. Gaarde: Hovedgaarden *Marsvinslund* (1664 *Marsvins Lund*) har 11,0 Td. H., Ejds. 200, Jordv. 164; c. 210 ha, deraf Ager 121, Eng 33, Skov 33, Hede 6, Mose 6. *Stendalgd.*, Skovridgd. med Savværk. *Lindager*. *Vium Mølle*.

Vium S., en egen Sognekommune, i gejstlig Henseende forenet med *Lysgaard S.*, har Tingsted i Kellersp og hører under Retskr. *Lysgaard Hrd. m. m.*, Politikr. *Viborg Kbst. m. m.*, *Viborg Amtstuedistr.*, *Lysgaard Lægekr.*, *Lysgaard m. fl. Hrdr.s Skattekr.*, *Viborg Vurderingskr.*, *Amtets 3. Folketingskr.*, 4. *Forligskr.* og 4. *Udskrivningskr.* 532. Lægd. Kirken tilhører *Tiendeyderne*.

Kirken er en romansk Granitkvaderbygning med Kor og Skib samt tilbygget Taarn mod V. og Vaabenhus mod S. De oprindelige Mure har Profilsokkel; begge Dørene, med glat Tympanon, tre romanske Vinduer og Triumfbuen er bevarede. Det slanke Taarn, af Kamp og Munkesten, med Pyramidetag, er fra sentgotisk Tid ligesom Vaabenhuset. I det indre har Koret fladt Loft, Skibet og Taarnrummet sentgotiske Hvælv. Altertavle i Renæssancestil med et nymodens Maleri (Nadveren) samt Jørgen Marsvins og Anne Helvig Gyldenstiernes Vaaben og Aarst. 1652. Romansk Granitfont med Løvefigurer. Prædikestol i Renæssancestil, ligeledes med Jørgen Marsvins og Anne Gyldenstiernes Vaaben. I Skibet et Maleri af Lidelseshistorien, malet i Aalborg 1737. Rester af et gotisk Krucifiks.

Marsvinslund var fra først en Bondeby *Baastrup* paa 4 Gaarde, som gjorde Hoveri til Avnsbjærg; Gaarden blev 1654 opbygget af Jørgen Marsvin, efter hvem den blev opkaldt (1662: 8 Td. H.). Den fulgte saa med Avnsbjærg til 1732, da Steen Jørgensen solgte den (13 Td. H.) til Lars Nielsen Schophuus, der 1740 skødede den til Hofborgylde, Borgmester Gabriel Ferd. Milan († 1777), som 1745 afhændede den til Didr. Hansen († 1748), hvis Enke Margr. Dyssel 1749 solgte den til Raadmd. Arnt Dyssel († 1781), der 1757 skødede den til Peder Panderup (sen. til Søndervang). Af ham købte Justitsrd. Enev. Berregaard Lugge († 1788) 1761 M., men solgte den (13 og 4 Td. H.) 1767 til Chr. Melchiorson Nørager († 1778), som 1769 skødede den med *Baastruphus* for 4000 Rd. til Justitsrd. Chr. Siegr. Eenholm, † 1769, hvis Enke Anna Marie Poulson 1773 ægtede Major Joh. Haro v. Fochen. Han solgte 1776 M. for 5000 Rd. til Rud. H. Linde (sen. til Rosborggd.), som 1785 skødede Gden for 5400 Rd. til Major Hans Chr.

Moldrup til Vestervig Kl., der 1788 solgte den for 6000 Rd. til Laur. Ammitzbøl (sen. til Keldkær), der 1789 solgte den for s. Sum til Mette Cathr. Jespersen, Enke efter Bertel Langballe Clementin. Hun ægtede 1801 Anders Hansen, † 1860, fra hvem den gik over til Brodersønnen P. S. H., † 1880, derefter til dennes Søn, Landstingsmd. Hans Jak. H., † 1900, hvis Enke Karen f. Christensen og Svigersøn, S. Hansen, derefter ejede den. 1918 blev den af Matzen solgt for 425,000 Kr. til Ejendomshandler Mortensen, og 1921 af Købmd. P. C. Rørsgaard for 487,000 Kr. til Forp. F. Jappe, men blev 1922 ved Tvangsaukt. igen solgt til nævnte Rørsgaard, der 1924 mageskiftede den til Gods-ejer Lind, Gersdorffslund, som nu ejer Gaarden. — Hovedbygningen, af Egebindingsværk, et Stokværk høj over Kælder, er oprindl. opf. 1654, men i 18. Aarh. forlænget mod Ø. og forsynet med en gavlkvistagtig Udbygning midt paa Façaden. (Litt.: H. J. Hansen, M., i Aarb. f. Lysgaard, Hids m. fl. Hrd.r 1921-22).

Indtil Beg. af 19. Aarh. laa *Nipgaard* ved Søen af samme Navn paa en Plads (Matr. Nr. 3), hvor der var nogle Vandhuller og uregelmæssige Højninger. Paa den flade Holm „Gamle Nipgaard“ tæt ved Søbredden skal det ældste N. have ligget, og der skal være fundet Rester af en Pælebro (Matr. Nr. 2). — Gden blev 1548 af Jmfr. Gertrud og Pernille Eriksdatter (Løvenbalk) skødet til Niels Skeel, hvis Enke og Svigersøn 1579 mageskiftede den til Kronen, som 1618 gav Regimentsprofos, Kapt. Peder Huen den til Brug.

Ved Vium Præstegaard, hvor Digteren St. St. Blicher er født ^{11/10} 1782, er der paa Hundredaarsdagen for hans Fødsel rejst en Mindesten. Faderen Niels Blicher var Præst her 1779-95. Det i 1761 opførte Stuehus, hvori St. St. Blicher fødtes, blev nedrevet 1904 (efter siden 1856, da det nuv. Stuehus opførtes, at have været indrettet til Kreaturstald); paa den Bygning, der opførtes paa dets Plads, blev indsat en Marmortavle.

Af de c. 20 Gravhøje, som kendes under Marsvinslund, er alle de endnu velbevarede, 10 i Tal, fredl., nemlig: den anselige, 5 m høje *Tinghøj* og de noget mindre *Smædhøj*, *Korshøj* eller *Karlshøj*, *Vandalshøj*, *Fredshøj*, *Bredhøj*, *Mølhøj*, *Lilliehøj*, *Korsehøj* og *Bleghøj*. Fredl. er endvidere paa Præstegaardens Mark *Troldhøj* og den paa samme Ejendom liggende Del af en anden Gravhøj, samt under Vium atter en Høj. I alt kendes i Sognet c. 140 Gravhøje, mange af dem dog i forstyrret Stand. Højene danner flere Steder større eller mindre, tætte eller aabne Samlinger, i Sognets sydvestl. Del i Tilslutning til en Højstribе gennem Frederiks og Lysgaard Sogne.

Vium havde tidligere Lysgaard til Anneks, men fik i Stedet ved Reskr. af ^{12/6} 1807 Sjørsløv og ^{27/12} 1816 tillige Almind til Anneks; fra ^{1/5} 1917 fik Vium i Stedet for disse to Sogne atter Lysgaard til Anneks.

Litt.: N. Blicher, Topographie over V. Præstekald, Viborg 1795. Ny Udg. ved S. Vasegaard, Kbh. 1924.

Almind Sogn, Anneks til Sjørsløv, omgives af dette og Vium Sogn, Lysgaard Sogn, hvorfra det skilles ved Mostgaard Bæk, Nørlyng Hrd. (Dollerup S., Viborg Købstadsjorder og Asmild S.), fra hvilket det skilles ved Hald Sø og Vedsø, samt Middelsom Hrd. (Rind S.), hvorfra det skilles ved Grundet og Middelhede Bæk. Kirken ligger c. 8 km S. for Viborg. De for største Delen højtliggende og bakkede Jorder (højeste Punkt Storhøj, 70 m; Tinghøj), jævnt skraanende ned mod Vedsø, men med bratte Bakkeskraaninger ned til Hald Sø, er noget ringere end i Vium Sogn. Fra Bakkerne ved Hald Sø (der er yndede Udflugtssteder), med store Brunkullag, er der Udsigter over den smukke Egn. Gennem Sognet gaar Landevejen fra Viborg til Vejle.

Befolkning i 1921: 642 (1801: 222, 1850: 431, 1901: 666), boende i 133 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 71 Td.; 29 Gde med 47 og 99 Hse med 24 Td. Hartk., samt 28 jordløse Hse. Ejdsck. (1920): 1579, deraf Jordv.: 743. Areal: 2167

ha, hvoraf (1919) besaaet med Rug 208 ha, Byg 25, Havre 317, Blands. til Modenhed 111, Kartoffler 75, Foderroer 167; Brak udgjorde 104 ha, Grønfoder og Græsning 673, Haver o. l. 26, Tørvemoser 71, Skov 126, Heder og Lyngbakker 104, Klitarealer og Stenmarker 14, Vandar. 69. Kreaturhold (1923): 234 Heste, 984 Stk. Hornkv. (deraf 582 Køer), 27 Geder, 298 Faar, 910 Svin.

I Sognet Byerne: *Almind* (1451 Almind) med Kirke (noget Ø. for Byen), Skole (opf. 1901), Forsamlingshus (opf. 1888), Friskole, Spare- og Laanekassen i Almind S. (opr. 1883; $\frac{21}{3}$ 1922 var Indsk. 134,227, Reserver 13,344 Kr.), Kbmshdl., Brugsforen. og Vandværk (priv.); *Vranum* (1488 Vrandum). Saml. af Gde og Hse: *Tostrup* (1664 Taastrup), *Tolstrupgde* (1488 Tolstrup), *Tostruphede, Tolstruphede, Almindhede*. Gaarde: *Snabegd.* (1608 Snaab), *Mostgd.* (1608 Mostgaardt) med Mølle (1608 Moust Mølle). *Birgittelyst*, Afholdsrestauration.

Almind S., en egen Sognekommune, i gejstlig Henseende Anneks til Sjørslev S., har Tingsted i Kellerup og hører under Retskr. Lysgaard Hrd. m. m., Politikk. Viborg Kbst. m. m., Viborg Amtstuedistr., Lysgaard Lægekr., Lysgaard m. fl. Hrdr.s Skattekr., Viborg Vurderingskr., Amtets 3. Folketingskr., 4. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. 530. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken bestaar af romansk Apsis, Kor og Skib samt yngre Taarn mod V. (et Vaabenhus, mod S., er nedbrudt). De oprindel. Mure er af Granitkvadre paa profileret Dobbelt-sokkel. Flere romanske Vinduer og begge de søjlesmykkede, rundbuede Portaler (tilmurede) er bevarede. I mange Kvadre er der hugget Fordybninger af forskellig Form, Rosetter, Kors m. m.; et enkelt Sted findes et fremspringende Menneskehoved. Apsiden har Profilgesims. Det sentgotiske Taarn, af Kamp og Munkesten, med lavt Sadeltag, tjener nu som Vaabenhus; paa Taggavlen i Jærnankre HES CMF og Reparationsaaret 1779. I det indre er Korbuens den oprindelige; Taarnrummet og Kor med Apsis har fladt Loft, Skibet er overdækket med otte delte, gotisk indbyggede Hvælv. I Altertavlen et Maleri fra 1889 (Christus med Brødet; Kopi) af Lyders. Romansk Granitfont. Prædikestol i Renæssancestil. I Skibet en Kaarde og Kisteplade over Ritmester A. W. Falkenskiold, † 1778. I Skibet Epitafium over Laurens Buchholz samt Hustru og Børn, opsat 1708. Granitgravsten over Else Sørensdatter i Most Mølle, † 1675. Klokken, uden Indskr., er fra 13. Aarh.

I en Dal „Kapeldalen“, der strækker sig ned til Hald Sø, har staaet et Kapel, c. 16 m langt og 9,5 m bredt, af raa Granit og Munkesten, hvis Grundsten (c. 0,6 m høje) endnu ses; det nævnes 1499 som Skt. Margrethes Kapel, men var allerede 1623 Ruin. Ved Kapellet udsprang en fordums meget besøgt hellig Kilde, *Skt. Margrethes Kilde* (se „Kapellet ved Hald Sø“, i Saml. t. j. Hist. II p. 286 flg.; om Kilden se Skivebogen 1923 p. 30).

1455 nævnes Byen *Torup* i Vranum S. (jvfr. ndfr.).

Brunkullagene ved Hald Sø bearbejdedes en Sommer i 1850'erne, og Kullene benyttedes til en Klædefabrik i Viborg, men Foretagendet svarede ikke Regning.

En særdeles smuk og karakteristisk, langstrakt Gruppe af Gravhøje ses ved Tostrup den omfatter i alt c. 25 Høje, og hertil slutter sig enkelte andre, men mere spredtliggende (deribl. *Kongenshøj*) ikke langt SØ. derfor; nogle er nu overpløjede, men 10 af Højene i den egentlige Gruppe, som Regel 2-3 m høje, er velbevarede og fredl.; lyngklædte og beliggende paa lyngklædt Areal virker de stemningsfuldt. Gennem Højgruppen gaar nu to Veje; ogsaa i Oldtiden har der sikkert her gaaet Færdselslinier, og disse har sluttet sig til en nordvestfra kommende Oldtidsvej langs Møgelkær, forbi Non Mølle og Høje N. for Vranum. Ogsaa andetsteds i Almind Sogn forekommer Gravhøje i Grupper eller Striber, saaledes V. for Vranum og ved Tolstrup. I alt kendes i Sognet henv. 200 Gravhøje, mange af dem er dog nu forstyrrede. Under Almind er fredl. 5 tildels anselige Høje, deribl. *Tinghøj* og de 2 *Hovislehøje*.

Almind Sogn (kaldet Vranum S. 1451, 1455, 1458, 1488 og i Præsteberefn. fra 1623) har tidl. været Hovedsogn med Præstegaard i Almind og med Sjørslev til Anneks; ved Reskr. af $\frac{12}{6}$ 1807 fik det Lysgaard til Anneks, medens Sjørslev henlagdes til Vium; ved Reskr. af $\frac{27}{12}$ 1816 nedlagdes Pastoratet, og Almind blev Anneks til Vium, Lysgaard til Torning. Fra $\frac{1}{5}$ 1917 blev det atter Anneks til Sjørslev. I kommunal Hens. udgør det siden 1911 en egen Kommune.

Sjørsløv Sogn omgives af Annekset Almind, Viium Sogn, Torning og Hørup Sogne, fra hvilke det delvis skilles ved Tange Aa, Levring og Elsborg Sogne samt Middelsom Hrd. (Vindum S.). Kirken ligger c. 15 km S. for Viborg. De højtliggende, for største Delen jævne Jorder (højeste Punkt Kræmmerhøj, 76 m) er for en stor Del lermuldede, med nogle Hedebanker (der dog nu for en Del er opdyrkede) mod N., der grænser op til Vandet Mose, og nogen Skov (Avnsbjerg Sk., Duelund Sk. m. m.). Gennem Sognet gaar Landevejen fra Viborg til Silkeborg samt Rødkærbro-Silkeborg Banen.

Befolkning i 1921: 1361 (1801: 346, 1850: 795, 1901: 1322), boende i 318 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 174 Td.; 44 Gde med 143 og 172 Hse med 31 Td. Hartk., samt 65 jordløse Hse. Ejds. (1920): 4144, deraf Jordv.: 1928. Areal: 2728 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 36 ha, Rug 205, Byg 109, Havre 426, Blands. til Modenhed 179, Kartofler 108, Foderroer 257; Brak udgjorde 71 ha, Grøn-foder og Græsning 729, Haver o. l. 50, Tørvemoser 109, Skov 240, Heder og Lyng-bakker 59, Vandar. 12. Kreaturhold (1923): 457 Heste, 1954 Stk. Hornkv. (deraf 1151 Køer), 45 Geder, 187 Faar, 2336 Svin.

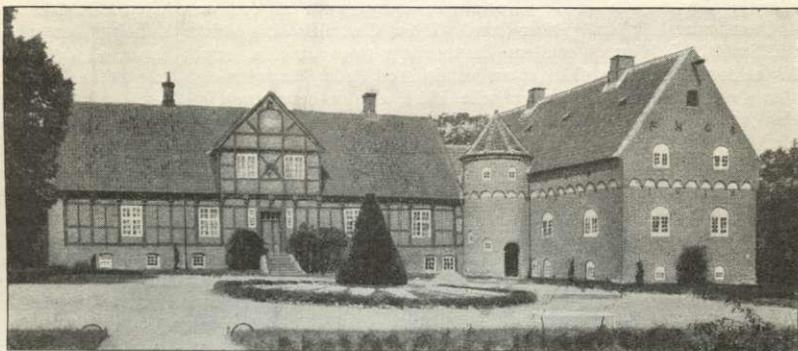
I Sognet Byerne: *Sjørsløv* (1430 Siørsløff) med Kirke, Skole, Præsteb. (opf. 1918), Missionshus (opf. 1898), Forsamlingshus (opf. 1887), Spare- og Laanekassen i Sjørsløv S. (opr. 1879; $\frac{2}{3}$ 1922 var Indsk. 322,037, Reserver 32,099 Kr.), Brugsforen., Kbmshdl., flere mindre Vandværker (priv.), Jærnbane- og Telegraft. samt Posteksp.; *Demstrup* (1428 Demstrup) med Skole, Forsamlingshus (opf. 1898), Brugsforen., Kbmshdl., Savværk, Ml., Andelsmejeri (opr. 1893, udvidet 1923) og Andelselektricitetsværk (anl. 1916); *Øster-Vandet* (1543 Wandet, 1664 Øster Wandet); *Mellem-Vandet* (1688 Middel Wandet); *Vester-Vandet* (1664 Wester Wandet). Saml. af Gde og Hse: *Demstruphede*, *Avnsbjerg Huse*. — Gaarde: Hovedgaarden *Avnsbjerg* (1396 Awendsberg) har 29,5 Td. H., Ejds. 470, deraf Skoven 100, Jordv. 300, deraf Skoven 39; c. 424 ha, deraf Ager 248, Eng 21, Skov 142, Hede 3, Mose 2. Gaarden *Duelund* (1539 Duelund) er nu udstykket. *Liselund*, *Donsborg* med Jærnbanehpl., *Stensborg*, *Risbak*, *Brødtøsgd.* *Avnsbjerg Jærnbanehpl.* *Bredmose Jærnbanehpl.* *Humle Vandmølle* (1425 Homelmølle). *Duelund Skole* (opf. 1922).

Sjørsløv S., en egen Sognekommune, i gejstlig Henseende forenet med Almind S., har Tingsted i Kellerup og hører under Retskr. Lysgaard Hrd. m. m., Politikr. Viborg Kbst. m. m., Viborg Amtstuedistr., Lysgaard Lægekr., Lysgaard m. fl. Hdr.s Skattekr., Viborg Vurderingskr., Amtets 3. Folketingskr., 4. Forligskr. og 4. Udskrivningskr.' 531. Lægd. Kirken tilhører Ejeren af Avnsbjerg.

Kirken bestaar af Kor og Skib fra romansk Tid samt senere tilføjet Taarn mod V. De oprindl. Mure er af Granitkvadre paa profileret Dobbeltsoinkel. Kun eet Vindue er bevaret og Portalerne fjærnede; dog ligger deres Tærskelsten, af hvilke den søndre er ornamenteret med Rundbuer, endnu paa Plads. Taarnet, af Granit og Munkesten, med hvalvet Underrum (nu Vaabenhus) og Rundbue ind til Skibet, er sentgotisk ligesom Kor-

hvelvingen. Ved en af Steen Steensen 1768 foretagen Restauration omsattes Sydturen med Mursten, Murene forhøjedes, Korgavlen afvalmedes, Taarnet fik Portal mod V. og pyramideformet Spir, Skibet fladt Bræddeloft, og Taarnbuen lukkedes med en Mur. Interiøret præges af Rokotidens og den begyndende Nyklassicismes Smag, og denne Tids lyse, lette Farvevirkning, der delvis var bevaret, er nu genskabt ved en 1921 foretaget Istandsættelse. Altertavle (med Thorvaldsens Kristus i Gibs) og Prædikestol er skænkede af Steen Steensen 1783 og 1770. Alterkalk med Marsvinernes og Gyldenstiernes Vaaben. Romansk Granitfont med Tvilling-Løver. Nogle udskaarne Endestykker til Korstole fra 1505, oprindl. i Karup Kirke (se Tegn. af æ. n. Ark., 2. S. 2. R. Pl. 12), findes nu i Nationalmuseet. I Skibet et Krucifiks fra sentgotisk Tid, et Pulpitur i Louis XVI' Stil og et Epitafium over Steen Jørgensen, † 1754 (se om dette Saml. t. j. Hist. 2. R. I p. 367 fig. og Personalh. Tidsskr. 1894 p. 129). Han og to Hustruer laa begravede under Altergulvet, men Ligene er senere flyttede ud paa Kirkegaarden i en Høj, der indeholder den Steensenske Familiegravelse, ved hvilken der findes Søjlebaser og Kapitæler fra Kirkens gamle Portaler. — I Kirken holdtes 1523 et Møde mellem den oprørske jyske Adel og Chr. II's Udsendinge.

Avnsbjerg ejedes 1377 af Niels Eriksen (Løvenbalk) og 1391 af hans Søn Lands-

Avnsbjerg.

dommer Hr. Jens Nielsen, der levede endnu 1434. A. arvedes af hans Sønner Mogens. (1429) og Erik Jensen (1438), sidstnævntes Sønner Peder Eriksen (1447, 1488) og Hr. Erik Eriksen (1447, 1478), dennes Enke Fru Tore Eriksdatter (Hvas) 1508, Søn Gert Eriksen og Døtre. De 2 Døtre solgte $\frac{1}{3}$ af A. til Hr. Predbjørn Podebusk, medens Rigsrd. Niels Clemmentsen (se Saml. t. j. Hist. 2. R. I p. 143 fig.), der allerede var Panthaver i A., 1509-12 fik de $\frac{2}{3}$ til Ejendom af Gert og hans 2 andre Søstre. Ved N. C.'s Død 1518 inddrog hans Gods under Kronen, hvorefter A. blev en Forlening (Lensmænd: Ejler Bryske 1518-21, Peder Lykke 1523); men Sønnen Rasmus Clemmentsen fik 1523 af Fr. I Skøde paa Faderens Del af Gaarden. Efter hans Død 1529 købte Righshovm. Mog. Gøye († 1544) hele A. (Predb. Podebusks Part fik han 1536). Dernæst ejedes A. af Sønnen Chr. G., † barnløs 1584, hans Enke Fru Birg. Bølle, † 1595, vistnok af dennes Svigerinde Fru Helvig Gøye, † 1597, og derefter af dennes Dattersøn Peder Marsvin († 1614), og hans Enke Fru Mette Brahe († 1622), hvis Søn Jørgen M. 1655 solgte A. til Rigmarsk Anders Bille til Damsbo, som straks afstod A. (1662 54 Td. H.) til sin Søn Erik Bille til Løgismose, † 1656, hvis Enke Mette Rosenkrantz (siden g. m. Hr. Niels Krabbe, † 1663) 1669 solgte A. og Marsvinslund til Chr. Ulfeld († 1670); hans Enke Sophie Am. Krag bragte dem i sit 2. Ægtesk. til Grev Otto Rantzau, † 1719, hvis Søn Baron Otto R. 1732 solgte A. (74), Marsvinslund (13) med Tiender (60) og Gods (i alt 467 Td. H.) til Kommercerd. Steen Jørgensen († 1754). Han overlod 1752 A. (i alt 439 Td. H.) for 30,000 Rd. til sin ældste Søn Etatsrd. Steen Steensen († 1800), der 1793 skødede A. (75, 108 og 325 Td. H.) for 72,000 Rd. til Sukkerraffinadør Hans Ammitzbøll, † 1801, som 1798 med Birkedommer E. Chr. Müller solgte A. for 106,000 Rd. til Hans Ægidius og Søren Schiøtt, der 1802 afhændede den (69, 72 og 247 Td. H. m. m.) for 92,500 Rd. til Generalauditor H. J. Lindahl, der bortsolgte

Godset og udparcellerede Gden. Hovedparcellen solgte han 1805 til Justitsrd. Th. Wissing og Kammerrd. M. R. Gjørup, og senere kom den til Landsdommer H. M. Hoff, men disse Handeler gik overstyr. Efter Lindahls Død 1812, solgte hans Enke Maren f. Svinth til Vestervig Kl. 1820 A. Hovedparc. (32 Td. H.), Sjørsløv Kirke (22) m. m. for 25,000 Rbd. Sølv til Tiendekommissær L. C. Djørup, som frasolgte flere Parceller og 1834 skødede A. (29 Td. H.) m. m. for 26,000 Rbd. r. S. til Købmd. H. Landmark. Derefter købtes den 1839 for 39,000 Rd. af E. Joh. Hepke, og 1841 af Birkedommer, Kammerrd. Christen Christensen, hvis Søn C. V. A. C. solgte den 1853 for 116,500 Rd. til P. Chrf. Neergaard, † 1870, hvis Enke Ida N. f. Laussen ejede den til sin Død 1907, hvorefter den kom til Sønnerne H. og Apoteker P. J. N.; denne blev 1915 Eneejer. — Hovedbygningen, der i Middelalderen maaske har ligget noget vestligere, er omgivet af delvis bevarede Grave, som ogsaa har omfattet den gamle Avlsgaard. Den bestaar af to, i Vinkel sammenbyggede Længer, af hvilke Vestfløjen rimeligvis er en Rest af „det store Korshus“, som Mogens Gøye byggede (sml. Eline Gøyes Jordebog p. 448). Den er over svære Munkestenskældermure af Egebindingsværk fra Renæssancetiden, med profilerede Kvægte. Den skal tidligere have været tre Stokværk høj, men de øvre Etager blev nedrevne af Gaardslagteren Lindahl, samtidig med, at de andre gamle Længer forsvandt. Et Par smaa nyere Fløje opførtes til Erstatning, men blev nedbrudt 1872, hvorefter de nuv. Gavlkviste blev opsatte 1897. Nordfløjen opbyggedes af den nuv. Ejer 1917-18, med røde Grundmure i hjemlig Herregaardsstil fra Chr. III's Tid (Arkt.: Lønborg Jensen og C. M. Smidt). I Hjørnet mellem de to Fløje staar et lille, rundt Taarn. I det indre findes et Sandstens Topstykke af en Kamin med Peder Marsvins og Mette Brahes Vaaben. Af den gamle Avlsgaard, som brændte 1911, er der bevaret et Porthus. Laden og Kostalden brændte 1921. Blicher omtaler ofte A., til hvilken mange af hans Barndoms-minder knytter sig, bl. a. i „Skytten paa A.“. (Litt.: C. E. Secher, Danm. i ældre og nyere Tid III p. 147 ff.; S. Nygård, A., i Dske Hgd ved 1920 III).

En Del af Avnsbjerg Skov er af nuvær. Ejer indhegnet og omdannet til Park med smukke Blomsteranlæg, Gange og Kanaler, og mange sjældne Træsarter er indplantet.

Duelund er ligesom Humlemølle, Liselund, Donsborg, Stensborg og Risbak en Parcel fra Avnsbjerg, til hvilken den var Ladegaard. H. J. Lindahl solgte den 1803 til Jens Tydsk, men ifl. Forlig med denne solgte Lindahl den (21 Td. H.) 1806 ved Aukt. for 18,600 Rd. til Lauge Klingbye, som 1813 solgte den til Prokur., Kancellird. Sør. Fogh, der s. A. skødede den for 30,000 Rbd. S. V. til Amtmd. T. G. Gumprecht, som 1814 solgte den for 40,000 Rbd. N. V. til J. C. Schuchardt m. fl. 1819 tilhørte den Sør. Chr. Glud, men 1823 blev den paa Tvangsaukt. købt for 5600 Rbd. Sølv og 900 Rbd. Sedler af Amtstuefuldm. P. P. Frisenberg, † 1841, hvis Bo s. A. solgte den med Humlemølle (7½ Td. H.) for 31,000 Rbd. r. S. til V. F. Buurmeister. Derefter tilhørte den Pritn. S. V. v. Brakle og Etatsrd. P. I. Neergaard, men 1861 blev den af F. Mourier-Petersen til Rugd. solgt for 71,000 Rd. til Fr. Friis († 1917 som Hofjægerm. og fhv. Direktør for Landbohøjskolen), der oparbejdede den til en fortrinlig Avlsgd. (se Ugeskr. for Landmænd 6. R. IV p. 115 flg., 130 flg.). Han overdrog den 1907 til sin Søn S. F., som 1912 solgte den (efter Udstykning) for 81,000 Kr. til I. Riisberg, der 1915 afhændede den til J. P. Nielsen. Nu tilhører den R. Møller. — Hovedbygningen, af Grundmur, i Stokv. med gennembygget Kvist, er opf. 1883 (Arkt. Paludan), Avlsbygningerne efter en Brand 1895.

Paa Afbyggergaarden *Liselund* boede Etatsrd. Steen Steensen efter at have solgt Avnsbjerg. H. J. Lindahl solgte den (7 Td. H.) 1803 for 9000 Rd. til H. Ægidius († 1817), som 1813 skødede den for 40,000 Rd. til Lor. Lund til Ny Skivehus, der 1829 afhændede den for 8400 Rbd. r. S. til Dines P. Møller († 1852). Han solgte den 1835 til Ex. jur. C. C. Bloch († 1867), som 1837 med kgl. Bevill. lagde en Bondegaards Jorder (3 Td. H.) under L., som fra 1848 tilhørte Kammerrd. O. E. T. Nagel († 1905), som 1904 solgte L. (11 Td. H.) for 75,500 Kr. og nogle Naturalydelse til Inspekt. J. Fr. Hansen. Senere blev den tildels udparcelleret og kom til I. P. Mikkelsen.

Landsbyen *Skovstrup* i Sjørsløv S. blev før 1511 afbrudt og Jorden lagt under Avnsbjerg. — 1664 nævnes „Liden Meyelheed“ (ogsaa i Dske Atl.: Liden Medelhede) og „Guffuer Husset“.

1872 oprettede tidl. Forst. for Uldum Højskole E. M. Rottwitt en Højskole i Sjørsløv; den bestod til 1877, hvorefter den flyttedes til Almind og nedlagdes i Begyndelsen af 1890'erne.

Især i Sognets nordl. Del samler sig de henv. 100 Gravhøje, der er paaviste; hist og her danner de Striber eller Grupper, saaledes ved Brødløsgd., i den nordl. Del af Sjørsløv

Bymarker og NV. for Demstrup. Mange af Højene er nu forstyrrede eller ødelagte; en Høj ved Liselund er fredl.

Sjorslev var tidl. Anneks til Vium (se p. 268), men blev fra $\frac{1}{5}$ 1917 eget Pastorat med Almind til Anneks, ligesom det i kommunal Hens. er blevet en egen Sognekommune.

Højbjerg [Højbjærg] Sogn (*H.-Elsborg Km.*) omgives af Annekset Elsborg, hvorfra det skilles ved Tange Aa, Levring og Grønbæk Sogne, Høvlbjærg Hrd. (Sale S.), fra hvilket det skilles ved Gudena, der her danner en til Driften af Gudenacentralen opdæmmed Sø, og Middelsom Hrd. (Vindum S.), fra hvilket det delvis skilles ved Tange Aa. Kirken ligger c. 14 km SØ. for Viborg. De højtliggende, bakkede Jorder (højeste Punkt 71

m), der falder brat af mod den nævnte kunstige Sø, er overvejende lermuldede, dog nogle Steder sandmuldede og sandede. Langs Aerne en Del Eng. I Soget en Del Skov (Vodsk., Birkesk. m. m.) og Plantage (Palstrup Pl., anl. 1896, 34 ha). Til Sognet hører en Enklave i Levring S. Gennem Sognet gaar Landevejen fra Viborg til Aarhus samt Langaa-Viborg-Skive Banen.

Befolkning i 1921: 730 (1801: 322, 1850: 527, 1901: 688), boende i 171 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 130 Td.; 27 Gde med 109 og 91 Hse med 21 Td. Hartk., samt 23 jordløse Hse. Ejds. (1920): 6992, deraf Jordv.: 2132. Areal: 2114 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 22 ha, Rug 137, Byg 73, Havre 331, Blands. til Modenhed 85, Kartofler 110, Foderroer 146; Brak udgjorde 60 ha, Grøn-foder og Græsning 575, Haver o. l. 49, Tørvemoser 33, Skov 329, Heder og Lyng-bakker 60, Vandar. 14. Kreaturhold (1923): 212 Heste, 833 Stk. Hornkv. (deraf 442 Køer), 13 Geder, 133 Faar, 1036 Svin.

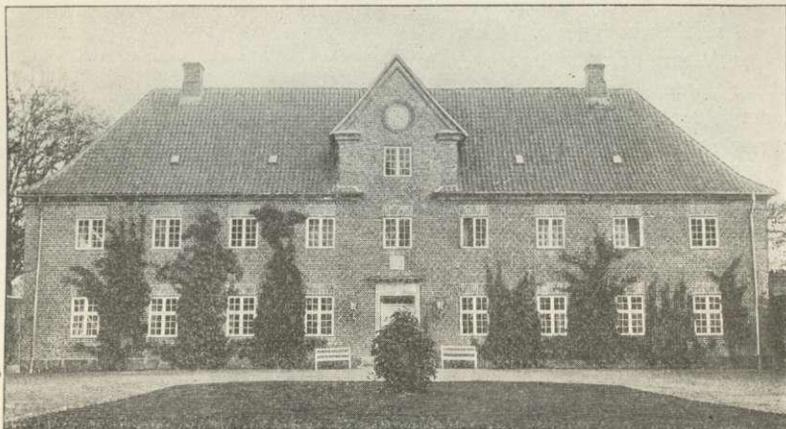
I Sognet Byerne: *Højbjerg* (Højbjærg; 1410 Høberg) med Kirke, Præstegd., Skole, Forsamlingshus, Brugsforen., Ml. og Vandværk; *Tange* (1407 Tunge) med Skole, Højbjerg Sogns Spare- og Laanekasse (opr. 1869; $\frac{21}{3}$ 1922 var Indsk. 427,115, Reserver 21,400 Kr.), Brugsforen., Kbmshdl., Hotel, Elektricitetsværk (se ndf.) og Jærnbanehpl. — Gaarde: Hovedgaarden *Palstrup* (1474 Palstrup) har 27,0 Td. H., Ejds. 475, deraf Skoven 118, Jordv. 242, deraf Skoven 55; c. 378 ha, deraf Ager 159, Eng 10, Skov 193, Mose 6 (Forpagterbl. og Gartnerbl.). *Højbjærggd.*, *Ravnholt*, *Kærsgd.* (1398 Kiersgaard), *Trasborg*, *Tangebrosus*.

Højbjerg S., een Sognekommune med Annekset, har Tingsted i Kellerup og hører under Retskr. Lysgaard Hrd. m. m., Politikr. Viborg Kbst. m. m., Viborg Amtstuedistr., Lysgaard Lægekr., Lysgaard m. fl. Hrdr.s Skattekr., Lysgaard-Hids Hrdr.s Vurderingskr., Amtets 3. Folketingskr., 4. Forligskr. og 4. Udskrivningskr.' 542. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken bestaar af Kor og Skib fra romansk Tid samt senere tilbygget Gravkapel mod Ø., Taarn mod V. og Vaabenhus mod S. De oprindelige Mure er af Granitkvadre paa Skraakantsokkel; begge Døre (den nordre tilmuret) og et Par Korvinduer er bevarede. I sentgotisk Tid opførtes Taarnet, af Kvadre og Mursten, nu med Pyramidetag. 1723 gennembrødes Korets Østmur med to Døraabninger, der fører ind til det da af Friedenreich opf. store Gravkapel, med 4 Krydshvælvinger, hvilende paa en Midtpille (paa Gavlen og Gitterdørene staar Friedenreichs og Hustrus Navne samt Aarst. 1757).

Samtidig blev største Delen af Taarnet ommuret (paa Sydsiden: JFR. AML. (Janus Friedenreich, Anne Margrete Linde) 1747) og Vaabenhuset, af røde Mursten, opført. Selve Kirkens Indre har fladt Loft, medens Taarnrummet er hvælvet. Ny Altertavle med et Maleri (Christus). Den gamle Altertavle fra 1586, med ætsede Kalkstensplader af Peter Trellund, Skrivemester i Ribe, og af ham skænket til Fr. II, er i Nationalmus. (se Tegn. af æ. nord. Arkit. 1. S. 4. R. Pl. 9 og 16, og Saml. t. j. Hist. VIII p. 371). Smuk romansk Granitfont med Dobbeltløver. Prædikestol i Renæssancestil. Messinglysekrone, skænket 1734 af J. Friedenreich. Under Koret er en lukket Begravelse, hvor bl. a. Kancellird. P. Charisius og Hustru hviler. I Kapellet 10 Kister med Lig af Slægten Friedenreich.

Palstrup ejedes 1483-86 af Las Braad, men havde kort forinden tilhørt Tvilum Kloster, 1547 af Frans Dyre, † 1569, hvis Enke Kirsten Mogensdatter (Kaas) 1571 solgte den til Ove Juul († 1604), g. m. hans Søsterdatter Johanne Kaas, og kom saa til deres Søn Frans Juul og Svingersøn Holger Bille, som ejede den 1611, saa til Joh. Rantzau, som 1630 mageskiftede den til sin Svigerfader Chrf. Gersdorff († omtr. 1635) mod Tanderup. 1638 tilhørte den (30 Td. H.) hans Søn Jok. Gersdorff, senere Rigshofmester, men snart

Palstrup.

efter kom den til Rigsrd. Hr. Oluf Parsberg, † 1661. Den tilfaldt hans Svigersønner Ebbe Gyldenstjerne til Sødal og Otte Pogwisch, hvilken sidste 1662 solgte den til Corfitz Greve Ulfeld, fra hvem den (43 Td. H.) 1663 blev udlagt til Kronen, som s. A. mageskiftede den med Gods (335 Td. H.) til Mogens Friis. Han skødede den 1665 til nævnte Otte Pogwisch, som 1672 solgte den (93 Td. H.) og meget Gods til Kancellird. og Amtmd. Peder Charisius, der i sit Dødsaar 1683 fik kgl. Bevill. paa, at den maatte have Sædegaards Frihed ligesom før den tilfaldt Kronen. Hans Svigersøn Baron Const. Marselius til Marselisborg skødede 1697 paa Arvingernes Vegne efter Højesterets Dom af 1696 og 1697 P. (59 Td. H.) med Gods for 10,900 Rd. til Apoteker Daniel Friedenreich († 1706). Den ejedes derpaa af Sønnen Major Janus F. (adlet 1716, † 1755), Enken Anne Margr. Linde († 1759) og Sønnen Chr. Dan. F. († 1780), der 1771 overlod P. til sin Søn Major Frans F. († 1780), der 1777 ved Aukt. solgte P. (69, 48 og 329 Td. H.) for 55,750 Rd. til sin Broder Chr. Linde Friedenreich († 1786), som 1780 solgte den for 58,000 Rd. til Hospitalsforst., Justitsrd. Jac. Pedersen Hygom († 1780), hvorefter P. kom til Enken Ulrikka Antonette Sundt, som 1783 skødede den (69, 48 og 335 Td. H.) for 50,000 Rd. til sin Svigersøn Ritm. C. Chr. V. Irminger, som 1786 solgte den for 64,000 Rd. til Generaladjud. Jens de Poulson; denne fik 1792 kgl. Bevill. paa, at Gden maatte beholde sin Frihed, naar Godset solgtes, udskilte Afbyggerne Kærsgd. (se ndfr.) og Ravnholt (denne skal 1788 være givet i Faddergave til Præsten i Højbjerg Halds Søn Jens Poulson Hald) fra P. og skødede 1793 P. til Kammerrd. H. Gundorph, der frasolgte flere Parceller (først 1825 approberet af Rentekammeret) og Godset og 1799 solgte P. (30 og 6 Td. H.) for 17,380 Rd. til Henr. G. Hollesen († 1817), af

hvem Landfoged S. J. G. Behrens († 1828) 1804 købte Hovedparc. (26 Td. H.) for 45,000 Rd. og 150 Dukater. Han solgte den 1817 til Landraad v. Wichede, men Handelen gik overstyr, og 1833 stillede Fru Behrens P. til Aukt., hvorefter Auktionsretten 1834 skødede den (25 Td. H.) for 15,000 Rbd. r. S. til hans Søstersøn H. P. Kelter, † 1840. Derefter ejedes den af J. W. v. Deurs; 1847 købtes den for 80,000 Rd. af Jagtjkr. A. Brun, der 1852 solgte den for 85,000 Rd. til C. J. Otto, som 1861 solgte den for 110,000 Rd. til G. H. I. Plenge († 1894), der 1871 afhændede den (28 Td. H.) for 115,000 Rd. til Hofjægerm. J. C. F. B. Ræder, som 1906 solgte den for 202,500 Kr. til Læge V. E. Schjerup; han afhændede den 1918 for 435,000 Kr. til et Konsortium, som s. A. solgte den for 600,000 Kr. til Gross. Lang. Straks efter kom den til den nuv. Ejer Gross. Chr. I. Kampmann, der har tilkøbt Rotterdam Skov og Gden Ravnholt. — Det ældste Palstrup siges at have ligget paa to overpløjede Borgholme i „Gammelgaards Kær“ vest for Kærsgd. Mange Murstensbrokker er fundne her. Efter at Gaarden var brændt, opførte Oluf Parsberg 1631 en Hovedbygning i to Stokv. med Taarn og Spir. Den nuvæ. Hovedbygning er opf. 1722-36 af J. Friedenreich af røde Mursten med 0,8 m tykke Mure i 2 Stokv. med Frontespice (F.'s og Hustrus

Gudena-Centralen.

Vaaben i Sandsten staar over Indgangsdøren). Den er dog kun den østl. Fløj af Hovedbygningen, idet den vestl., i to Stokv. med Gennemkørselsport, nordl. og sydl. blev nedbrudte i Slutn. af 18. Aarh. af Gundorph. Hovedbygn. er af nuv. Ejer blevet gennemgribende restaureret, og 2 Sidefløje opførte. Gaarden er omgivet af en firsidet Grav (om Vinteren med Vand). Fra V. fører over Graven en Bro, ved hvis Endepiller der er 4 Sandstensløver, med Parsbergernes og Krusernes m. fl. Vaaben og Aarst. 1656. En endnu bredere Grav, ligesom den indre stammende fra Parsbergs Tid, omgiver atter Borggaarden, Ladebygningerne og et c. 2,5 ha stort Vænge. Under de nye Staldbygninger er der fundet Grunden af en ældre Bygning.

Kærsgaard, der 1398 var pantsat fra Tvilum Kl. og 1436 siges i 80 Aar at have været i Alling Klosters Væge, og begge Gange henføres til Grønbæk S., blev 1510 af Gert Eriksen (Løvenbalk) til Avnsbjerg skødet til Rigsrd. Niels Clementsen, hvis Søn Rasmus C.'s Arvinger solgte den til Hr. Mogens Gøye, hvis Datterdatter Fru Mette Oxen den 1567 tilhørte. Senere laa den under Palstrups Hovedgaardstakst (se ovfr.), men 1801 tilhørte den (Skøde dog først 1803) Rasmus Bay, † 1820, som 1812 skødede den (10 Td. H.) for 35,000 Rd. til Just Sjorslev, † 1814, hvis Dødsbo solgte den til Agent N. Buchwaldt i Viborg, der 1815 skødede den for 10,500 Rbd. S. V. og 11,833 Rbd. N. V. til Enkefru Else Schou af Randrup. Hun skødede den dog atter 1817 for 15,150 Rbd. N. V. til Agent B. († 1828), som 1827 solgte den for 4900 Rbd. Sølv til sin Søn N. B. B. (senere til Nandrup), af hvem den 1831 solgtes for 7500 Rbd. Sølv til H. C. P. Høyer († 1876). 1867 blev den af Andersen solgt for 35,200 Rd. til Forv. Christensen, som 1876 solgte den (11 Td. H.) for 100,000 Kr. til Ex. jur. J. H. Lyse, der 1891 afhændede den til C. F. J. Linde.

I Sognet laa forðum en Hovedgaard *Tange*, der 1418 tilhørte Niels Pedersen Galskyt. Den har formentlig ligget S. for Byen ved Gudenaens Mosedrag, hvor der findes en voldstedlignende Højning (se Saml. t. j. Hist. 2. R. II p. 34). — Ogsaa i *Højbjerg* har ligget en Hovedgd., der 1402 og 1419 tilhørte Peder Nielsen (Vaaben: To og en halv Sparre), 1444 og 1460 Mourids Nielsen (Kalf?).

Elektricitetsværket *Gudenaacentralen* er oprettet i Henh. til Lov Nr. 84 af ²⁰/₃ 1918 og ved Koncession af ¹¹/₇ 1918 til Aarhus, Randers, Skanderborg og Viborg Amtsraad samt Aarhus, Æbeltoft, Skanderborg og Skive Byraad, gældende for 80 Aar, og tilhører et Andelselskab, hvis Andele, i alt 1000, er fordelt mellem de 4 nævnte Købstæder og 4 Elektricitetsforsyningsselskaber for Oplandet. Planen til Værket skyldes Ingeniør Kr. Thomsen († 1918), der allerede 1905 fremsatte den, men først under Brændelsvanskelighederne i Krigstiden blev den realiseret. Ved *Tange* byggedes en svær Dæmning, beskyttet ved forankrede Betonplader, over Gudenaens Dal, og Aaens Vandmasser opstemmedes, saaledes at der bag Dæmningen er dannet en 14 km lang Sø, hvorved c. 550 ha Jorder, der eksproprieredes for c. 1½ Mill. Kr., blev oversvømmede, og 6 Gaarde og 40 Huse maatte nedrives. Vandets Faldhøjde er 9-10 m, og Søen rummer c. 20 Mill Kubikmeter Vand. Paa Dæmningen byggedes en Kraftstation med 3 Turbiner paa hver 2000 HK, der producerer Elektricitet med en Spænding af 10,000 Volt, der transformeres til 50,000 Volt og fordeles gennem Højspændingsledninger til Aarhus og Skive. Værkets Kapacitet er c. 10 Millioner KWT. aarlig. Det indviedes ⁸/₁ 1921, og kostede i Anlæg c. 11 Mill. Kr.

I Vodskov ligger en stor, ret velbevaret Gravhøj. I øvrigt kendes i Sognet kun faa og nu ødelagte Høje.

Elsborg Sogn (*Højbjerg-E. Km.*), det mindste i Herredet og Anneks til Højbjerg, hvorfra det skilles ved *Tange Aa*, omgives endvidere af *Levring Sogn*, fra hvilket det skilles ved *Levring Bæk*, *Sjorslev Sogn* og *Middelsom Hrd.* (*Vindum S.*), hvorfra det skilles ved *Vindelbæk*. Kirken ligger c. 13 km SSØ. for *Viborg*. De højtliggende, bakkede Jorder (med *Svingeldal*, et besøgt Udflygtssted) er dels sand-, dels lermuldede. Gennem Sognet gaar *Landevejen* fra *Viborg* til *Aarhus* med *Sidelandevej* til *Kellerup*.

Befolkning i 1921: 521 (1801: 142, 1850: 240, 1901: 591), boende i 124 Gde og Hse. Det saml. **Hartk.** (1905): 64 Td.; 17 Gde med 48 og 64 Hse med 16 Td. **Hartk.**, samt 26 jordløse Hse. **Ejdsck.** (1920): 1198, deraf **Jordv.**: 600. **Areal:** 798 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 3 ha, Rug 66, Byg 33, Havre 131, Blands. til Modenhed 66, Kartofler 47, Foderroer 87; Brak udgjorde 13 ha, Grønfoder og Græsning 237, Haver o. l. 17, Tørvemoser 13, Skov 34, Heder og Lyngbakker 4, Vandar. 3. **Kreaturhold** (1923): 146 Heste, 671 Stk. Hornkv. (deraf 378 Køer), 12 Geder, 55 Faar, 773 Svin.

I Sognet *Byen Elsborg* (1363 *Ælsburgh*) med Kirke, Skole, Missionshus (opf. 1905), Forsamlingshus (opf. 1906), Spare- og Laanekassen for *Elsborg S.* (opr. 1874; ²¹/₃ 1922 var Indsk. 115,999, Reserver 9100 Kr.), *Brugsforen.*, *Ml.*, *Teglværk* og *Vandværk*. Af *Rødkærsbro* Stationsby ligger en mindre Del (1921: 26 Gde og Hse med 89 Indb.), med *Andelsmejeri*, i Sognet (se p. 244). *Vindelbæk Huse*. Gaarde: *Elsborggd.*, *Bjerringgd.* *Højbjerg Vandmølle* (1608 *Hjøberrighmølle*) og *Kro*.

Elsborg S., een Sognekommune med Hovedsognet, har s. Tingsted og hører under de s. Kredse som dette, samt 4. Udskrivningskr. 541. Lægd. Kirken er selvejende (fra 1921).

Kirken bestaar af romansk Kor og Skib samt yngre Vesttaarn. De oprindelige Bygningsdele er af Granitkvadre paa Skraakantsokkel. Begge Døre (tilmurede) og eet *Vindue*

er bevarede. Skibet har fladt Loft, Koret er hvælvet. Det lille Taarn, af Kvadre og Mursten, med Gavle i N. og S. samt hvælvet Underrum (nu Vaabenhus, med Portal i Vestmuren) og Rundbue ind til Skibet (paa Vest- og Sydturen IA. og 1744), er sentgotisk. Altertavlen er et Maleri (Hyrdernes Tilbedelse), fra 1902, Kopi efter Ribera af Frk. A. Sørensen. Romansk Granitfont. Prædikestol i Renæssancestil (ifl. Traditionen fra Nørresogns Kirke i Viborg). Klokke fra 1561 (?), skal ifl. D. Atl. tidl. have hængt i Højbjerg Kirke.

Vestergaard i Elsborg nævnes 1494.

Kun et mindre Antal Gravhøje kendes i Sognet, de fleste nu tilmed overpløjede eller ødelagte. N. for Elsborg, tildels i Skov, har været en ret aaben Samling af en halv Snes Høje.

Grønbæk Sogn omgives af Højbjerg, Levring og Hinge Sogne, Annekset Svostrup i Hids Hrd., fra hvilket det skilles ved Gudenaas Biaa Alling Aa, samt Aarhus Amt (Gern Hrd.), fra hvilket det skilles ved Gudena. Kirken ligger c. 23 km SØ. for Viborg. De især mod V. højtliggende, noget bakkede Jorder, med Tørvemoser mod V. (Ømose (1493 Ømosze), Stormose) er for største Delen sandede, enkelte Steder lerede. Ved Sydgrænsen ligger Alling Sø (c. 33 ha; 1483 Allingsøe), hvoraf en Del hører til Svostrup Sogn. Allingskovgd., Allinggd. og Grønbæk Plantage, se Svostrup S., Hids Hrd. Gennem Sognet gaar Landevejen fra Viborg til Aarhus med Sidelandeveje fra Ans til Kellerup, Silkeborg og Bjerringbro (Randers).

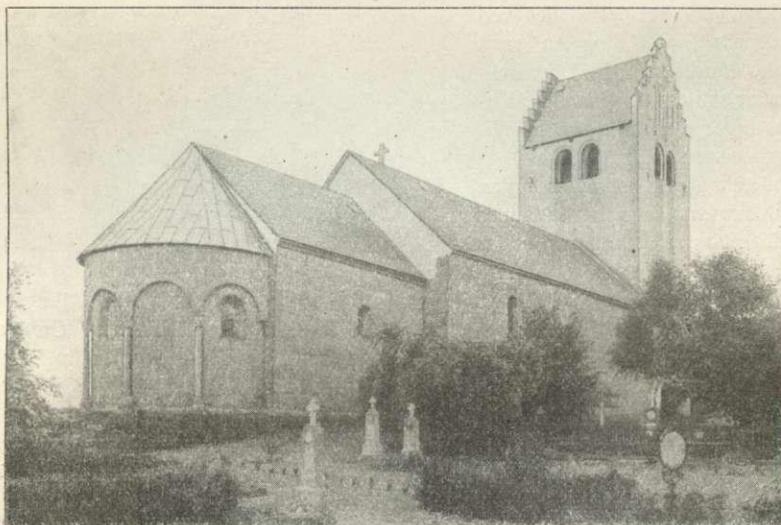
Befolkning i 1921: 1508 (1801: 485, 1850: 805, 1901: 1515), boende i 361 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 173 Td.; 56 Gde med 132 og 169 Hse med 41 Td. Hartk., samt 84 jordløse Hse. Ejds. (1920): 3139, deraf Jordv.: 1370. Areal: 3397 ha, hvoraf (1919) besaaet med Rug 312 ha, Byg 60, Havre 533, Blands. til Modenhed 189, Kartofler 148, Foderroer 318; Brak udgjorde 49 ha, Grønfelder og Græsning 1179, Haver o. l. 50, Tørvemoser 132, Skov 140, Heder og Lyngbakker 90, Vandar. 38. Kreaturhold (1923): 426 Heste, 1747 Stk. Hornkv. (deraf 965 Køer), 63 Geder, 366 Faar, 2186 Svin.

I Sognet Byerne: *Grønbæk* (1231 Grønæbæc) med Kirke, Præstegd., Skole, Hospital (opr. 1759 af Chr. Fischer til Allinggd. m. m., med et Hus til 6 fattige, gamle Lemmer; Hospitalet hører til den 1759 oprettede „Chr. Fischers store Stiftelse“, hvis Kapitals Renter uddeles til fattige i flere Sogne, til Testators Familie og til Hospitalet), 2 Kbmshdlr. og Vandværk (priv.); *Aller* (1231 Jallær) med Skole (opf. 1902), Kbmshdlr. og Vandværk (priv.); *Ans* (1399 Anse) — $\frac{1}{2}$ 1921: 118 Gde og Hse og 405 Indb. (1911: 319 med bl. a. flg. Erhverv: Landbr. 94, Fiskeri 5, Haandv. og Ind. 115, Handel o. l. 25, Transport 12) — med Skole (4-Klasses), Missionshus (opf. 1885), Afholdskro, Good-Templar Loge med Restauration, Grønbæk Sogns Spare- og Laanekasse (opr. 1866; $\frac{21}{3}$ 1922 var Indsk. 380,941, Reserver 21,402 Kr.), Brugsforen., 3 Kbmshdlr. m. m., Teglværk, Kalkbrænderi, Markedsplads (Marked i Maj og Okt. med Heste og Kreat.), Farveri, Bryggeri, Ml., Andelsmejeri (opr. 1893), Vandværk (priv.), Ladeplads og Posteksp.; *Braarup* (1231 Brothærthorp) med Skole og Vandværk (priv.); *Roe* (1231 Rouægard) med Kbmshdlr.

og Ladeplads. Saml. af Gde og Hse: *Grønbæk Huse, Illerhede* med Kbmdshdl. og Vandværk (priv.); *Illerhuse* med Forsamlingshus og Kbmdshdl.; *Ris* (1394 Riisz), *Naderupgde* (1425 Naderup), *Iller Nedermark; Ansgd., Kongensgd.* (1444 Kongensgard). *Kongensbrohus* ved Kongens Bro (1425 Kongens Broe) over Gudenaå paa Vejen til Aarhus, med Afholdskro.

Grønbæk S., en egen Sognekommune, i gejstlig Henseende forenet med Svostrup S. i Hids Hrd., har Tingsted i Kellerup og hører under Retskr. Lysgaard Hrd. m. m., Politikr. Viborg Kbst. m. m., Viborg Amtstuedistr., Lysgaard Lægekr., Lysgaard m. fl. Hrdr.s Skattekr., Lysgaard-Hids Hrdr.s Vurderingskr., Amtets 3. Folketingskr., 4. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. 545. Lægd. Kirken tilhører en Privatmand.

Kirken bestaar af Apsis, Kor og Skib fra romansk Tid samt senere tilbygget Vest-

Grønbæk Kirke.

taarn og et Vaabehus mod S. De romanske Mure er af Granitkvadre paa Skraakant-sokkel. Den mærkelige Apsis er smykket med Blindarkader, hvis fire bærende Søjler staar frit foran Apsismuren. Flere oprindelige Vinduer og den reliefprydede Norddør (tilmuret) er bevarede; Syddøren er delvis omdannet. Øverst i Skibets Sydøsthjørne findes en ejendommelig Reliefkvader (Djævelen lurende paa to Mennesker). Det sentgotiske Taarn, af Kvadre og Munkesten, har blindingsprydede Trappegavle i N. og S. Vaabehuset opførtes 1907; et ældre blev nedbrudt 1862. I det indre er den romanske Korbue bevaret; Taarnrummet, der 1907 blev forenet med Kirkerummet, og Skibet har Bjælkeloft, Koret er sentgotisk hvælvet, og Apsiden har et ungotisk Murstenshvælv med profilerede Ribber og en nedhængende, tærningformet Slutsten af Granit, fra 13. Aarh., næppe meget yngre end selve Bygningen. Hvælvet er smykket med samtidige Kalkmalerier, Christus i Mandorla, Maria og Johannes, Petrus og Paulus (restaur. 1905 af Eigil Rothe). Granitalterbordet og dets Kors er moderne. Alterstager, skænkede 1664 af Chr. Fischer. Sentromansk, gullandsk Døbefont af rødt Marmor. Prædikestol fra 1686, med rigt, bruskbarokt Snitværk. Stolestader fra 1687. I Skibet en sentgotisk Krucifiksgruppe. Epitafium, med Portrætmaleri i barok Snitværksramme, opsat 1668, over Præsten Niels Christensen Lind, † 1665, og Hustru samt Slægtninge: Thomas Jensen, Præst i Hvorslev og Gerning, † 1684, hans Hustru, Præsten Søren Jensen, † 1664, og Præsten Otto Jensen, † 1723, med Hustru. I Koret er ophængt 3 Kisteplader af Sølv med Fa-

milien Fischers Vaaben. I Vaabehuset en lille, korsmærket, romansk Gravsten, en Ligsten over Peder Nielsen Fog, † 1672, og Hustru, og en Gravsten, med Portrætfigur, over ovenn. Præst Søren Jensen. Paa Kirkegaarden Ligsten over Præsten Niels Pedersen Fog, † 1628, og en anden over Præsten Laurids Nielsen, † 1611, med Hustru. Paa Kirkegaarden er endv. begravet Provst P. Neergaard Jessen, † 1873, og Hustru, samt deres Søn Sognepr. Christian Jessen, † 1918, og Hustru. Klokken, med Minuskelindskr., er fra 1485 (Uldall, Kirkeklokker p. 105). (Om Kirken se Kirkeh. Saml. 2. R. IV, p. 121 flg., Saml. t. j. Hist. VI p. 70 flg. og Tegn. af æld. n. Ark. 1. S., 2. R. Pl. 3). Kirken mageskiftedes 1443 fra Kronen til Alling Kloster.

„Kongens Gaard“ i Grønbæk nævnes 1444, men hørte da til Alling Kloster. — Endnu findes det saakaldte „Erik Glippings Jagthus“ (fredlyst), Grunden af en middelalderlig Bygning, muret af raa og kløvet Kamp. Det Indre er udgravet og maaler c. 11 × 6,5 m; i Vestsiden ses en Døringfatning. Overmurene har været af Munkesten. Der er ikke Spor til, at Pladsen har været befæstet ved Udenværker (Saml. t. jydsk Hist. og Top. IV p. 73 f.; A. C. Overgaard, Fra Lysgaard Herred (1920) p. 16 f.).

Byen *Iller* (Jallær) nævnes i Vald. Jrdb., hvor den er ansat til 18 Mark Guld; *Grønbæk* (Grønabæk) var ansat til 5; desuden ejede Kongen da *Roe* (Rouægard) og *Braarup* (Brothærthorp). — 1425 nævnes *Over Rvæ* og *Neder Rvæ* med en Gaard, kaldet *Svend Diegns Gaard*. — *Ris* var 1394 en Gaard, som Peder Høg da skødede til Hr. Jens Nielsen (Løvenbalk), der 1412 afhændede den til Alling Kloster. — 1494 nævnes „Egetoft“, og 1688 „Kraghuset“.

Præstegaardens Stuehus er en ejendommelig Bygning, opf. 1757 af Provst Niels Hurtigkarl, som efter Traditionen selv skal have sørget for Tilvirkningen af Murstenene, der er ikke mindre end 54 cm lange; i Pilastre, Gesimser og Sokler findes Formsten af tilsvarende Dimensioner.

I Præstegaardens Plantage er 1919 rejst en Mindesten med Portrætrelief i Bronze (Billedhugger Hassel) over forannævnte Sognepræst Christian Jessen († 1918), skænket af hans tidl. Konfirmander.

Af de c. 50 Gravhøje, som kendes i Sognet, mest i dettes østlige Del, har 15-20 straks Ø. for Roe dannet en dels tætsluttet, dels aaben Gruppe; med faa Undtagelser er disse Høje dog nu overpløjede eller ødelagte, ligesom i det Hele Størsteparten af Højene i Sognet er forstyrret. 5 nu udpløjede Høje har ligget i tæt Samling NNØ. for Roe.

Romansk Kalkmaleri (Christus som Verdensdommer) fra Grønbæk Kirke.

Grønbæk S., der tidl. var i kommunal Forbindelse med Annekset Svostrup, er fra 1/4 1908 en egen Sognekommune.

Litt.: Olaf Jessen, Fra G. Præstegaard. Aarhus 1920.

Levring Sogn omgives af Annekset Hørup, Hinge, Grønbæk og Højbjerg Sogne, Elsborg og Sjørslev Sogne, fra hvilke det delvis skilles ved Levring Bæk. Kirken ligger c. 16 km SSØ. for Viborg. I Sognet, der gennemstrømmes af Tange Aa, en Enklave af Højbjerg Sogn. De højtliggende, temmelig ujævne Jorder (højeste Punkt 76 m) er muldede og lerblandede med Lerunderlag. En Del af Palstrup Plantage (se p. 273). Gennem Sognet gaar Landevejen fra Randers over Kellerup til Ringkøbing, med Sidelandevæg til Rødkærbro samt Rødkærbro-Silkeborg Banen.

Befolkning i 1921: 906 (1801: 446, 1850: 610, 1901: 877), boende i 189 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 195 Td.; 65 Gde med 173 og 64 Hse med 22 Td. Hartk., samt 36 jordløse Hse. Ejds. (1920): 2864, deraf Jordv.: 1574. Areal: 1968 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 27 ha, Rug 119, Byg 133, Havre 361, Blands. til Modenhed 108, Kartofler 42, Foderroer 199; Brak udgjorde 54 ha, Grønfoder og Græsning 728, Haver o. l. 26, Tørvemoser 55, Skov 52, Heder og Lyngbakker 6, Vandar. 8. Kreaturhold (1923): 403 Heste, 1797 Stk. Hornkv. (deraf 986 Køer), 48 Geder, 260 Faar, 1854 Svin.

I Sognet Byerne: *Levring* (13. Aarh. Lefringi) med Kirke, Præstegd., Skole, Efterskole (i den tidl. 1897 opr. Folkehøjskole), Brugsforen., Kbmshdl. og Andelsmejeri (opr. 1887, ombygg. 1914); *Døssing* (1369 Dyslingh, 1429 Døssingh); *Midstrup* (1443 Mixstrup) med Missionshus (opr. 1884), Brugsforen. og Levring Sogns Spare- og Laanekasse (opr. 1871; 21/3 1922 var Indsk. 521,185, Reserver 46,199 Kr.); *Hindbjerg* (1443 Hønbiereg) med Ml. og Jærnbanest.; *Skovsborg* (1664 Schoufsboe) med Skole, Ml. og Vandværk; *Trøholt* (1484 Tredeholt). *Lillemølle*, Gde og Hse. Gaarde: *Dysbjerggd.*, *Vesterskovgd.*, *Holgersdal*, *Klavsholm* (1664 Clausholmb), *Pinneberg* (1664 Pennenberg), *Rotterdam* (1688 Rotterdam), *Levringgd.*, *Bukkrog* (1688 Boe Krog), *Skovsborggd.*, *Liseborg*.

Levring S., en egen Sognekommune, i gejstlig Henseende forenet med Hørup S., har Tingsted i Kellerup og hører under Retskr. Lysgaard Hrd. m. m., Politikr. Viborg Kbst. m. m., Viborg Amtstuedistr., Lysgaard Lægekr., Lysgaard m. fl. Hrdr.s Skattekr., Lysgaard-Hids Hrdr.s Vurderingskr., Amtets 3. Folketingskr., 4. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. 538. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken bestaar af romansk Apsis, Kor og Skib samt senere Taarn mod V. De ældste Bygningsdele er af Granitkvadre paa profileret Sokkel. Flere romanske Vinduer og Norddøren (tilmuret) er bevarede paa Plads, medens den oprindelige Syddør, en rig, seks-søjlet Portal med Løverelieffer paa Tympanon, nu er flyttet til Taarnets Vestmur. Det sentgotiske Taarn, af Kamp og Munkesten, blev 1751 delvis skalmuret og vistnok samtidigt udstyret med dets nuværende Pyramidetag. Det gotiske hvælvede Taarnrum tjener nu som Vaabenhus. Kirkens Indre har gipsede Lofter, Apsiden dog Halvkuppel; den oprind. Korbue er bevaret. Ny Altartavle med Maleri, fra 1881 (Christus i Emaus); den gl., nu i Vaabenhuset anbragte blev malet 1745 af Th. Thrane og givet af J. Friedenreich i Stedet for en ældre, der „blev sat i Almind Kirke, i Steden for den, der 21. Juli 1743 befandtes afbrændt med mere“. Romansk Granitfont med springende Dyrefigurer, Løver og Drage. Ny Prædikestol. Epitafium i ældre Ramme med bruskbarokt Snitværk, over

Præsten Adam Levin Hammer, † 1736, samt Hustru og Søn. Ligsten over Præsten Elias Pedersen, † 1594. Den ene Klokke, med Aftryk af et Pilgrimstegn fra det berømte Valfartssted Maria Einsiedeln i Schweiz, er støbt 1474 (Uldall, Kirkeklokker p. 162). Om Kirken se Kirkeh. Saml. 5. R. I p. 573.

Under Palstrups Hovedgaardstakst laa forhen *Rotterdam*, *Pinneberg*, *Skovsborg* og *Klavsholm*. Sidstnævnte beboedes af Herredsfog. Peder Hjort, † 1789, derefter af Jørg. Chr. de Linde (egentlig: Linnet), † 1814 som Ejer af K., som saa tilhørte And. Roe, fra hvis Opbudsbo den (7 Td. H.) for 4360 Rbd. Sølv kom til Mad. Sophie Dor. Lassen, som 1826 skødede den for 1700 Rbd. Sølv til M. V. Mohr; han solgte den 1831 for 4100 Rbd. Sedler til Skovrider P. H. A. Kotzebue, † 1868, som 1862 afhændede den for 20,000 Rd. til Løjtn. Hertel. Af ham købtes den (9 Td. H.) 1872 af Frits Bering, † 1885, hvis Arvinger 1886 solgte den for 65,500 Kr. til Forp. N. P. Overby.

Omr. 1369 levede en Mathæus Petersen de *Dyssingh*. — I Sognet nævnes i 17.-18. Aarh. Gaardene *Gravsborg* (1664 Graffsbørrig) og *Pothus* (1688 Podthuus); 1664 omtales „Høffuils Damb“ og „Glaszborig“.

Ved Keldgaard i Levring By har der været en hellig Kilde, som besøgtes til hennemod 1890 (se Skivebogen 1923 p. 31).

I Teglhøjen S. for Palstrup er der udgravet en Teglovn og fundet Brokker af store, røde Mursten.

Levring Folkehøjskole, indv. ²⁵/₉ 1897, lededes indtil 1905 af Frk. Eline Begtrup og Pastor Fr. Bruun, da den bortforpagtedes til Witt-Hansen, der overtog den 1908. Nu er den omdannet til Efterskole.

Næsten alle de c. 30 Gravhøje, der kendes i Sognet, er nu overpløjede eller sløjfede. Størsteparten af dem har dannet en langstrakt Samling N. for Levring, men kun en af Højene her er endnu velbevaret. Ved Skovsborrgd. er det formentlig, at et samlet Fund af 8 Guldrakteater fra den senere Jernalder blev gjort i Aaret 1820.

Levring S., der tidl. i kommunal Hens. var forbundet med Annekset Hørup, udgør fra 1901 en egen Kommune.

Hørup Sogn, Anneks til Levring, omgives af dette, Sjørslev Sogn, hvorfra det delvis skilles ved Tange Aa, Torning Sogn, hvorfra det delvis skilles ved Geddebæk, Vinderslev og Hinge Sogne. Kirken ligger c. 17 km S. for Viborg. De højtliggende, mod Ø. bakkede Jorder er ler- og sandblandede Muldjorder. Gennem Sognet gaar Landevejene fra Viborg til Silkeborg og fra Randers til Ringkøbing, samt Rødkærbro-Kellerup-Silkeborg Banen.

Befolkning i 1921: 2154 (1801: 318, 1850: 537, 1901: 1675), boende i 355 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 134 Td.; 44 Gde med 106 og 172 Hse med 28 Td. Hartk., samt 120 jordløse Hse. Ejds. (1920): 6013, deraf Jordv.: 2258. Areal: 1335 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 17 ha, Rug 97, Byg 66, Havre 229, Blands. til Modenhed 123, Kartofler 47, Foderroer 147; Brak udgjorde 34 ha, Grønfoder og Græsning 437, Haver o. l. 40, Tørvemoser 12, Skov 18, Heder og Lyngbakker 7, Vandar. 4. **Kreaturhold** (1923): 289 Heste, 1251 Stk. Hornkv. (deraf 727 Køer), 30 Geder, 98 Faar, 1264 Svin.

I Sognet Byerne: *Hørup* (1425 Høyrup, 1442 Hørup) med Kirke, Bolig for Valgmenighedspræsten ved den 1917 stift. Valgmenighed for Kellerup og Omegn (i det tidl. — 1839 opf., 1859 ombygg. — Ting- og Arresthus), Andelsmejeri (opr. 1892, ombygg. 1914) og Vandml. (1664 Hørup Ml.); *Kellerup* (1425 Kiellerup, 1443 Kelderop) — delt i *Gl.-Kellerup* og *Ny-Kellerup* — ¹/₂ 1921: 201 Gde og Hse med 1415 Indb. (1911: 1193 med bl. a. flg. Erhverv: Landbr. 136, Haandv. og Ind. 451, Handel o. l. 237, Transport 81) — med Valgsted for Viborg Amtskr.' 3. Opstillingskr. til Folketinget, Sessionssted for Lægderne 483-485 og 530-551 af 4.

Udskrivningskreds, Ting- og Arresthus (opf. 1909, Pl. til 9 Arrestanter), Tingsted for Retskr. 79: Lysgaard Hrd. m. m., Dommerbl., Kontorafd. for Politikr. 57: Vib. Kbst. m. m., Hovedskole i Ny-K. (opf. 1901; Byen har købstadordnet Skolevæsen), Forskole i Gl.-K. (i den tidl. Hovedsk.), Pogeskole (priv.), Mellem- og Realskole (priv.); opr. 1890, egen Bygn. 1904), Teknisk Skole (opr. 1890; Bygn. opf. 1893), Missionshus (opf. 1899), Kredslægebl., Apotek, Amtssygehus (opf. 1913; Arkt. Christoph Hansen, Vejle; 31 Senge og 15 Epidemisenge), Kellerup Bank (tidl. Kellerup Sparekasse, stift. 1866, fra 1919 Bank; Aktiekap. 432,000 Kr., ^{31/3} 1923 var Indsk. 5,718,194, Reservef. 247,642 Kr.), Kellerup Håndels- og Landbrugsbank (opr. 1917, Aktiekap. 200,000 Kr.; ^{31/3} 1923 var Indsk. 950,545, Reserver 33,000 Kr.), Filial af Andelsbanken, Brugsforen., mange Kbmshdhr. m. m., 2 Hoteller, Højskolehjem, Ml., Slagtehus (kommunalt, opf. 1918), Markedsplads (Marked fjerde Fredag i hver Maaned med Heste og Kreaturer), Torv, Anlæg (V. og N. for Byen; anl. 1889-97), Kartoffelmelsfabr. (opf. 1918, A/S, Aktiekap. 300,000 Kr.), Vægt- og Maskinfabr. (opr. 1916, A/S, Aktiekap. 125,000 Kr.), Margarinefabr., Maskinsnedkeri og Listefabr., Savværk, Cementvarefabr., Ølbryggeri, Andelsmejeri (opr. 1892, ombygg. 1914), Elektricitetsværk (I/S; anl. 1905), Vandværk (for Kellerup og Almtoft; I/S; anl. 1905), Udgivelsessted for Kellerup Avis (grl. 1890), Kellerup Social-Demokrat (grl. 1910), Kellerup Venstreblad (grl. 1911), alle trykt i Silkeborg, Jærnbane-st. (Byen er Sæde for Silkeborg-Kellerup-Rødkærnsbro Jærbaneselsk.), Telegrafst. og Postkontor. *Almtoft* (1481 Almetoft) med Forskole, Kbmshdhr. og Vandværk. *Dalsgde* (1664 Dalsgaard). *Kellerup Teglværk*.

Hørup S., en egen Sognekommune, i gejstlig Henseende Anneks til Levring S., har Tingsted i Kellerup og hører under Retskr. Lysgaard Hrd. m. m., Politikr. Viborg Kbst. m. m., Viborg Amtstuedistr., Lysgaard Lægekr., Lysgaard m. fl. Hrd.r.s Skattekr., Lysgaard-Hids Hrd.r.s Vurderingskr., Amtets 3. Folketingskr., 4. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. 537. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken er opf. af Arkt. F. Uldall 1874 (indviet ^{20/12} 1874) paa samme Sted og væsentlig af samme Materiale som den oprindl., af Lynilden 1872 ødelagte, romanske Bygning. Den bestaar af Skib med Forhal, over hvilken et lille Kløkketaarn med Pyramide-tag, samt Kor, alt af Granitkvadre paa Skraakantsokkel. Norddøren, med Halvsøjler og korsmykket Tympanon, er nu tilmuret; Syddøren, med 2 Søjler og en Halvsøjle paa hver Side, er flyttet til Vestgavlen; Tærningkapitælerne og Baserne er rigt smykkede med Dyrefigurer. Kirkens Indre har Bjælkeloft. Altertavlen er et Snitværk i Barokstil fra Beg. af 18. Aarh., med et Maleri (en af de kloge Jomfruer) fra 1876 af Dalsgaard. Romansk Granitfont. Prædikestol i Renæssancestil (restaur. af Fjeldskov, med moderne Apostelstatuetter); Krucifiks i sen Renæssancestil og Mariefigur fra gotisk Tid, alt fra den gamle Kirke.

1548 nævnes *Lindgaard* i Kellerup. 1688 og ogsaa i 2. Halvdel af 18. Aarh. nævnes *Aagaard*.

Paa Torvet foran Tinghuset er 1894 rejst en Mindesten for Folketingsmand Niels Albertsen, † 1892, og 1910 en Broncebuste (Billedhugger Bundgaard) paa en 2,5 m høj Granitsoinkel af Herredsfoged, Forsvarsminister Christoffer Krabbe (afsl. ^{28/3} 1910).

Kellerup By er fremvokset i Løbet af sidste Halvdel af 19. Aarh. Før den Tid fandtes kun Landsbyen Gl.-Kellerup. Da Landevejen Viborg-Silkeborg, der tidl. gik gennem denne By, omlagdes, flyttedes Kroen 1857 ud til den nye Landevej, og omkring denne voksede efterhaanden Byen op. 1869 flyttede Herredskontoret fra Holgersdal i Levring S. til K., og der byggedes Apotek, der kom Posthus c. 1875, og siden har Byen været i stadig Fremgang. Baneanlæggene har bidraget meget til at fremme Byens Handel. (Litt.: J. C. Nørvig, K. By, i Jyske Byer og deres Mænd VII, Kbh. 1917).

Kun enkelte Gravhøje kendes i Sognet, alle nu sløjfede.

Hørup S., der tidl. i kommunal Hens. var forenet med Levring, er fra 1901 en egen Kommune.

Hinge Sogn omgives af Annekset Vinderslev, Hørup, Levring og Grøn-bæk Sogne samt Hids Hrd. (Lem-ming og Serup S.), fra hvilket det skilles ved Alling Aa. Kirken ligger c. 21 km SSØ. for Viborg. De højt-liggende, noget bakkede Jorder er muldede, dels ler-, dels sandblan-dede. Nogen Skov (Hingeballe Sk., Østergaard Sk., Præstegaardens Sk.). Paa Sydgrænsen ligger Alling Sø (se p. 277) og Hinge Sø (c. 121 ha), hvilke til Dels hører til Sognet. Gennem Sognet gaar Rødkærbro-Kellerup-Silkeborg Banen.

Befolkning i 1921: 799 (1801: 243, 1850: 475, 1901: 810), boende i 173 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 103 Td.; 28 Gde med 74 og 110 Hse med 29 Td. Hartk., samt 20 jordløse Hse. Ejds. (1920): 2524, deraf Jordv.: 1214. Areal: 2078 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 10 ha, Rug 172, Byg 84, Havre 359, Blands. til Modenhed 122, Kartofler 72, Foderroer 185; Brak udgjorde 18 ha, Grønfoder og Græsning 625, Haver o. l. 25, Tørvemoser 55, Skov 130, Heder og Lyngbækker 41, Vandar. 55. Kreaturhold (1923): 308 Heste, 1396 Stk. Hornkv. (deraf 773 Køer), 18 Geder, 173 Faar, 1316 Svin.

I Sognet Byerne: *Hinge* (1333 Hængy) med Kirke, Præstegd., Skole, Forskole (opf. 1901), Forsamlingshus (opf. 1891), Missionshus (opf. 1897), Hinge Sogns Spare- og Laanekasse (opr. 1872; ^{31/3} 1922 var Indsk. 87,069, Reserver 4850 Kr.), Ml., Kbmshdl., Andelsmejeri (opr. 1886, ombygg. 1908), Brugsforen. (opr. 1919), Elektricitetsværk (for Hinge og Serup; anl. 1918) og Jærnbanest. samt Posteksp.; *Hingeballe*; *Astrup* (1460 Astrup) med Kbmshdl.; *Frøvsing* (1231 Fraxing) med Skole. *Nørskovlund*, Gde og Hse, med Jærnbanehpl. *Hedehuse* (1688 Heed Huuset). *Frøvsinggd.*

Hinge S., en egen Sognekommune, i gejstlig Henseende forenet med Vinderslev S., har Tingsted i Kellerup og hører under Retskr. Lysgaard Hrd. m. m., Politikr. Viborg Kbst. m. m., Viborg Amtstuedistr., Lysgaard Lægekr., Lysgaard m. fl. Hrdr.s Skattekr., Lysgaard-Hids Hrdr.s Vurderingskr., Amtets 3. Folketingskr., 4. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. 540. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken bestaar af Apsis, Kor og Skib fra romansk Tid samt tilbygget Vesttaarn. De oprindelige Mure er af Munkesten i Munkeskiite; Apsis har Sokkel med Skraakant samt et oprindl. Vindue (tilmuret). Taarnet, af store, røde Sten, med Pyramidespir, er vistnok opf. 1779 (Aarst. i Fløjen); Underrummet, med fladt Loft og Indgang mod V., tjener som Vaabenhus. Ogsaa Kirkens Indre har fladt Loft. Altertavle og Prædikestol i Renæssancestil, den sidstnævnte skænket 1612 af Præsten Hans Sørensen og Hustru. Stolestader fra Renæssancetiden. Romansk Granitfont. I Koret to Stentavler over Præsten Christen Erichsen, † 1671, og Hustru. I Skibet Epitafium over Præsterne Søren Michelsen, † 1597, og Hans Sørensen, † 1632, og deres Hustruer, samt Series pastorum. Paa Skibets Væg er der undersøgt Kalkmalerier fra 1. Halvdæl af 16. Aarh. (ikke bevarede, se Magn. Petersen, Kalkm. p. 35). Paa Kirkegaarden Ligsten over Chr. Lunov, † 1758, og over Jens Laasby Lunov, † 1784 (en Kopi af den ældre, som nu findes i Viborg, se p. 31), samt en korsmærket, romansk Ligsten.

I Hinge Østerskov, i en Bindingsværksbygning, fandtes efter 1688 Tingstedet for de da sammenlagte Lysgaard og Hids Hrd.

En Væbner Torsten Mikkelsen (Munk?) af *Hinge* nævnes 1333 og en Gaard *Dyregaard* i Hinge Mark 1446.

I Hinge levede i mange Aar en „klog Mand“, Bondelægen Mads Weis, † 1839, der af Regeringen fik Jus practicanandi og i H. oprettede et Slags Kurhus for Folk, der led af Benskade og lign. (Se Aarh. Stifts Aarb. 1914).

Kun faa og nu forstyrrede Gravhøje kendes i Sognet.

Hinge S. var tidl. i kommunal Hens. forenet med Annekset Vinderslev, men er fra 1916 en egen Kommune. Samtidig blev Matr. Nr. 28 a (Marielyst Hovedbyggn.) indlemmet i Vinderslev S.

Vinderslev Sogn, Anneks

til Hinge, omgives af dette, Hørup og TorningSognesamt Hids Hrd. (Kragelund, Sinding og Serup S.), hvorfra det delvis skilles ved Alling Aa. Kirken ligger c. 22 km S. for Vi-

borg. De højtliggende, bakkede Jorder (Fladbjerg, 96 m) er sandblandede og lerede Muldjorder, med store Engstrækninger langs Sydgrænsen. Ved Nordvestgrænsen ligger Have Sø (c. 44 ha; 66 m o. Havet), ved Østgrænsen Hinge Sø (se p. 283). Gennem Sognet gaar Landevejene fra Viborg til Silkeborg og fra Viborg over Paarup til Vejle.

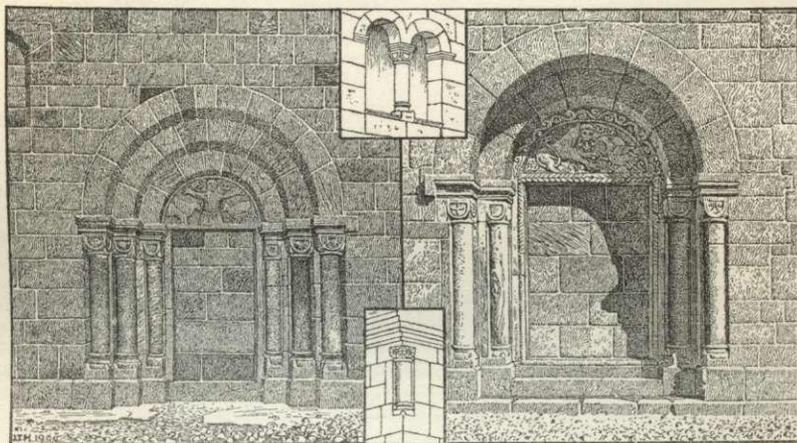
Befolkning i 1921: 1520 (1801: 587, 1850: 891, 1901: 1461), boende i 321 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 182 Td.; 58 Gde med 130 og 205 Hse med 52 Td. Hartk., samt 44 jordløse Hse. Ejds. (1920): 4313, deraf Jordv.: 2091. Areal: 3165 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 23 ha, Rug 237, Byg 162, Havre 562, Blands. til Modenhed 218, Kartofler 111, Foderoer 356; Brak udgjorde 96 ha, Grønfoeder og Græsning 1011, Haver o. l. 61, Tørvemoser 135, Skov 48, Heder og Lyngbakker 49, Vandar. 33. Kreaturhold (1923): 566 Heste, 2696 Stk. Hornkv. (deraf 1525 Køer), 47 Geder, 261 Faar, 2910 Svin.

I Sognet Byerne: *Vinderslev* (1442 Vindisløff, 1445 Vindersløff) med Kirke, Skole, Forsamlingshus (opf. c. 1887), Missionshus (opf. 1902), Brugsforen., Kbmshdl., Teglværk, Ml. og Andelsmejeri (Økilde; opr. 1890, ombygg. 1908); *Pederstrup* (1608 Piestrup, Pestrup) med Brugsforen., Ml., Vandværk og V. Sogns Spare- og Laanekasse (opr. 1870; ^{21/3} 1922 var Indsk. 344,176, Reserver 18,257 Kr.); *Elkær* (1608 Ellkier); *Have* (Havge; 1405 Haffue) med Skole, Forsamlingshus, Brugsforen., Kbmshdl. og Ml.; *Mavsing* (1416 Magxingh) med Skole, Forskole (opf. 1897), Forsamlingshus (opf. c. 1900), Missionshus (opf. 1910), Brugsforen. og Vandværk. Saml. af Gde og Hse: *Fruerlund* (1402 Frugerlund); *Revl* (1498 Refuelsgaardsted); *Havrbak* (Havrebakke) med Vandværk; *Lysdal* (1608 Liuszdall); *Brokhuse* (Have Hedehuse) med Missionshus (opf. 1906); *Lundgde*; *Vore* (Voer; 1498 Wore) med Filialkirke (*Grathe Kirke*; se ndf.). Gaarde: *Ny-Vinderslevgd.* har 10,0 Td. H., Ejds. 130, Jordv. 74; c. 93 ha, deraf Ager 43, Eng 28, Skov 17, Mose 2. *Marielyst*, *Vinderslevholm*, *Voregd.*, *Fuglemosegd.* (1608 Follmeszgaardtt), *Hønholt* (1608 Hønholtt), *Skovhusgd.* (1688 Schouhuuset) med Ml.

Vinderslev S., en egen Sognekommune, i gejstlig Henseende Anneks til Hinge S., har Tingsted i Kellerup og hører under Retskr. Lysgaard Hrd. m. m., Politikr. Viborg Kbst. m. m., Viborg Amtstuedistr., Lysgaard Lægekr., Lysgaard m. fl.

Hrdr.s Skattekr., Lysgaard-Hids Hrdr.s Vurderingskr., Amtets 3. Folketingskr., 4. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. 539. Lægd. Kirkerne er selvejende.

Kirken er en rigt udsmykket romansk Granitkvaederbygning, bestaaende af Kor og Skib med senere tilbygget Vesttaarn. De oprindelige Mure har Skraakantsokkel, Koret Profilgesims, hvorunder Korhjørnerne er smykkede med smaa Hjørnesøjler. Blandt de bevarede romanske Vinduer maa fremhæves et tvillingdelt, søjlesmykket Tagvindue i Østgavlen. Begge Skibets rige Søjleportaler (af Viborgtype) er i Behold, omend tilmurede; Sydportalen har fire Søjler og som Tympanonrelief en Løve og en Ørn, Nordportalen, der 1881 er ført fra Taarnets Vestmur tilbage til sin oprindelige Plads, har seks Søjler og paa Tympanon en Christusskikkelse mellem Fugle. Bygningen har oprindl. haft et romansk Taarn eller en Forhal, som med to Buer har aabnet sig ind til Skibet, men dette Anlæg har kun efterladt sig smaa Brudstykker og er erstattet af det nuvæ. sentgotiske Taarn, af Granit og Munkesten, med afvalmet Tag; det gotisk hvælvede Under- rum, med Rundbue ind til Skibet, er nu Vaabenhus. Selve Kirkens Indre har rige, sent-

Portaler fra Vinderslev Kirke, Vindue i Korgavlen og Søjle paa Korets Hjørner.

gotiske Hvælvinger, prydede med Kalkmalerier, delvis aldrig overkalkede, restaur. 1894, 1913 og 1917. Paa Korhjelvet findes en Renaissancedekoration, hvori nedennævnte Niels Skeels og Hustrus Anevaaben samt bl. a. et kortspilende Par (Sagnet fortæller, at Damen vandt den Sum, for hvilken Kirken blev bygget). Disse Malerier er malede over en sentgotisk Udmaling fra Slutn. af 15. Aarh., hvoraf Rester er bevarede i Skibet, især Dommedagsbilleder; en Fremstilling af Lykehjulet er desværre gaaet til Grunde (Magn. Petersen, Kalkmal. p. 37). Altertavle i Senrenæssancestil fra 1638 (stafferet 1650) og samtidig Prædikestol. Smuk romansk Granitfont med Dobbeltløver. I Koret stort Epitafium med Portrætmaleri og udskaarne Anevaaben over Niels Skeel til Vinderslevgd., † 1561, og Hustru, opsat 1564 til Altertavle(!). Klokke, med Majuskelindskr., fra c. 1330, støbt af Paulus (Uldall, Kirkeklokker p. 26). — Paa Kirkegaarden findes to lave Granitkors, der vistnok har staaet som „Gavle“ for Enderne af en nu forsvundet Gravsten fra romansk Tid. Paa den ene Sten er udhugget en Mand med Værktøj, sikkert Kirkens Bygmester, paa den anden bl. a. en Klokke (se Aarb. f. n. Oldk. 1888 p. 94 flg.).

Filialkirken i Vore, kaldet „Grathe Kirke“, er opf. 1916-17 (indv. ²⁰/₅ 1917) efter Tegn. af Arkt. Kühnell, Aarhus, og bestaar af Kor og Skib med Vaabenhus mod N., men har intet Taarn. Den er hvidkalket. Altertavlen er en Kopi af Tavlen i Skt. Poul's Kirke i Aarhus (Paulus udenfor Damaskus), udført af Maleren Kühnell. Paa Kirkegaarden en fredlyst Gravhøj, paa hvilket et Klokkestativ er anbragt. Kirken rummer 150 Siddepladser; til dens Opførelse ydede Staten 18,500 Kr. — Grathe Kirkedistrikt, under Torning Sognekald, omfatter Byerne Voré, Have og Revl, den vestl. Del af Vinderslev S. samt Bækgd., Stenrøgel, Kompedal og Graamose, samt den sydl. Del af Torning S.

Døbefont i Vinderslev Kirke.

hvem Chr. Fischer til Allingg. atter 1719-20 sammenkøbte den (20, 45 og 138 Td. H.). Han solgte 1751 V. (20, 26 og 252 Td. H.) for 14,540 Rd. grov Cour. til Etatsrd. Arnold Chr. Dyssel († 1763), der 1756 afhændede den for 19,800 Rd. til Math. Johansen Wedderking til Kyø, der 1758 solgte den for 15,000 Rd. til Baron Chr. Fred. Juel-Rysensteen, af hvem Assessor Jens Jørgen Bredahl († 1774) 1759 købte den. Boet solgte 1775 V. (20, 26 og 264 Td. H.) til Kapl., Landinspekt. Math. Hansen Lunn († 1811), som 1786 afhændede den for 34,000 Rd. til Hans Hansen, der 1790 fik kgl. Bevill. paa at sælge Godset uden Tab af Hovedgaardens Frihed og 1795 skødede den (20, 26 og 88 Td. H.) for 32,680 Rd. til sin Svigersøn Søren Chr. Glud (se ndfr.), der 1807 fik Tilladelse til at udstykke V. i 6 Parceller. Han solgte 1811 V. (20 Td. H.), en Tiendepart og Gods (17 Td. H.) for 110,000 Rd. og 50 Dukater til Overretsass. Carst. Friis, Branddirekt. J. G. Dinesen og Niels Møller, som 1815 skødede V. for 42,000 Rbd. S. V. til Math. Thomsen, der 1819 afhændede den (20, 13 og 5 Td. H.) for 15,000 Rbd. S. V. til ovennævnte S. C. Glud († 1838), som 1832 solgte den med samme Tilligg. for 15,000 Rbd. Sølv til Th. S. Hansen, sen. til Krastrup, der 1841 solgte den for 32,000 Rd. til B. C. N. Ree; denne solgte den 1846 for 60,000 Rd. til Købmd. J. Pilegaard Bay, † 1865, hvis Enke 1866 skødede den for 70,000 Rd. til Svigersønnen C. Maule († 1878), efter hvis Enkes Død 1894 den 1895 for 176,200 Kr. gik over til hendes Børn, Frk. Helene Fox-Maule og Ingeniør C. Fox-Maule. Denne udstykkede Ejendommen. Den oprindelige Gd. (med et ringe Tilligg.) fik Navnet *Vinderslevholm*. Afbyggegaarden *Ny-Vinderslevgd.* solgtes 1907 til Fru Alma Tügel, f. Nielsen, som efter at Udbygningerne var brændte, solgte den 1912 for 172,500 Kr. til et Konsortium. — Vinderslevholms Hovedbygning ligger paa en lav, flad og smal Odde i den

Vinderslevgaard tilhørte 1442-1501 Peder Eriksen (Løvenbalk), hvis Datter Ellen bragte den til sin Mand Hans Skeel til Nygaard, derpaa deres Søn Niels Skeel († 1561), hvis Enke Karen Krabbe 1579 mageskiftede den til Kongen. 1589-95 var den forlenet til Jørg. Friis, men ellers laa den under Silkeborg Len. Chr. IV bevilgede 1636 Anne Folkvartsdatter paa Livstid at beholde V. (19 Td. H.), som Lensmanden paa Silkeborg havde bortfæstet til hende. 1651 blev V. forlenet til Mogens Høg og 1658 til Hans Friis, men 1660 blev den forundt Oberst, senere Amtmd., Ditlev Rantzau i hans og hans Frues Levetid. 1696 skænkede Chr. V den til Amtmd., Gehejmerd. Joh. Otto Raben, der c. 1700 solgte den til Forp. paa Vilhelmsborg Hans Thomsen Strømberg, efter hvis Død 1719 den blev delt mellem hans 5 Døtre, af

Romansk Stenkors paa Vinderslev Kirkegaard.

vestl. Del af Hinge Sø; Landtungen er gennemskåret af en 14 m bred Grav. Af de gamle Bygninger er kun tilbage Stuehuset, 1 Stokv. af røde Munkesten paa høj Fod af raa Kamp, med Kælder og Kamgavle; Murene er i Kælderens 1,3 m, højere oppe 0,9 m tykke (et øde Stenhus blev nedbrudt 1635-37). Oprindl. skal Gaarden have ligget paa Skoleloden ved Vinderslev Kirkegaard; der er her fundet Murbrokker, Brolægning og Jærnslagger. Dske Atl. siger, at der NV. for Kirken skal have ligget en Herregd. kaldet *Nygaard*, antagelig er der Tale om samme Voldsted.

Folmersgaard i Vinderslev By nævnes 1723. — Byen *Vestorp* nævnes 1473 og 1484 i Sognet.

III. Sagnet skal der ved Revl have ligget „et Slot eller en Herregaard“ af samme Navn, men der er intet Spor deraf paa det udpegede Sted.

Under Voregaard ligger i alt en Snæs Gravhøje, af hvilke 6, med Højde af indtil 3 m, er velbevarede og fredl. Spredt i Sognets øvrige Del kendes et lignende Antal Høje.

Vinderslev S. var tidl. i kommunal Hens. forbundet med Hinge, men blev fra 1916 en egen Kommune.

Vinderslevholm.

Torning Sogn,

det største i Herredet og hele Amtet, omgives af Vinderslev og Hørup Sogne, Sjørslev Sogn, hvorfra det delvis skilles ved Tange Aa, der udspringer i Sognet, Vium, Frederiks og Karup Sogne samt Hids Hrd. (Ingesvang og Kragelund S.). Kirken ligger c. 19 km SSV. for Viborg. De højtliggende Jorder er i den østl. Del bakkede (Kirkehøj, 84 m; Møgelhøj, 84 m), paa sine Steder med temmelig dybe Dalstrøg og bratte Kløfter, og for en stor Del lermuldede, i

den vestlige Del jævne og magre, sandmuldede, med Heder, Grathede (Graahede; c. 1200 Gratheth), Kompedal Hede, hvorfra dog store Dele er beplan-

tede og opdyrkede. I Sognet ligger Statsplantagerne Kompedals Plantage og Halvdelen af Ulvedals Plantage (Resten i Frederiks S.). Haller Aa, Biaa til Skive Aa, løber gennem Sognet. Mod N. ligger Nipgaard Sø, mod SØ. Have Sø (se p. 284), hvoraf Dele hører til Sognet. Gennem Sognet gaar Landevejen fra Vejle til Viborg og Skive med Sidelandeveje til Rødkærbro og Herning.

Befolkning i 1921: 2283 (1801: 678, 1850: 1213, 1901: 2143), boende i 451 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 212 Td.; 69 Gde med 137 og 282 Hse med 75 Td. Hartk., samt 56 jordløse Hse. Ejds. (1920): 5689, deraf Jordv.: 2623. Areal: 8678 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 20 ha, Rug 489, Byg 113, Havre 787, Blands. til Modenhed 318, Kartoffler 336, Foderroer 496; Brak udgjorde 216 ha, Grøn-foder og Græsning 1431, Haver o. l. 99, Tørvemoser 211, Skov 2696, Heder og Lyng-bakker 1184, Klitarealer og Stenmarker 4, Vandar. 49. Kreaturhold (1923): 759 Heste, 3614 Stk. Hornkv. (deraf 2067 Køer), 59 Geder, 497 Faar, 4333 Svin.

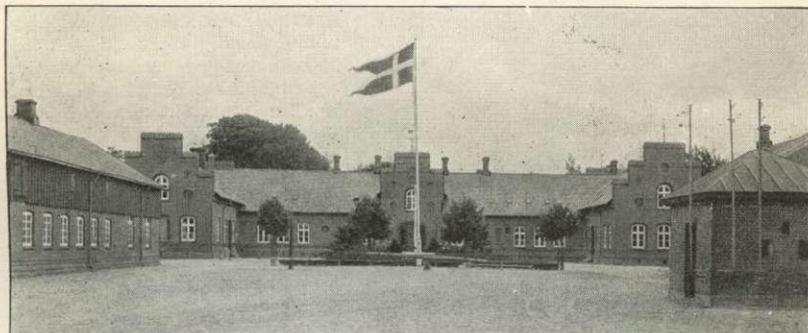
I Sognet Byerne: *Torning* (1421 Tornum) med Kirke, Præstegd., Hovedskole (opf. 1905) med Forskole, Forsamlingshus (opf. 1883), Missionshus (opf. 1898), Torning Sogns Spare- og Laanekasse (opr. 1873; ^{31/3} 1922 var Indsk. 794,752, Reserver 76,205 Kr.), Ml., Afholdsrestauration, Kbmdshdl. m. m., Vandværk (priv.; anl. 1910-11) og Andelsmejeri (Thor; opr. 1887, ombygg. 1907); *Skræ* (1460 Skre) med Forskole (opf. 1904), Brugsforen. og Vandværk; *Ungstrup* (1310 Unstorp; 1310 Ungstorpmarc) med Forskole (opf. 1909) og Brugsforen.; *Vattrup* (1453 Wertrup) med Skole (opf. 1907) og Andelsmejeri (opr. 1889, tilbygg. 1908); *Nørre-Knudstrup* (1410 Ner Knudstrup) med Forskole (opf. 1904), Brugsforen., Kbmdshdl., Kro og Markedspads (Marked i hver Maaned med Heste og Kreaturer). Saml. af Gde og Hse: *Ovstrupgde* (1480 Oustrup) med Forskole (opf. 1907) og Brugsforen.; *Sønder-Knudstrup* (1410 Synder Knudstrup); *Ravnholt* (1501 Raffuenholt); *Ravnholthede*; *Torning Vestermark* med Skole (opf. 1904); *Graaskovgde* (1480 Graadskoff) med Forskole (opf. 1905); *Graagde* (1526 Graagaards marck); *Oddermark*; *Bøgild* (1480 Bøggieldt); *Impgde* (1497 Ympegaard) med Ml.; *Graamose* (ell. Gl.-Frederiksmose) med Skole (opf. 1904); *Stenrøgel* (ell. Over-Frederiksmose) med Teglværk; *Knudstruphede*; *Nørhede* med Vandværk; *Malling Huse*. Gaarde: *Mallinggd.*, *Over-* og *Neder-Kærsholm* (1664 Kierszholmbs Hvdgrd), *Ravnborg*, *Torning Østergd.*, *Kovergd.* (Kavergd.), *Kraghøjgd.*, *Gadegd.*, *Ulvrøgel*, *Bangshaab* med Ml., *Bækgd.*, *Sangildgd.* (1487 Sangild), *Grønbjærggd.* (1664 Grønbech Gaard). *Kærsholm Mølle* (1664 Kiers Mølle) og Vandmølle. *Bøgildgaard* med Opdragelsesanstalt og Vandværk. *Gl.-Frederiksdal* ell. *Kompedal* med Skovfogedbolig.

Torning S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Kellerup og hører under Retskr. Lysgaard Hrd. m. m., Politikr. Viborg Kbst. m. m., Viborg Amtstuedistr., Lysgaard Lægekr., Lysgaard m. fl. Hrdr.s Skattekr., Lysgaard-Hids Hrdr.s Vurderingskr., Amtets 3. Folketingskr., 4. Forligskr. og 4. Udskrivningskr.' 536. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken bestaar af Kor og Skib fra romansk Tid samt senere Vestforlængelse og Taarn. De romanske Mure er af Granitkvadre paa Skraakantsokkel, men vistnok stærkt ombyggede. Begge Døre er tilmurede og de oprindl. Vinduer forsvundne; Kirken har nu kun Vinduer i Sydturen. En Dør er nu indsat i Korets Sydside. Vestforlængelsen og det lille, slanke, mod V. aabne og med Pyramidetag kronede Taarn er ifl. en malet Indskrifttavle opf. af J. Friedenreich til Palstrup 1743, da et ældre Taarn blev nedrevet. Indgangen er nu fra V., under Taarnet. Kirkens Indre har fladt, gipset Loft. Altertavle fra 1903 med Maleri af Chr. Bang (Forklarelse paa Bjærget); Billedet skænket af Etatsraadinde Jensen, Dollerup Mølle. Udskaaet Alterbordsforside („den yndigste Rose“) af samme Kunstner. Den tidl. Altertavle, fra c. 1700, hvori et gotisk Alabastrelief (Gud

Fader, Gud Søn og Maria), er nu ophængt paa Korets Nordvæg. Alterkalk fra 1620 med Henrik Sandbergs og Kirsten Juuls Navne og Vaaben. Romansk Granitfont, mulig fra Ungstrup Kirke; Daabsfad, skænket 1661 af Niels Nielsen, Foged paa Kærsholm, og Michel Andersen i Ungstrup. Prædikestol i landlig Senrenæssancestil fra 1662. Bag paa Altertavlen en Kisteplade over ovenn. Henr. Sandberg, † 1588. I Koret Gravsten med Portrætfignurer over samme, hans første Hustru Tale Maltessdatter, Søn Anders S., og anden Hustru Kirsten Juul, † 1626. Under Koret er en tilmuret Begravelse for Familien Sandberg, samt for Provst M. Windfeldt, † 1773. — Paa Kirkegaarden er begr. Sognepræst H. N. Holten, † 1871, og Folketingsmand, Lærer Anders Jensen-Knudstrup, † 1919 (Mindesmærke med Portrætmedaillon, rejst 1920).

Kærsholm har været en Hovedgaard, som i 16.-17. Aarh. tilhørte Familien Sandberg: Chr. S., falden 1568 i Sverige, hans Broder Henr. S., † 1588, Enken Kirsten Juul, † 1626, og 1638 (da 18 Td. H.) Oberstløjtn. Tyge S., falden ved Nyborg 1659. Hans Broder Oberstløjtn. And. S. til Kvelstrup og Brodersøn Ulrik S. til Bøgsted pantsatte 1666 K. (26 Td. H.) med Gods for 3500 Rd. til Raadmændene Hans Jørgen Majoner og Jakob Hasse i Viborg, der straks transporterede Pantet til Peder Jensen Bering († 1698), som atter 1681 overlod det til Lic. Niels Hofmand, † 1698, hvis Enke Kirsten Trane († 1712) 1709 solgte K. (17, 19 og 48 Td. H.) til Janus Friedenreich til Palstrup, hvis Søn Chr.

Statsundomshjemmet Bøgildgaard.

D. F. 1771 overdrog den til sin Søn Major Frans F., af hvis Dødsbo Kmjkr. G. D. Levetzau († 1791) 1786 købte K. (17, 36 og 217 Td. H.) for 17,750 Rd. Han skødede den 1789 for 25,500 Rd. til Toldinsp., Kammerrd. Jak. Brøgger, † 1822, der 1792 solgte den (17, 36 og 172 Td. H.) for 25,000 Rd. til Peder Glud til Ø.-Kjellstrup, som 1795 skødede K. (20 Td. H., hvoraf 3 ufri) for 8150 Rd. til Prokur. Peder Kastrup († 1815) og Justitsrd. Thom. Wissing, der 1796 afhændede den for 12,000 Rd. til Andr. Laursen og Mads Mikkelsen Weierslev, af hvem Peder Hansen fra Stenderupstrand 1797 købte den for 12,770 Rd. Han skødede 1806 K. for 11,600 Rd. til And. Wissing, som straks skødede den (Købekontr. 1802) for 13,800 Rd. til Fru Soph. Magd. Dietrich (forh. til Kyø), og hun skødede den straks til Mort. Sommer til Staarupgd., som 1812 ff. udstykkede Gden (se ndfr.). — Ved Kærsholm ligger det noget ødelagte Voldsted af den ældre Gaard. Hovedbyggn. har ligget paa en 2-3 m høj, firkantet Holm (c. 40 × 40 m), omgivet af Grave med en Yderdæmning imod Mosen i Nord; Sydgraven er nu tilfyldt. Ladegaardens Plads var paa en større, ved Grave og naturlige Sænkninger beskyttet Banke SØ. derfor. Til Opførelsen af det nyere Neder-Kærsholm, der rejstes lige ved Voldstedet, benyttedes Granitkvadre fra Ungstrup Kirke.

Over-Kærsholm er dannet af nogle Parceller af K. (tils. 7 Td. H.), som M. Sommer 1812 skødede for 6515 Rd. til Chr. Knudsen. Paa Tvangsaukt. hos ham 1823 købtes den for 1600 Rbd. Sølv af Lor. Lund til Liselund, som 1826 skødede den (5¹/₂ Td. H.) for 1300 Rbd. Sedler til J. Rasmussen. 1843 tilhørte den C. F. B. Kaas, † 1852, hvis Enke 1854 ægtede A. O. Binderup, som 1872 solgte den (5 Td. H.) for 20,000 Rd. til Ch. M. Tøttrup fra Karmark, † 1887.

Neder-Kærsholm dannedes af nogle Parceller af K. (tils. 3 Td. H.), som M. Sommer 1813 skødede for 7335 Rd. til Lars Dalgaard, † 1817, hvorefter den paa Aukt. købtes

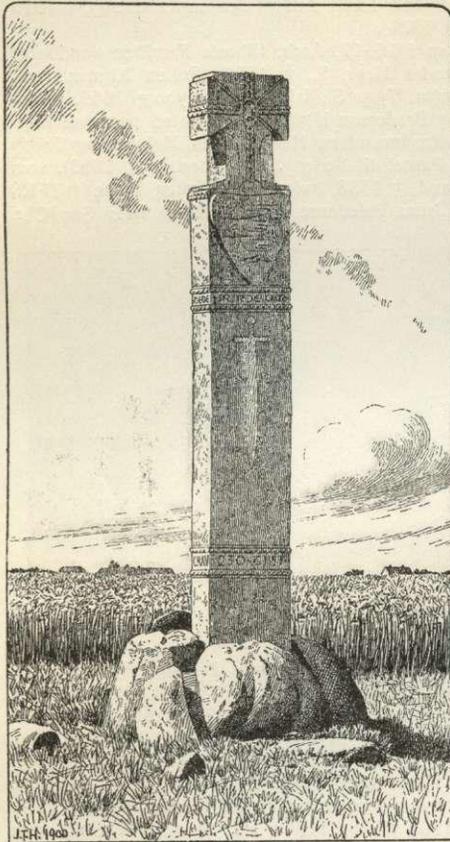
for 1333 Rbd. S. V. og 2150 Rbd. N. V. af Forligskomm. Søren Frost og Jørgen Chr. Nandrup (forh. til Baadsgd.); denne udkøbte 1819 Frost og skødede 1827 N.-K. for 1050 Rbd. Sølv til Fr. Chr. Preisler (sen. Hotelejer i Viborg, † 1887), som 1829 skødede den for 1700 Rbd. Sedler til Stiftslandinsp. Hans Hansen († 1862). Den tilhørte senere hans Søn Landmaaler C. L. B. H. († 1861) og Kammerrd. Fr. V. Bering (forh. til Staaupgd.), † 1869. Nuv. Ejer Chr. Petersen.

Statsungdomshjemmet *Bogildgaard* købtes af Staten 1830 og overdroges Slesvigeren

P. Schmidt († 1885) for at indrettes til en Opdragelsesanstalt efter Fellenbergs Mønster. Anstalten (med 115 ha) sorterer nu (ifl. Lov af $25/2$ 1852) under Undervisningsministeriet og bestyres af en Forstander og en Tilsynskomite paa 3 Medlemmer. Der findes i Reglen 50 Dreng i Alderen 14-18 Aar (se N. Bojsen, Medd. om den fellenbergske Opdragelsesanstalt B.'s Institut i Fortid og Nutid, Silkeborg 1888, 3. Udg., Viborg 1900). Anstalten brændte 1902, indt. Hovedbygning og Gymnastikhus; 1911 brændte Lade- og Staldbygninger.

Ved Gedbæk, der danner Skel mellem Torning og Hørup Sogne, sejrede Svend over Knud 1151.

Til *Grathehede* (Graahede), der ligger i den sydl. Del af Sognet og gaar ind i Kragelund Sogn, Hids Hrd., knytter Historien Beretningen om Slaget $25/10$ 1157 mellem Kongerne Valdemar og Svend og den sidste Drab paa Flugten efter Slaget. En ikke bekræftet Tradition henlægger Kampen til det ved Bækgaard liggende *Bækmarksdige*, ogsaa kaldet *Koksnapdige* eller, som det 1623 skrives, *Knappedige* (Kong Knaps Dige; Svend Knap forklares som Svend Grathe), en godt 200 m lang, indtil 6,5 m bred, nu indtil 1 m høj Jordvold, der gaar fra NV. til SØ, hen over en Lavning mellem to Bakker og noget op ad disse. Langs den sydvestl. Side løber paa en længere Strækning en indtil 1,25 m dyb Grav. Et Stykke af Digtets bedst bevarede sydøstl. Del blev fredlyst 1879, den øvrige Strækning 1893. Diget er en

Mindesten paa Grathehede.

Vejspærring, vistnok fra den ældste Middelalder, opkastet for at dække Overgangen over den N. for løbende Haller Aa. En anden, spinklere Vold med Grav nordligere i Sognet sættes ogsaa i Forbindelse med Kampen. Til Minde herom rejste Historisk Samfund for Lysgaard Hrd. i 1919 en Mindesten paa dette Sted. Men hvad enten nu selve Kampen 1157 som almindeligst antaget har staaet her eller noget østligere (i Middelsohm Hrd., jfr. A. D. Jørgensens nedenfor nævnte, af Johannes Steenstrup modtagne Afhandling), synes det utvivlsomt, at Svend er dræbt her i Sognet paa et Sted NØ. for Bækmarksdiget; thi paa Stedet, hvor Drabet foregik, opførtes et Kapel, *Graa Kapel*, som vistnok nedbrødes efter Reformationen (1623 var det Ruin, 1852 bortførtes de sidste Kvadre, 1864-65 opbrødes Grunden helt). Kapellet var vistnok oprindelig af Træ, men ombyggedes senere af Sten til et Bodskapel, da Kongen var bleven jordet her straks efter Drabet. Graven laa N. for Kapellet og dækkedes af en tagformet Granitsten, der med Enderne hvilede paa to tvekløftede Sten; 1892 fandtes her Skelettet

af en Mand, der var dræbt ved et Hug i Hovedet. Paa Gravens formentlige Sted er der ^{28/10} 1892 afsløret en henved 5 m høj Mindestøtte (fredlyst) af Neksøgranit med Kors, Vaabenskjold, Krone, Scepter og Sværd samt Indskr.: „Minde om Slaget paa G. Hede 23. Okt. 1157. Rejst ved Svend Magnussens Grav“ (efter Tegn. af V. Koch, bekostet af Thor Lange). Paa Græthede er der oftere fundet Øskeblade af Jern, hvoraf flere tilhører 12. Aarh. (dels i Nationalmus., dels i jyske Museer). (Litt. vedr. disse Æmner: III. Tid. 1860 Nr. 69; Henry Petersen, i Aarb. f. n. Oldk. 1887 p. 78 ff. og III. Tid. ^{11/12} 1892; A. D. Jørgensen, i Hist. Tidsskr. 6. R. II p. 623 ff. og III p. 108 ff.; Johs. Steenstrup, „Vore Folkeviser“ p. 215 flg. og i Hist. Tidsskr. 6. R. III p. 226 ff.; M. H. Rosenørn, i Saml. t. j. Hist. 2. R. III p. 159 ff.; Knud Fabricius, i Hist. Tidsskr. 7. R. III p. 369 ff.).

Ungstrup har tidligere været et eget Sogn. Kirken (opf. i romansk Tid af Granitkvadre, men efter en senere Ombygning vistnok best. af Skib og Kor ud i eet, omtr. 21 m lang) blev lukket ifl. Kongebrev af ^{28/10} 1558, og Sognefolket henvistes til Torning Kirke; 1560 befaledes den nedbrudt, og Materialerne overlodes til Torning Kirke, for at denne „des bedre kan forlænges“, da Menigheden klagede over, at den var for lille. En svag Højning paa jævn Mark Ø. for Ungstrup, raa Kampesten og Murstensbrokker betegner Kirkens Plads. Mange Granitkvadre er anvendte til Præstegaarden, Skolen, Kærsholm m. m. I Nationalmus. findes herfra en romansk Ligsten (se Løffler, Gravst. Pl. X). Kirken nævnes 1497, 1498 og 1524.

En Gd. Møgelunds Jorder (⁷/₂ Td. H.) lagdes midt i 17. Aarh. under Kærsholms Hovedgaardstakst, og Grønbjærggaards Jorder (3 Td. H.) blev allerede før 1770 drevne under K. — I Sognet har ligget en By Skovstrup (1329 Skoustrup), den nævnes endnu i 16. Aarh. som grænsende til Ungstrup. I Nærheden har mulig ligget en anden By, der 1539 kaldes „Hølfre“ el. „Høelfrød“, og om hvilken Hylfred Mose minder. 1485 nævnes Pederholt og Tefthing, og 1688 og i 2. Halvdel af 18. Aarh. Lille Medtgaard.

I Torning, ved Græthede, ledede Lærer P. K. E. Stensig 1867-70 en Højskole i lejede Lokaler.

I Torning er 1919 rejst en Mindesten (Granitsten med indhugget Portræt) over St. St. Blicher, der var Præst her 1819-25.

Kompedals Plantage anlagdes 1791 paa et ved Hedebrand 1783 ødelagt, omtr. 2675 ha stort Terræn, hvor der havde dannet sig Klitter, adskilte ved alholdige, sure Lavninger, hvorfor ogsaa Plantningen mislykkedes; først i de senere Aar er Plantningen af Rødgran paa Klithøjene lykkedes.

Et meget stort Antal Gravhøje, c. 175 i alt, kendes spredt i Sognet, hist og her dannede Smaagrupper eller Rækker; mange af Højene er dog nu forstyrrede; gennemgaaende er det mindre Høje, dog ses ogsaa nogle større, saaledes mellem Torning og Nørre-Knudstrup. Fredl. er en Høj paa Torning Præstegaards Mark. Fra Torning Vesterhede hidrører et Fund fra den sen. Jernalder, med 7 Guldbrakteater, en Guldknap m. m.

Torning S. havde indtil ¹/₅ 1917 Lysgaard S. til Anneks; i Stedet for dette henlagdes det da oprettede Græthede Kirke-distrikt til Præstekaldet.

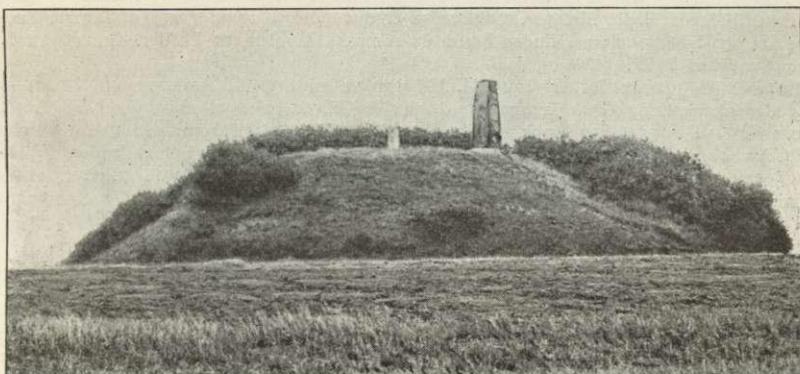
Litt.: S. Ravnholt, Træk af T. Sogns Hist. i det 19. Aarh., i Aarb. f. Lysgaard, Hids m. fl. Hrdr. 1920-21.

Lysgaard Sogn, Anneks til Vium, omgives af dette, Almind S., hvorfra det skilles ved Mostgaard Bæk, Nørlyng Hrd. (Dollerup S.), paa hvis Grænse Hald Sø (se p. 200) ligger, samt Frederiks Sogn. Kirken ligger c. 11 km SSV. for Viborg. De højtliggende, især mod N. bakkede Jorder (Lyshøj, 94 m, med trig. St., se ndfr.) er sandmuldede med grusblandet Ler til Underlag; nogen Hede mod NV. Gennem Sognet gaar Landevejen fra Viborg over Paarup til Vejle.

Befolkning i 1921: 611 (1801: 159, 1850: 251, 1901: 489), boende i 123 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 63 Td.; 24 Gde med 48 og 54 Hse med 15 Td. Hartk., samt 13 jordløse Hse. Ejds. (1920): 1342, deraf Jordv.: 663. Areal: 1369 ha, hvoraf (1919) besaaet med Rug 133 ha, Byg 19, Havre 251, Blands. til Modenhed 102, Kartofler 55, Foderroer 129; Brak udgjorde 40 ha, Grønfoder og Græsning 382, Haver o. l. 17, Tørvemoser 33, Skov 34, Heder og Lyngbakker 114, Vandar. 2. Kreaturhold (1923): 200 Heste, 858 Stk. Hornkv. (deraf 454 Køer), 13 Geder, 218 Faar, 833 Svin.

I Sognet Byerne: *Lysgaard* (1489 Liusgaard) med Kirke, Skole, Forsamlingshus, Lysgaard Sogns Spare- og Laanekasse (opr. 1876; ^{21/8} 1922 var Indsk. 145,020 Reserver 10,015 Kr.), Brugsforen., Kbmshdl. og Vandværk; *Sjørup* (1470 Siørup) med Vandværk. Saml. af Gde og Hse: *Bisballe* (1513 Biszballe); *Over- og Neder-Katballe* (1467 Katballe) med Vandværk; *Over-Testrup* (1513 Testrup; 1664 Offuer Testrup) med Vandværk; *Knækkeborg* (1664 Knecheborg). En Del af *Skelhøje*

Lyshøj med Blichers Mindesten.

(Resten i Dollerup og Frederiks S., se p. 200) med Kbmshdl. *Neder-Testrup* (1664 Neder Testrup), Gd. *Ballehus* (1688 Ballehuus), Gd.

Lysgaard S., en egen Sognekommune, i gejstlig Henseende Anneks til Vium S., har Tingsted i Kellerup og hører under Retskr. Lysgaard Hrd. m. m., Politikr. Viborg Kbst. m. m., Viborg Amtstuedistr., Lysgaard Lægekr., Lysgaard m. fl. Hrd.s Skattekr., Viborg Vurderingskr., Amtets 3. Folketingskr., 4. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. 535. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken er en kullet, romansk Granitkvaderbygning med Profilsokkel, bestaaende af Kor og Skib samt senere tilbygget Vaabenhus mod S. Korbuen og Syddøren er bevarrede. Korets Østmur og Skibets Vestende er omsatte. Vaabenhuset, af smaa, røde Mursten, er nyt. Altertavle, nu med et Olietryk, og Prædikestol, begge fra 1698. Romansk Granitfont. Over Korbuen er gotisk Krucifiks. I Skibet Mindetavler over Chr. Christensen af Neder-Testrup, † 1840, og Præsten H. N. Holten, † 1871. Klokke fra 13. Aarh., med mærkelige Reliefmedailloner (Uldall: Kirkeklokker p. 19).

Tæt N. for Kirken ligger den anselige, fredlyste Gravhøj *Lyshøj*, hvorfra der er en storartet Udsigt over Hald Sø til Viborg og over de store Plantager i Omegnen. Paa Højen er der 1883 rejst en Granitmindesten (fundet i en Mose 1 km S. for Højen) for St. St. Blicher, der var Præst i Torning-Lysgaard 1819-25, og af hvis Noveller en stor Del har denne Egn til Skueplads (i Lysgaard nu ombyggede Skolebygning er saaledes efter Traditionen Scenen for „E Bindstouw“).

De c. 80 Gravhøje, som er paaviste i Sognet, har især deres Plads i dettes Vestside, hvor de i Forb. med Høje i Frederiks Sogns Østside danner en Stribe fra S. mod N.

forbi Sjørup; enkelte af Højene i denne Stribe er endnu velbevarede, Størsteparten derimod mere eller mindre forstyrret. Tæt N. for Lysgaard hæver sig den anseelige *Lyshøj* (fredl. under Generalstaben), og østl. i Sognet under Katballe ses en spredt Samling af henv. 20 Høje, hvoraf de 3 bedst bevarede er fredl.

Lysgaard S. var indtil $\frac{1}{3}$ 1917 Anneks til Torning, men blev da Anneks til Vium.

Frederiks Sogn

— hvoraf den nordl. Del hører til Fjends Hrd. —, beliggende paa Alhedens nordl. Del, omgives af Annekset Karup, Torning, Vium og Lysgaard Sogne, Nørlyng Hrd. (Dollerup og Finderup S.) og Fjends Hrd. (Dagbjærg og Resen S.). Kirken ligger c. 15 km SV. for Viborg. De højtliggende, næsten helt jævne Jorder, kun enkelte Steder med Smaahøje (St.-Staaehøj, 81 m, Doverhøj, Tinghøj, Gulhøje) og langstrakte Sænkninger (Hjortedal, Rabesdal),

er for en stor Del dækkede af Lyng, under hvilken en mere eller mindre dyb, men i det hele ret god Mor. En Del af Arealet er beplantet (en stor Del af Statsplantagerne Stendals Pl. med Ulvedals Pl. og hele Havredals Pl. (se ndfr.); Winklers Pl., anl. 1920, 64 ha, deraf tilpl. 13); desuden en Del Enge. Gennem Sognet gaar Landevejene fra Viborg til Karup og fra Skive til Vejle samt Viborg-Herning Banen.

Befolkning i 1921: 1380 (1801: 422, 1850: 580, 1901: 860), boende i 253 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 68 Td.; 21 Gde med 25 og 145 Hse med 43 Td. Hartk., samt 24 jordløse Hse. Ejdsk. (1920): 2232, deraf Jordv.: 959. **Areal:** 6936 ha, hvoraf (1919) besaaet med Rug 401 ha, Byg 22, Havre 688, Blands. til Modenhed 39, Kartofler 196, Foderroer 275; Brak udgjorde 284 ha, Grønfoder og Græsning 1206, Haver o. l. 79, Tørvemoser 6, Skov 516, Heder og Lyngbakker 2981. **Kreaturhold** (1923): 435 Heste, 1565 Stk. Hornkv. (deraf 899 Køer), 14 Geder, 489 Faar, 1751 Svin.

I Sognets sydl. Del (Lysgaard Hrd.) ligger *Frederiks Kirke* med Præstegd. samt Byerne: *Frederiks Stationsby* — $\frac{1}{2}$ 1921: 35 Gde og Hse og 212 Indb. — med Skole, Brugsforen., Savværk og Maskinsnedkeri, Trævarefabr., Afholdshotel, Vandværk, Jærnbane- og Telegrafst. samt Posteksp.; *Havredal* (Frederikshede) med Skole, Forsamlingshus (opf. 1887), Missionshus, Ml., Andelsmejeri („Frederik“, opr. 1899), Brugsforen. og Vandværk; *Aarestrup* (1414 Aarestrup); en Del af *Skelhøje* (Resten i Dollerup og Lysgaard Sogne, se p. 200). *Trehuse* (Øster-Frede-

rikshede), Gde og Hse, med Vandværk. *Ulvedal*, Gd. og Skovfogedbolig. I den nordl. Del (Fjends Hrd.): Byen *Grønhøj* (Frederikshøj) med Skole, Brugsforen., Kro og Vandværk. Saml. af Gde og Hse: *Resenfælde* (Vester-Frederikshøj), *Tohuse* (N.-Frederikshøj), *Sandkærgde* (Ø.-Frederikshøj), *Firehuse* (S.-Frederikshøj), *Benslehigh*, *Skansen*.

Frederiks S. er en egen Sognekommune, i gejstlig Hens. forenet med Karup S. Den nordl. Del har Tingsted i Viborg og hører under Retskr. Viborg Kbst. m. m., Politikr. Fjends-Nørlyng Hrd. m. m., Viborg Amtstuedistr., Fjends Lægekr., Lysgaard m. fl. Hrd.s Skattekr., Viborg Vurderingskr., Amtets 2. Folketingskr., 3. Forligskr. og 5. Udskrivningskr.' 142. Lægd. Den sydøstl. Del har Tingsted i Kellerup og hører under Retskr. Lysgaard Hrd. m. m., Politikr. Viborg Kbst. m. m., Viborg Amtstuedistr., Lysgaard Lægekr., Lysgaard m. fl. Hrd.s Skattekr., Viborg Vurderingskr., Amtets 3. Folketingskr., 4. Forligskr. og 4. Udskrivningskr.' 533. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken, der er opført 1766 (indviet ¹⁰/₄), er en kaldet Murstensbygning uden særligt Korparti. Et Vaabenhus, af Mursten, opførtes 1866, et lille Klokkespir, over Skibets vestre Gavl, 1896. Det indre har fladt Loft. Altertavle og Prædikestol fra 1766. Alterbilledet er malet af C. A. Schleisner. Paa Alterets Bagside staar: „Alheden bygged op Kong Frederik den Femte, — De Tysker var han god og Kirken ej forglemte; — Hans Søn, Kong Christian den Syvende af Navn, — Tog den i Naade an og fremmed hver Mands Gavn“. Døbefont af Zink.

Øster-Aarestrup nævnes 1466; men 1486 var A. en Gaard, som Bisp Niels Glob i Viborg forlenede til Niels Andersen og hans Afkom i 300 Aar.

Den egentlige *Alhede* ligger i Frederiks, Resen, Karup og noget af Torning Sogne, begrænset mod V. af Karup Aa mellem Hagebro Kro og Bøgelund, mod Ø. omtr. af en Linie mellem Vedhovedgde og Knudstrup (i videre Forstand bruges Navnet „Alheden“ om Hedestrækningerne paa begge Sider af Karup Aa, den saakaldte „Karupflade“, omtr. 700 km², hvortil Fjends, Lysgaard og Hids Herreder samt noget af Ringkøbing og Aarhus Amter hører). Det første alvorlige Forsøg, der gjordes paa at opdyrke Alheden, var 1759, da Regeringen indkaldte omtr. 1000 Kolonister (265 Familier, 965 Personer) fra Egnene ved Rhinen og Main. De indkvarteredes først i Viborg og Fredericia, og man byggede derefter midlertidige Jordhytter til dem. Efterhaanden fik man opført smaa Gaarde (der byggedes i alt 97, og Staten anlagde Teglværk); de fordeltes i smaa Byer, der oprindl. var byggede efter Rhinegnenes Mønster med to snorlige Gader, hvori hvert Hus, af Mur- og Bindingsværk, var indrettet til to Familier, og med en Brønd i hver Gade. Til Driften fik hver Mand et Par Stude, en Ko, Plov, Harve og Vogn. I Begyndelsen maatte Staten brødføde Kolonisterne. Efter at have afbrændt Lyngen saae de først Boghvede, dernæst Rug og til sidst Kartofler. Men man havde til Opdyrkning valgt nogle af de daarligste Strækninger uden Enge og Vandløb, og desuden var de fleste Kolonister Haandværkere uden Kendskab til Landbrug. Resultatet var derfor kun daarligt, saa at mange af dem snart tabte Modet og rejste tilbage eller flyttede andre Steder hen; 18 Familier bosattes saaledes paa Randbøl Hede i Ribe og Vejle Amter; 1768 var der kun 49 Familier, med 241 Personer, tilbage i de to Byer, Havredal og Grønhøj (Frederikshede og Frederikshøj), fra hvilke de andre ovenfor nævnte Bebyggelser senere er udflyttede. Ved store Pengetilskud (1760-66: omtr. 300,000 Rd.) lykkedes det Regeringen at holde Resterne af Kolonisterne til Stedet, indtil de, særlig ved at bruge Hornkvæg som Arbejdsdyr og ved Kartoffelavl („Kartoffeltyskerne“ var længe deres Spottenavn), kunde hjælpe sig selv. I de første Aar boede i hver af de to Byer en teol. Kandidat, der prædikede, medens Præsten i Torning og den reformerte Præst i Fredericia besørgede Kommunionen for de dels lutheranske, dels reformerte Kolonister. Skønt den reformerte Præst vedblev at fungere indtil 1808, fik dog Kolonien allerede 1764 sin egen lutherske Præst i Ungareren Oswald, der boede i Frederikshede; 1773 fik Præsten sin egen Præstegaard, idet Kongen skænkede to Kolonigaarde, der var opførte ved Kirken, til dette Brug. Nu er alle Lutheranere. Kirkesproget var udelukkende tysk, indtil det ved kgl. Res. af ¹⁹/₃ 1856 bestemtes, at det skulde være afvekslende tysk og dansk, og fra 1870 bruges alene dansk. Kolonisterne, der fra 1852 er blevet Selvejere, har efterhaanden arbejdet sig op til forholdsvis velhavende Folk; skønt de endnu ved deres mørkere Lød røber deres fremmede Oprindelse, er de dog nu smeltede sammen med den omboende Befolkning og har opgivet det tyske Sprog.

Statens første Forsøg paa Træplantning i disse Egne begyndte kort efter Midten af 18. Aarh., men tager først Fart efter at Kolonisationen er tilendebragt. I den nordøstl. Del af Alheden anlagdes 1788 *Stendals Plantage*, 329 ha; 1799 forøgedes den med *Ulvedals Plantage*, 232 ha, 1802 med *Kompedals Plantage*, 2678 ha, og 1824 kom *Havredals Plantage*, 183 ha, til. Til Kulturen, der forestodes af den hannoveranske Forstmand G. W. Brüel, benyttedes overvejende Skovfyr; men denne bukkede under for Svampeangreb o. lign., da den var naaet at komme godt i Vækst; imidlertid menes den at have skabt bedre Betingelser for den paafølgende Rødgranskultur, der slog godt an; Erfaringerne herfra er kommet senere Tidens Hedeskovbrug tilgode, idet man nu i stor Udstrækning bruger at blande Fyr (særlig Bjærgfyr) i Granplantningerne. (Se F. C. Carstens, Bemærkn. over Alheden og dens Kolonier, Viborg 1839; E. Dalgas, En Oversigt over Hederne i Jyll., Aarhus 1866, Geogr. Billeder fra Heden, Kbh. 1870, og Hederne i Danm. og deres Trækultivering, Aarhus 1878; Tidsskr. f. Skovbrug X p. 62 fig.; R. Mortensen, Skovplantningen paa Heden før Dalgas, i Aarb. udg. af Hist. Samf. f. Aarhus Stift 1917; J. Aakjær, Hedens Peublering eller Af den gamle Amtmands Papirer, i Saml. t. j. Hist. 4. R. III; S. Forf., Den jyske Hede før Kolonisationen, sst. 3. R. IV; Th. Claudi Westh, Frederiks S., i Jysk Maanedsskr. 1911; J. Jacobsen, Den

Høj række i Frederiks og Lysgaard Sogne.

jyske Hedes Bebyggelse, i Aarb. f. Lysgaard, Hids m. fl. Hrd. 1921; S. O. Brenner, Indvandringen fra Pfalz i det 18. Aarh., sst. 1922; J. Kramer, Alheden og dens Kolonier, sst. 1922; Mylius Erichsen, Den jyske Hede p. 351).

De c. 100 Gravhøje, som kendes i Sagnet, har, fraegnet en lille Højgruppe N. for Trehuse og enkelte andre Høje, næsten udelukkende deres Plads i Sognets Nordøstside, hvor de i Forb. med Høje i den tilgrænsende Del af Lysgaard Sogn danner en ejendommeligt, tæt og næsten uafbrudt Række i lige Linie fra N.-S.; denne Række betegner en Oldtidsfærdselslinie, som i N. har fortsat sig ind i Dollerup Sogn, i S. ind i Vium Sogns Sydvestparti; i Frederiks Sogn ligger en Del af Højene nu i Plantage. Gennemgaaende er Højene i denne Række smaa eller lave; flere af dem er undersøgte af Nationalmuseet og viste sig næsten alle at være dannede i Stenalderen, stundom dog med senere Tilføjelse af Grave fra Bronzealderen. Den ved Skel mod Dollerup Sogn liggende Del af *Karuphøj* er fredl. I Ulvedals Plantage ses en forstyrret Langdysse med kisteformet Stenkammer — den eneste Stenalder Megalitgrav i vid Omkreds.

Frederiks S., der tidl. i kommunal Hens. var forenet med Annekset Karup, er fra 1/4 1906 en egen Kommune.

Karup Sogn, Anneks til Frederiks, omgives af dette og Torning S., Hids Hrd. (Kragelund S.), Ringkøbing Amt (Ginding Hrd.), fra hvilket det skilles ved Skive eller Karup Aa, og Fjends Hrd. (Resen S.). Kirken ligger c. 22 km SV. for Viborg. De højliggende, næsten helt jævne Jorder (højeste Punkt Gammellund Bjærg, 65 m), der hører til Alheden, er sandede med store Hedestrækninger. I

nogle Dalstrøg løber Aaresvad Aa, Haller Aa (1485 Haller aae) og Vallerbæk, alle Biaaer til Skive Aa. Langs denne Aa er der Enge, der i Slutn. af 19. Aarh. blev forbedret og udvidet ved Engvandingensanlæg. Om Sommeren en Del Lystfiskeri ved Aaen. Karup Kommunes Plantage (anl. 1919, 34 ha, deraf tilplantet 10 ha). Gennem Sognet gaar Landevejen fra Viborg til Karup samt Viborg-Herning Banen.

Befolkning i 1921: 776 (1801: 111, 1850: 181, 1901: 300), boende i 107 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 32 Td.; 10 Gde med 15 og 49 Hse med 17 Td. Hartk., samt 4 jordløse Hse. Ejdsrk. (1920): 1240, deraf Jordv. 399. Areal: 2642 ha, hvoraf (1919) besaaet med Rug 190 ha, Byg 5, Havre 153, Blands. til Modenhed 2, Kartofler 79, Foderroer 58; Brak udgjorde 68 ha, Grønfoder og Græsning 921, Haver o. l. 14, Tørvemoser 35, Skov 50, Heder og Lyngbakker 988, Vandar. 20. Kreaturhold (1923): 143 Heste, 512 Stk. Hornkv. (deraf 298 Køer), 8 Geder, 336 Faar, 450 Svin.

I Sognet Byerne: *Karup* (1419 Karup) — $\frac{1}{2}$ 1921: 58 Gde og Hse med 473

Indb. — med Kirke, Skole (S. for Byen), Forsamlingshus (opf. 1907), Missionshus (opf. 1912), Brugsforen., 3 Kbmdshdr., Trikotagefabr., Vandmvl., Hotel, Andelsmejeri (Kilden; opr. 1907), Elektricitetsværk (priv., anlagt 1906), Vandværk, Jærnbane- og Telegrafst. samt Posteksp.; *Vallerbæk* (1608 Wallebeck) med Skole, Missionshus (opf. 1898) og Vandmvl.; *Bøgelund* (1608 Bøglundt). Gaarde: *Stordal*, *Majlund*, *Kronborg*.

Karup S., en egen Sognekommune, i gejstlig Henseende Annekts til Frederiks S., har Tingsted i Kellerup og hører under Retskr. Lysgaard Hrd. m. m., Politikr. Viborg Kbst. m. m., Viborg Amtstuedistr., Lysgaard Lægekr., Lysgaard m. fl. Hrdr.s Skattekr., Viborg Vurderingskr., Amtets 3. Folketingskr., 4. Forligskr. og 4. Udskrivningskr.' 534. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken er nu et udelst Langhus med sentgotiske Munkestensmure, hvortil der i ny Tid er føjet et lille Vaabenhus mod V., af smaa, røde Mursten. Skibets nuværende Østmur er nyere. I begge de tilmurede Døre er der i nyeste Tid indsat romanske Tympana fra en ældre Kirke, den søndre korsmærket, den nordre med Christus i Mandorla mellem Evangelistmærkerne. Det indre har tre gotiske Hvelvfag. Bygningen er kun en Levning af en i katolsk Tid anselig Bygning, kaldet *Skt. Marie* eller *Vor Frue Kirke*. Skibet har strakt sig længere mod Ø., afsluttet af en tresidet Apsis, i alt med 7 Hvelvinger; mod N. og S. var der Korsarme, mod S. et Vaabenhus og mod V. et Taarn med Spir. Grunden til, at der her kunde rejse sig en saa anselig Kirke, var, at Karup i Middelalderen var et berømt Valfartssted med en hellig Kilde, der besøgtes af Pilegrimme og syge i Mængde, og der tilflød Kirken rige Gaver; saaledes skænkede en Adelsmand Jes Quie og hans Hustru Margrethe 1486 en sølvforgylt Kalk, som Fr. III

1652 ombyttede med den, der nu findes i Kirken, medens den oprindelige indsendtes til det af Kongen oprettede Kunstkammer (nu er den i Nationalmus.; se Aarb. f. nord. Oldk. 1888 p. 114-15). Oprindelsen til Kildens Ry for Hellighed skyldes efter Sagnet en blind, som ifl. en Drøm badede sig i den og efter Paakaldelsen af Jmfr. Maria fik sit Syn igen, hvorefter der først opførtes et Kapel og sen. Kirken. Efter Reformationen kom især Taarnet i Forfald; 1578 udgik Befaling til at skaffe Sognefolket Mursten og Tømmer til det forfaldne Taarn, 1589 Kongebrev om, at Spiret paa Taarnet, som Fr. II kort før sin Død havde befalet opsat paa sin Bekostning (Fr. II opholdt sig et Par Dage sidst i Juli 1587 i Karup), nu skulde gøres færdigt og tækkes med Bly, thi Menigheden havde ikke Raad til at fuldføre det; ²²/₂ 1714 blev Taarnet ødelagt ved Lynild. Da St. Jørgensen til Avnsbjærg 1744 havde faaet Kirken overdraget af Kongen, nedbrød han Apsis, den østl. Del af Skibet, de to Korsarme og Resterne af Taarnet. Kun faa Ting er tilbage fra Kirkens Stortid. Alterbordspanel fra 1601. Altertavle (med Indskr. fra 1745 om Kirkens Omændring) og Prædikestol ligesom Skrifte- og Degnestol er opsatte af St. Jørgensen. Romansk Granitfont. Daabsfad med utydeligt Aarstal (1537?). Af de 12, i Aaret 1505 forfærdigede Korstole (se Tegn. af æ. n. Arkit. 2. S. 2. R. Pl. 12) er der nu kun to tilbage, med Relieffer af Jakob den ældre og Skt. Gertrud; de øvrige er dels gaaede til Grunde, dels bortflyttede (sml. Sjørslev, p. 271). Indv. i Sydturen sidder et Vievandskar af Granit, et af de faa i Landet, der har sin oprindl. Plads. I Sydportalens Blinding er indsat en til Dels ødelagt Ligsten over Johannes Avonis presbyter et provisor, † 1480? (Hovedet er nedad!). Gammel jærnbeslaet Kirkeblok. Et Monstranshus og nogle Helgenbilleder findes nu i Viborg Museum (se p. 18), andre i Domkirken (p. 51). En Klokke fra 1525 er omstøbt efter at være sprunget ved Sørgeringningen over Kong Fr. VIII (en anden gammel Klokke skal ifl. Dske Atl. være ført til Bording Kirke). I 1901 lod Nationalmuseet ved Eigil Rothe foretage Udgravning af Fundamenterne under de nedbrudte østre Partier af Kirken; der fandtes derved et lille blystøbt Pilgrimstegn med „Marie i Solgisel“ og med Navnet Karop (nu i Nationalmuseet).

Karup Kirke.

Helligkildens Plads er 1906 genfundet noget SØ. for Kirken, tæt N. for Karup Aa, hvor der har ligget et lille Kapel; Kildevandet, der vældede frem udenfor dets Østgavl, lededes i stensat Rende S. om Bygningen og en brolagt Plads (C. M. Smidt i Saml. t. j. Hist. og Top. 3. R. V p. 347).

I Forbindelse med Kirken stod et Hospital, hvis Forstander Præsten i alt Fald til Tider var. Det nævnes første Gang 1480 og er næppe meget yngre end Kirken. Af Forstandere nævnes den ovenn. Johs. Avonis 1480, Hr. Anders Nielsen 1484-87, Hr. Jens Ouzsen 1489 (?), maaske den samme som forannævnte Johs. Avonis, Hr. Peder Clementsen 1511, Hr. Mourids Poulsen 1525 og Hr. Søren 1537. Det var Hr. Mourids, som iværksatte det i det satiriske Skrift: „En Samtale mellem Peder Smed og Ater Bonde“ omtalte Bedrageri med et Helgenbillede (i et Hul i Figurens Hoved fyldte han Vand, som sivede ud gennem Øjenhullerne; se Kirkeh. Saml. 2. R. V p. 738 fig., 3. R. III p. 187 fig., 4. R. I p. 552 fig. og 5. R. IV p. 152 fig.). Overhovedet var det vel Valfartsstedet, som betingede Hospitalets Stiftelse og Eksistens. Det bestod endnu 1537, thi da førte Forstanderen Trætte om en Gaard i Ungstrup; men snart efter er det sikkert ophævet.

Et Kapel i eller ved Karup nævnes 1482, maaske det samme som et 1499 uden Stedsbetegnelse nævnt „Skt. Margrethes Kapel“, som man dog ogsaa har gættet paa, skulde være det samme som Graa Kapel (se p. 290).

At Karup paa Grund af disse Forhold i sin Tid har været en ret anselig By, er vel utvivlsomt (at den har været Købstad, og at der er holdt Herredage her, er der dog intet, som bekræfter); den havde sin egen Birkeret indtil 1637, da Kongen lagde Birket ind under Lysgaards Herredsting. Navne som Bøgelund og Majlund viser, at Sognet tidligere har haft Skov, og det har været langt mere bebygget end nu. Aar 1487 nævnes *Vestergaard, Kjelgaard, Skyttegaard* i Karup, *Hallers Byggested*, og et øde Byggested hedder *Ilskov*, 1484 *Østergaard* i Karup og 1471 *Nørregaard* ved „Allindskouff“.

Under Verdenskrigen har der i Karup været et stort Tørreri til Tørring af Fødemidler, som sendtes til de krigsførende Lande; det nedbrændte 1919.

Begyndelsen til Engvandingens anlæggene ved Karup Aa gjordes af Bonden Jens Stoulund i Beg. af 19. Aarh. og er senere fortsatte af Hedeselskabet, der fra 1866 har anlagt flere Kanaler, saaledes Vallerbæk, Overskov, Klelund, Ludvigs og Karupmøllens Kanal.

Spredd i Sognet kendes c. 30 Gravhøje; flere af dem er velbevarede, saaledes et Par Høje VNV. for Valler-

Tympanon paa Karup Kirkes Nordside.

bæk og et Par Høje N. for denne By; velbevaret og fredl. er en Høj (*Hornshøj*) Ø. for Karup i Karup Kommuneplantage paa Skel til Aarestrup Bymark (Frederiks Sogn) samt en anselig Høj ØNØ. for Karup ved Skel mod Frederiks Sogn. Ved Karup ligger en *Tinghøj* og en *Galgehøj*, hvilke Navne sikkert minder om den Tid, da Karup havde eget Birketing (se ovfr.).

Karup var oprindl. et eget Pastorat og blev derefter, fra 1558, Anneks til Torning Sogn (1553 fik Sognepræsten i Karup Brev om, at Kronens Gaard i Torning sønden op til Kirken maatte lægges til en Præstegaard til Karup Kirke; ²⁸/₁₀ 1558 befalede Kongen, at Sognepræsten til Karup fremtidig skulde gøre Tjeneste baade i Karup og Torning Sogne), indtil det ved Reskr. af ¹⁷/₈ 1787 blev Anneks til Frederiks Sogn. I kommunal Hens. var det indtil ¹/₄ 1906 forenet med dette, men blev derefter en egen Kommune. — Bisp Ejler stadfæstede 1485, at Karup Kirke maatte være Sognekirke, hvad den i øvrigt fra ældre Tid, ifl. Tingsvidne fra 1487, havde været.

Litt.: J. P. Wammen, Karup, dens Helligkilde og dens Kirke, Viborg 1905, 2. Udg. 1911. S. Forf., Efterretn. om K. Sogn, i Aarhus Stifts Aarb. 1916.

Hids Herred.

Sognene: Serup, Lemming, Svostrup, Gødvad, Balle, Sejling, Sinding, Kragelund, Funder, Ingesvang.

1648

Hids Herred, det sydligste i Amtet, begrænses mod N. af Lysgaard Hrd. og omgives i øvrigt mod Ø., S. og V. af Aarhus Amt (Gern og Vrads Hrd.) og Ringkøbing Amt (Hamrum Hrd.). En Del af Syd- og hele Østgrænsen dannes af Gudena, noget af Nordgrænsen af dens Baa Alling Aa. Størst Udstrækning fra V. til Ø. er c. 26 km, fra N. til S. c. 11 km. Overfladen er højtliggende, men for det meste jævn med enkelte Bakkeøer (Rishøj, 106 m); Jorderne er overvejende sandede, ofte med Underlag af Al; mod V. ligger en Del af Græthehede. Af Vandløbene nævnes den til Alling Aa løbende Lemming

Aa. Paa Skov er det fattigt (i alt 1607 ha). Det er Amtets ufrugtbarste Hrd. (ved Matr. gnmstl. 49 $\frac{1}{2}$ Td. Ld. paa 1 Td. Hrtk.). Det saml. Areal udgør 25,835 ha (c. 258 km²), deraf Vandar. 283 ha. Ager og Engs Hartk. og det halv. Skovskylshrtk. udgjorde $\frac{1}{1}$ 1905 907 Td. Folketallet var $\frac{1}{2}$ 1921 9490 (1801: 2420, 1850: 4124, 1901: 7599). I gejstl. Hens. danner Hrd. eet Provsti med Lysgaard og Hovlbjærg Hrdr.

Hids Hrd., i Vald. Jrdb. *Hizhæreth*, hørte i Middelalderen til Løversyssel, senere til Silkeborg Len og fra 1660 til Silkeborg Amt, indtil det 1794 lagdes ind under Skanderborg, 1799 under Aarhus og 1821 under Viborg Amt. I retslig Hens. sammenlagdes Lysgaard og Hids Hrdr. ved Forordn. af $\frac{20}{12}$ 1687.

I antikv. Hens. hører Hrd. til de mindst betydningsfulde indenfor Viborg Amt. Ikke en eneste Dysse eller Jættestue eller andet Storstensmindesmærke fra den yngre Stenalder kendes her, og Gravhøjene optræder ikke i særlig stort Antal; i alt er paavist c. 600 saadanne, men overmaade meget heraf er nu mere eller mindre forstyrret eller sløffet. Fordelingen af Højene i Hrd. er tilmeld ret ulige; mod Ø. er Sognene Svostrup, Lemming, Sejling, Sinding og tildels Gødvad ret højfattige, og i V. gælder det samme Ingesvang Sogn. I de øvrige, mere højrige Sogne ses det, at Højene hist og her samler sig i Grupper eller i Rækker og Striber, der betegner gammel Færdselslinie (saaledes i Kragelund og Funder Sogne). For en Del naar Højene sikkert tilbage til den yngre Stenalder, men de har tillige stundom været benyttet i Bronzealderen. At spredtvis Bebyggelse dog allerede har fundet Sted her i den ældre Stenalder, viser Fund fra Bøllingsø (Kragelund Sogn). Som et værdifuldt Fund fra den senere Jernalder maa nævnes et fra Stenholt (Kragelund Sogn) med Guldrakteater.

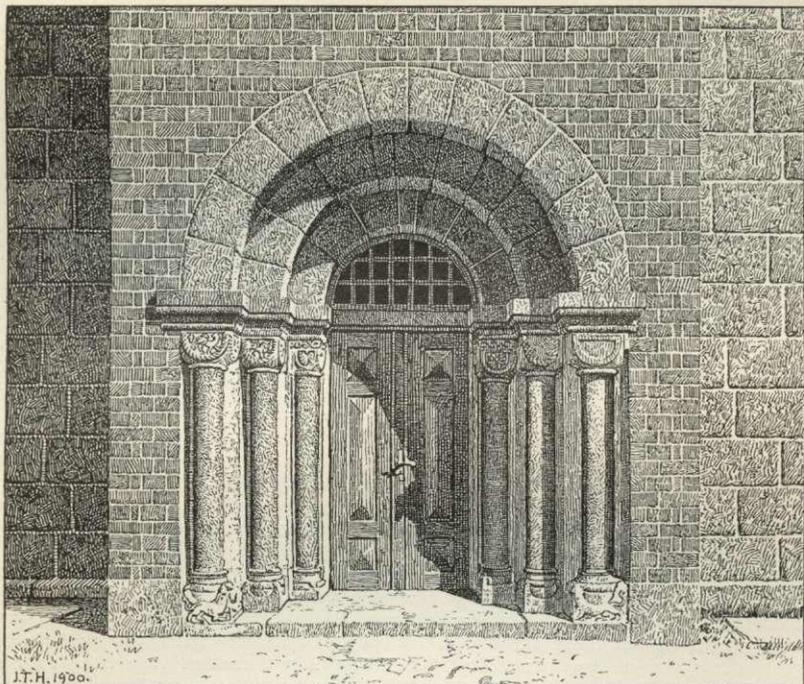
Litt.: Indberetn. til Nationalmus. om antikv. Undersøgelser i H. Hrd., af Soph. Müller 1885 (Manusk.). — Aarb. f. Lysgaard, Hids m. fl. Hrdr., Kellerrup 1918 flg.

Serup Sogn omgives af Annekset Lemming, hvorfra det skilles ved Lemming Aa, Sejling, Balle og Sinding Sogne samt Lysgaard Hrd. (Vinderslev og Hinge S.), fra hvilket det mod N. skilles ved Alling Aa og Hinge Sø (hvoraf en Del hører til Sognet; se p. 283). Kirken ligger c. 23 km SSØ. for Viborg og c. 9 km NNV. for Silkeborg.

De højtliggende, mod SV. noget bakkede Jorder (højeste Punkt Tandskov Bavnehøj, 102 m) er gennemgaaende gode og muldede. Serup Bøgeskov. Gennem Sognet gaar Landevejen fra Viborg til Silkeborg samt Silkeborg-Kellerup-Rødkærsbro Banen.

Befolkning i 1921: 701 (1801: 206, 1850: 297, 1901: 665), boende i 160 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 89 Td.; 29 Gde med 63 og 100 Hse med 26 Td. Hartk., samt 28 jordløse Hse. Ejds. (1920): 2177, deraf Jordv.: 1178. Areal: 1735 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 8 ha, Rug 135, Byg 80, Havre 250, Blands. til Modenhed 102, Kartofler 58, Foderroer 191; Brak udgjorde 42 ha, Grønfoder og Græsning 594, Haver o. l. 29, Tørvemoser 17, Skov 87, Heder og Lyngbakker 30,

Serup Kirkes Portal.

Vandar. 55. Kreaturhold (1923): 278 Heste, 1345 Stk. Hornkv. (deraf 702 Køer), 11 Geder, 133 Faar, 1291 Svin.

I Sognet Byerne: *Serup* (1424 Sæthorp) med Kirke, Præstegd., Skole, Forsamlingshus (opf. 1896), Missionshus (opf. 1900), Serup Sogns Spare- og Laanekasse (opr. 1881; ⁸¹/₈ 1922 var Indsk. 26,942, Reserver 3887 Kr.), Brugsforen., Kbmshdl., Ml., Andelsmejeri (Alhambra; opr. 1884, indtil 1892 Andelsm.; ombygg. 1906) og Vandværk (priv.); *Resdal* (1469 Ryszdall) med Skole. Saml. af Gde og Hse: *Tandskov* (1469 Tantschouff) med Ml.; *Høgdal*; *Seruphede*; *Holmgde* (1540 Hollom). *Fælledmark* (1424 Fiellit march), Gd. *Signesminde*, Kro. *Holm Vandmølle* (1321 Holmemølnæ) med Serup-Hinge Elektricitetsværk. I Sognet flere mindre Vandværker.

Serup S., en egen Sognekommune, i gejstlig Henseende forbundet med Lem-

ming S., har Tingsted i Silkeborg og hører under Rets- og Politikr. Silkeborg Kbst. m. m., Viborg Amtstuedistr., Lysgaard Lægekr., Lysgaard m. fl. Hrdr.s Skattekr., Lysgaard-Hids Hrdr.s Vurderingskr., Amtets 3. Folketingskr., Gl.-Skanderborg Amts 4. Forligskr. og 4. Udskrivningskr.' 548. Lægd. Kirken tilhører Sognebeboerne.

Kirken, 1425 kaldet Skt. Peders Kirke, bestaar af oprindl. Kor og Skib samt tilbygget Taarn mod V. De ældste Mure er fra romansk Tid, af raat tilhugne Granitkvadre paa Skraakantsokkel. Sydmuren er omsat. To Vinduer og Norddøren er bevarede (tilmurede). I 18. Aarh. er det lille Taarn, med hvælvet Underrum og Pyramidetag, tilføjet, af røde Mursten; i Vestgavlen er den gamle, anselige Sydportal anbragt, med 6 fritstaaende Søjler af Viborgtype. Selve Kirkens Indre har fladt Loft. Altertavle fra 1612, med Maleri (Christus) af Fru M. D. Krabbe efter Guido Reni. Alterkalkens Midtparti er fra 13. Aarh., Alterstagerne fra 1648. Romansk Granitfont. Prædikestol i Renæssancestil. I Skibet Epitafium, med Portrætmaleri, over Præsten Jørgen Nielsen Brandstrup, † 1662, med Hustru og 13 Børn (opsat 1651).

I Sognet nævnes 1555 Gaarden *Stovgaard* („Stoffgardt“). 1560 blev den udlagt til Præstegaard for Serup, hvortil den allerede af Chr. III havde været udlagt i 1555, men Lensmanden paa Alling Kloster, hvorunder Gaarden hørte, havde modsat sig det. — 1460 kendtes Maren Nielsdatter at have *Holmgaard* i Forlening af Ring Kloster. Senere laa H. (13 $\frac{1}{2}$ Td. H.) og H. Ml. (12 $\frac{1}{2}$) under Silkeborg Slot, men udlagdes 1661 sammen med Tvilumgd. til Borgmester Mads Poulsen. 1721 skødede Kronen Relutionsretten til Gd. og Ml. til Chr. Fischer til Allinggd., med hvilken de længe fulgte; 1745 døde Kapt. Jens Poulsen Jespersen paa H., c. 1750 beboedes den af Sør. Bornemann.

I Serup Præstegaard findes en Porthammer med Aarst. 1691.

I den sydl. Del af Sognet, under Resdal og Tandskov, ses eller vides at have været i alt c. 65 Gravhøje liggende i større eller mindre Grupper eller Samlinger; næsten alle Højene er dog nu enten noget forstyrrede eller udjævnede eller sløjfede; flere har været ganske anselige. (Højene ved Tandskov omtales i Dske Atl. IV p. 471). I Sognets øvrige Del kendes kun faa Høje, deribl. enkelte i Serup Skov; paa Serup Præstegaardsmark er fredl. 2 (*Sørhøj* og *Troldhøj*).

Serup fik ved Kongebrev af $\frac{2}{10}$ 1558 Lemming til Anneks; ved kgl. Bevill. af $\frac{11}{12}$ 1686 fik det tillige Sejling, men dette blev atter forandret under Præsten A. J. Hvass (1695-1735).

Litt.: J. Mikkelsen, Serup Sogn, i Aarb. f. Lysgaard, Hids m fl. Hrdr.

Lemming Sogn, Anneks til Serup, hvorfra det skilles ved Lemming Aa (1518 Leming aae), omgives endvidere af Sejling, hvorfra det skilles ved Sejling Bæk (et Sidevandløb til Lemming Aa), Gødvdav og Svstrup Sogne samt Lysgaard Hrd. (Hinge S.), fra hvilket det skilles ved Alling Aa. Kirken ligger c. 25 km SSØ. for Viborg og c. 7 km N. for Silkeborg. De højtliggende, noget bakkede Jorder (højeste Punkt Bavnebakke, 86 m) er overvejende lermuldede. I Sognet en Del Eng (Nørkær) og Mose (Gammel-, Ger-, Nørre-, Fuglemose m. m.).

Befolkning i 1921: 837 (1801: 291, 1850: 471, 1901: 790), boende i 179 Gde og Hse. Det saml. **Hartk.** (1905): 111 Td.; 40 Gde med 82 og 82 Hse med 29 Td. Hartk., samt 30 jordløse Hse. **Ejdsck.** (1920): 2311, deraf Jordv.: 1233. **Areal:** 1855 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 8 ha, Rug 153, Byg 90, Havre 341, Blands. til Modenhed 113, Kartofler 58, Foderroer 189; Brak udgjorde 19 ha, Grønfoder og Græsning 567, Haver o. l. 17, Tørvemoser 151, Skov 57, Heder og Lyngbakker 36,

Vandar. 4. Kreaturhold (1923): 297 Heste, 1361 Stk. Hornkv. (deraf 765 Køer), 20 Geder, 140 Faar, 1754 Svin.

I Sognet Byerne: *Lemming* (1315 Leming) med Kirke, Skole, Forsamlingshus (opf. 1897), Spare- og Laanekassen i Lemming Sogn (opr. 1872; ⁸¹/₃ 1922 var Indsk. 118,052, Reserver 10,635 Kr.), Brugsforen., Kbmshdl., Ml., Afholdshotel, Andelselektricitetsværk (anl. 1918) og Jærnbanest.; *Nisset* (1425 Neszett; 1448 Nestued gaard) med Skole, Kbmshdl., Tøvefabr. og Vandværk (priv.). Saml. af Gde og Hse: *Lemming Nørrehede*, *L.-Vesterby*, *L.-Vesterskov*, *Nisset Indelukke*, *Nisset Overhede*, *Nedergde*, *Sønderhede* med Vandværk. Gaarde: *Søndergd.*, *Kærgd.*, *Bondegd.*, *Kirkegd.*

Lemming S., en egen Sognekommune, i gejstlig Henseende Anneks til Serup S., har Tingsted i Silkeborg og hører under Rets- og Politikr. Silkeborg Kbst. m. m., Viborg Amtstuedistr., Lysgaard Lægekr., Lysgaard m. fl. Hrdr.s Skattekr., Lysgaard-Hids Hrdr.s Vurderingskr., Amtets 3. Folketingskr., Gl.-Skanderborg Amts 4. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. 547. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken bestaar af Kor og Skib samt yngre Taarn mod V. De oprindelige Mure, fra romansk Tid, af Granitkvadre paa Skraakantsokkel, er i 18. Aarh. (vistnok 1727) blevne omsatte, hvorved alle oprindl. Enkeltformer udslettedes. Taarnet, der er fra 18. Aarh.s Slutn., har Murstensmure og Pyramidetag; i Vindfløjen staar F. (Chr. Fischer til Allingg.) og 1786. Taarnrummet tjener som Vaabenhus; om Vestdøren er indsat Rester af Kirkens romanske Søjleportaler, og en Tympanon ligger som Tærskelsten. Koret er gotisk hvælvet, Skibet har fladt Loft. Smukt snedkret Altertavle i Renæssancestil fra c. 1600, med Malerier af P. Steffensen 1905. Romansk Granitfont. Prædikestol i Renæssancestil. Pulpitur, med Aabning i Vestgavlens ind til Skibet; paa Gelænderet Aarst. 1727.

Ved *Nisset* skal have ligget en Herregaard; 1448 nævnes en Jens Nielsen af „Nestuedgaard“, 1491 „Priors neszit“. Gaardens Plads paavises paa Matr. Nr. 2 og 3, hvor der findes Rester af dens Grave. — 1491 nævnes „Wester gaard“ i Lemming. — Ved Lemming Aa fandtes tidl. en Mølle, *Rønemølle*, nævnt i 15.-16. Aarh. (1433 Rønemølle); 1432 laa den allerede under Alling Kloster.

Kun ganske enkelte og nu ødelagte eller sløjfede Gravhøje kendes i Sognet, under Nisset og Ø. for Lemming.

Lemming blev Anneks til Serup ifl. Kongebrev af ²/₁₀ 1558.

Svostrup Sogn, Anneks til Grønbæk i Lysgaard Hrd., skilles fra dette og Hinge S. i s. Hrd. ved Alling Aa og Sø (1483 Allingsø; c. 33,1 ha, hvoraf en Del hører til Sognet), omgives endvidere af Lemming S., Gødvad S., hvorfra det delvis skilles ved Nebel Bæk, samt Aarhus Amt (Gern Hrd.), fra hvilket det skilles ved Gudena. Kirken ligger c. 29 km SSØ. for Viborg og c. 9 km NØ. for Silkeborg. De højtliggende, noget bakkede Jorder (Dansig Bakke, 81 m) er overvejende lermuldede, dog ogsaa for en Del skarpsandede. En Del Skov (Borupkær), Plantage (Allingskovgd., Allingg. og Grønbæk Pl. — delvis i Grønbæk S. — anl. 1891, 206 ha)

og Mose (Lysemose, Gravballe Mose). Gennem Sognet gaar Landevejen fra Silkeborg til Viborg.

Befolkning i 1921: 1024 (1801: 402, 1850: 751, 1901: 971), boende i 210 Gde og Hse. Det saml. **Hartk.** (1905): 173 Td.; 41 Gde med 150 og 78 Hse med 23 Td. Hartk., samt 57 jordløse Hse. **Ejds.** (1920): 3869, deraf **Jordv.:** 1820. **Areal:** 3194 ha, hvoraf (1919) besaaet med Rug 234 ha, Byg 95, Havre 569, Blands. til Modenhed 188, Kartofler 93, Foderroer 303; Brak udgjorde 86 ha, Grønfoder og Græsning 954, Haver o. l. 44, Torvemoser 83, Skov 348, Heder og Lyngbakker 30, Vandar. 50. **Kreaturhold** (1923): 361 Heste, 1694 Stk. Hornkv. (deraf 972 Køer), 29 Geder, 205 Faar, 1816 Svin.

I Sognet Byerne: *Svostrup* (1360 Sogstrup, 1370 Sostrup) med Kirke, Asyl (i den tidl. Skole), Kro med Kbmshdl. og Bro over Gudena; *Gravballe* (1610 Graffbalge) med Hoved- og Forskole (opf. 1906), Missionshus (opf. 1899), Forsamlingshus, Brugsforen., Svostrup Sogns Spare- og Laanekasse (opr. 1866; $\frac{21}{3}$ 1922 var Indsk. 60,973, Reserver 5674 Kr.), Ml., Kro med Kbmshdl., Vandværk, Andelsmejeri (opr. 1911) og Posteksp.; *Borup* (1432 Borup) med Brugsforen. og Andelsmejeri (Boruplund, opr. 1910); *Nebel* (1425 Nøbell, 1432 Nybbel). Saml. af Gde og Hse: *Dalsgde* (1610 Dallsgaardtt), *Asmildgde* (1429 Asmild gard) med Hoved- og Forskole (opf. 1912). — Gaarde: Hovedgaarden *Allinggaard* og *Alling Mølle* (1231 Aluyng, 1268 Alfing) har 15,9 Td. H., Ejds. 475, Jordv. 84; c. 314 ha, deraf Ager 83, Eng 44, Skov 143, Hede 28. Til Gaarden hører et Elektricitetsværk, anl. 1918. *Allingskovgaard:* 13,9 Td. H., Ejds. 340, Jordv. 220; c. 276 ha, deraf Ager 248, Skov 8, Mose 6. *Allingkloster:* 11,1 Td. H., Ejds. 380, Jordv. 69; c. 237 ha, deraf Ager 71, Skov 165 (4 Hse). Hovedgaarden *Gravballegd.:* 15,3 Td. H., Ejds. 183, Jordv. 130; c. 126 ha, deraf Ager 119, Mose 2 (2 Hse). *Nebelgd., Borupgd., Borupholm, Margretelyst* med Ml. Paa Allingskovgaards Mark en Kbmshdl.

Svostrup S., en egen Sognekommune, i gejstlig Henseende Anneks til Grønbæk S. i Lysgaard Hrd., har Tingsted i Silkeborg og hører under Rets- og Politikr. Silkeborg Kbst. m. m., Viborg Amtstuedistr., Lysgaard Lægekr., Lysgaard m. fl. Hrdr.s Skattekr., Lysgaard-Hids Hrdr.s Vurderingskr., Amtets 3. Folketingskr., Gl.-Skanderborg Amts 4. Forligskr. og 4. Udskrivningskr.' 546. Lægd. Kirken tilhører en Del af Hartkornsejerne.

Kirken, indviet til Skt. Michael, bestaar af romansk Kor og Skib samt yngre Taarn mod V. De oprindelige Mure er af Granitkvadre paa Skraakantsokkel. I 18. Aarh. er Kirken ombygget paa lignende Maade som Lemming, ligesom Taarnet er tilføjet (i Vindfløjen over Pyramidetaget F 1788). En oprindelig Dørtympanon med Dobbeltløver, der sad i søndre Kirkegaardsdige, blev 1906 indsat i Døren mellem Taarn og Skib. I en Kvader ses et ophøjet Mandshoved. Indgangen er gennem Taarnets Vestmur; i det hvælvede Taarnrum et Pulpitur, med Aabning i Skibets Vestgavl. Kirkens Indre er sentgotisk hvælvet. Den oprindl. Korbue er bevaret. Altertavle fra c. 1905 med Maleri af Poul Steffensen (Jesus helbreder den døvstumme); den tidligere, endnu i Kirken opbevarede var et sentkatolsk Alterskab, hvis udskaarne Figurer er blevne erstattede af malede Indskrifter og siden af et tarveligt Maleri af Jæger 1845. Romansk Granitfont. Prædikestol i Renaissancestil.

Ved Alling Sø, omgivet af Skov, har *Alling Kloster* ligget. Dets Stiftelsestid falder sikkert imellem 1231, da „Aluyng“ i Vald. Jrdb. nævnes som Kongens Gods, og 1268, da „claustrum Alfing“ betænkes i et Testamente. Det tilhørte formentlig Benediktinerordenen; i Spidsen for Munkene stod en Abbed. Værnehelgenen var Skt. Hans (1444 kaldes Kl. „Skt. Johannis Kloster i Grønbæk“). Det synes efterhaanden at være blevet en ganske anset og rig Stiftelse. Abbeden her var en af de tre, til hvem Paven 1330 stillede et Brev om Hjælp til Opførelsen af den brandlidte Domkirke i Aarhus. Ifl. en 1580 optaget Registrant over Klosterets Breve ejede det Gaarde og andet Gods spredt i

Hids, Hovlbjærg, Lysgaard, Rinds, Middelsom, Lisbjærg, Hasle, Sabro og Gern Hdr., deribl. Hovedgaarden Kærbygd. og Remstrup; desuden erhvervede det efterhaanden Grøn­bæk, Svostrup, Serup, Lemming, Ajt og Vejerslev Kirker (1443 bekendtgjorde Abbeden, at Kong Christoffer havde undt ham og Konventet Grøn­bæk Kirke til dér at opbygge Klosteret og mageskiftet med dem alt Kronens Gods i Grøn­bæk). Nogle af disse Besid­delse har det formentlig faaet ved Ophævelsen af Vejerslev Kloster, hvis Munke mulig er henflyttede til Alling. Efter Reformationen sekulariseredes Klosteret; den sidste Abbed Hans Lauritsen blev 1538 Præst til Grøn­bæk-Svostrup. A. var nu en Tid (ligesom ogsaa en Aarrække for 1536) forlenet til adelige; 1562 blev det med Allinggaards Bøndergods og Kirker som et særskilt Len forenet med Silkeborg Len, 1573 lagdes det helt ind under dette, og snart efter er Bygningerne vel nedrevne. Den 1901 fredlyste Tomt ses endnu, delvis udgravet, i Dalen nær Søen. Ved forskellige Udgravninger (sidst 1894) er der blottet Grundsten, Flisegulv og Underdel af flere Mure; det ses, at Klosteret paa sædvanlig Vis har bestaaet af 4 Fløje, hvoraf Kirken, der synes at have været i udelt Langhus med rund Apsis, dannede den sydlige. NØ. for det firlængede Kompleks (c. 35 × 40 m) har der ligget et mindre Stenhus. Flere ved Allinggd., Alling Mølle o. a. St. henliggende Bygningsrester af Granit fra romansk Tid hidrører maaske delvis fra Klosteret. I en Bakke tæt SØ. for det fandtes ogsaa en Teglovn, fuld af brændte Mursten (1577 og 78 tales om en Teglovn ved Alling Kloster). Se Saml. t. j. Hist. I p. 173 flg. og VI p. 59 flg.

Aar 1661 skødete Kongen *Allinggaard* (38 Td. H.; da beboet af 3 Bønder), der skal have været en Ladegd, til Klosteret, med mere Gods (i alt 1009 Td. H.) for 51,379 Rd. til sin Vinskænk Chr. Fischer, † 1677, fra hvem den kom til Broderen Rasmus F. († 1686), hvis Enke Kirstine Masdorff († 1717) 1708 skødete den (27 Td. H.) med Skov (5), Mølle (5), Tiender (28) og Gods (178) m. m. til sin Søn Kancellird. Thomas F. († 1716), hvis Enke Anne Poulsen 1719 solgte den (i alt 225 Td. H.) for 12,525 Rd. til Chr. Fischer († 1774), som testamenterede A. og Gravballegd. til Brødrene Chr. og Jean Arnold Fischer. Denne udkøbte straks hin for 20,000 Rd. og overtog A. (39 Td. H.), G. (12), Tiender (206) og Gods (604). J. A. F. („Fruentimmerhaderen“ hos Blicher) solgte 1804 (nogle Dage før sin Død 1805, ugift) A. (43 Td. H.), Gravballegd. (13) med Tiender (171) og Gods (485) for 430,000 Rd. til Kapl. N. Secher til Trudsholm, † 1808, hvis Enke 1809 skødete A. m. m. for 205,800 Rd. til Major Joh. Conr. Schuchardt, der bortsolgte Godset og udstykkede Hovedgaarden i Allinggd., Allingskovgd. og Alling Mølle, som afhændedes til forskellige Ejere. Allinggd. blev 1813 solgt til A. Ledertoug, der 1814 solgte den (15½ Td. H.) for 21,650 Rbd. S. V. og 167 Rbd. N. V. til H. L. Poulsen fra Flensborg, som 1817 solgte den for 34,350 Rbd. S. V. til Schuchardt. Han døde 1819, Aaret efter blev Gdens Udparcellering approberet, og 1828 blev den m. m. paa Aukt. i hans Dødsbo med paahvilende Skatte- og Renterestancer solgt for 211 Rd. (I) til D. Poulsen og N. Lind. Denne blev 1830 udkøbt af Poulsen († 1860), som 1838 solgte den for 13,100 Rd. til C. H. Vorbeck, der 1857 afhændede den for 70,000 Rd. til Konsul H. P. Rygaard, der s. A. solgte den til Brødr. J. R. og H. L. Hansen. De solgte den 1860 til Hofchef, Grev A. S. F. Tramp, † 1863, hvis Enke 1867 solgte den for 51,000 Rd. til Landvæsenskomm. A. V. Wahl (se p. 96), hvorefter den 1886 ved Aukt. solgtes til et Interessentskab, der s. A. solgte den for 54,000 Kr. til H. Th. Uldall Jørgensen. Han afhændede den 1890 for omtr. 60,000 Kr. til Højesteretsadvokat S. S. Nellemann, der atter samlede hele Ejendommen, idet han 1884 havde købt Allingskovgd. for 245,000 Kr. af sin Fader, Justitsrd. L. N. og s. Aar Alling Mølle for 46,400 Kr. Han døde 1915, og hans Søn Løjtn. L. N. afhændede 1918 den samlede Ejendom for 850,000 Kr. til et Konsortium. 1920 købtas A. med tilhørende Elektricitetsværk for 660,000 Kr. af den nuv. Ejer Direktør Th. S. Hermansen. — Allinggaards Hovedbygning er opf. 1918-20 i Palæstil, efter at de gl. Bindingsværksbygninger fra Slutn. af 18. Aarh. var nedrevet; ligeledes opførtes meget store Avlsbygninger. 1918 anlagdes et Elektricitetsværk ved Alling Aa, Ø. for Gaarden, idet Aaen opdæmmedes ved en Tværdæmning over Dalen, hvorved der fremkom en Sø paa c. 9 ha; Værkets Anlæg medførte, at Alling Mølle maatte nedlægges, ligesom Engvandsanlægget i Allinggaards Enge forstyrredes. — Allinggaard, „Mørkedal“, omhandles i St. St. Blichers Noveller „Fruentimmerhaderen“ og „Tulipanen“. (Litt.: J. B. Krarup, Beskr. af Landbr. Ud. III p. 453 flg., Kbh. 1899).

Allingskovgaard blev med Approbation af 1820 udskilt fra Allinggd. og 1821 solgt (12½ Td. H.) for 4250 Rbd. Sølv af Schuchardts Dødsbo (se ovfr.) til Alb. Stabell, senere til Ø.-Kjølstrup. Han solgte den 1833 til Cand. jur. H. E. van Deurs. Derefter

kom den til Justitsrd. L. Nellemann († 1887), som 1884 afhændede den (22 Td. H.) til sin Søn S. S. N., hvorefter den havde Ejer fælles med Allinggd. til 1918. Efter at have tilhørt C. H. I. Nymann, C. Christensen og flere ejes den fra 1923 af C. B. Clausen. Betydelige Udstykninger (165 ha) er foretaget 1922. Allingskovgd.s Hovedbygning, i 3 Fløje af Grundmur med Kvist, er opf. 1847-48, Avlsbygn. er nyere. Allingskovgd.s Skov og Plantage blev 1918 overtaget af Herredsfuldm. E. Jopp, Horsens, som en Ejendom, der fik Navnet *Allingkloster*, og her opførtes en stor, højt beliggende Villa.

Gravballegaard er oprettet af fire Gaarde i Gravballe By og tilhørte Henrik Andersen Wendelboe, hvis Enke ægtede Jens Jensen Augsborg († 1706), hvis Stiftsøn Niels W. testamenterede den til Chr. Fischer til Allinggd.; med denne fulgte den (12 Td. H.) til c. 1810, da den tilhørte Alb. Stabell (sen. til Allingskovgd.), som 1813 skødede den for 25,584 Rbd. til C. C. Alberti († 1831, Fader til Politikeren C. C. A., der er født her 1814), fra hvem den 1824 ved Tvangsauktion for 5000 Rbd. Sølv gik over til Kommandorkaptajn Gotfred Hagerup († 1838), som 1835 skødede den (13 Td. H.) for 5000 Rbd. r. S. og 5550 Rbd. Sølv til Albertis Enke, som straks afhændede den for 20,000 Rbd. Sølv og r. S. til A. H. Hillebrandt og V. B. Munck; førstnævnte blev Eneejer og havde den til sin Død 1895 (fra 1855 tilhørte den dog nogle faa Aar Lensgreve Fr. M. Knuth, † 1856, og hans Bo). Hillebrandts Dødsbo solgte den (21 Td. H.) 1897 for 157,500 Kr. til F. Neukirch, der 1909 afhændede den for 250,000 Kr. til et Konsortium, men han overtog den atter og solgte den 1912 for 169,500 Kr. til N. Johansen. Nuv. Ejer er Johs. Laursen. Fra Gden er bortsolgt mange Statshusmandslodder og en større Parcel, *Ny-Gravballegd.* — Hovedbygningen, 1 Stokv. af Grundmur, opf. 1866, bestaar af et Midtparti og to Sidefløje.

Svostruplund nævnes 1432, *Svostrupdal* 1530. — *Asmildgd.* var 1429 forlenet af Bisp Torluf til Mogens Jensen (Løvenbalk).

I Sognet nævnes 1315 og 1429 Skoven *Tauvbord* (1315 Taulbord), og 1432 „Bronkier“.

Paa *Kapelhøj* mellem Allinggd. og Alling Mølle skal der ifl. D. Atl. (IV p. 474) have staaet et Kapel, der brugtes endnu nogen Tid efter Reformationen; Rudera af det saaes endnu i 2. Halvdel af 18. Aarh.

Paa et Næs i Gudenaabredden ved Svostrup er fundet nedrammet Tømmer, efter Traditionen fra en gl. Herregaard.

Tæt Ø. for Borup har været en Gruppe af 8, nu overpløjede Gravhøje; en halv Snes ligeledes overpløjede Høje har ligget i Stribe N. for Byen, og andetsteds under Borup har der været enkelte Høje; i øvrigt kendes faa Høje i Sognet, under Dalsgaarde, Gravballe og Nebel. Hele Sognets nordl. Del er derimod højtom.

Svostrup S., der tidl. stod i kommunal Forb. med Hovedsognet Grønbæk, er fra 1908 en egen Kommune.

Gødvad Sogn (*G.-Balle Km.*) omgives af Annekset Balle, Sejling og Lemming Sogne, Svostrup S., hvorfra det delvis skilles ved Nebel Bæk, samt Aarhus Amt (Gern Hrd.), hvorfra det skilles ved Gudena, der løber gennem Silkeborg Langsø, hvoraf 44 ha hører til Sognet. Kirken ligger c. 31 km SSØ. for Viborg og c. 5 km ØNØ. for Silkeborg. De højtliggende, især mod S. og Ø. bakkede Jorder (højeste Punkt Blæsbjærg, 87 m) er skarp- og muldsandede, mod N. lerede. Gennem Sognet gaar Landevejen fra Viborg til Silkeborg.

Befolkning i 1921: 641 (1801: 217, 1850: 385, 1901: 540), boende i 125 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 66 Td.; 25 Gde med 52 og 70 Hse med 14 Td. Hartk., samt 17 jordløse Hse. Ejds. (1920): 2082, deraf Jordv.: 1032. **Areal:** 1929 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 3 ha, Rug 203, Byg 29, Havre 346, Blands. til Modenhed 76, Kartofler 118, Foderroer 195; Brak udgjorde 44 ha, Grøn-foder og Græsning 532, Haver o. l. 30, Tørvemoser 46, Skov 47, Heder og Lyngbakker

122, Vandar. 64. Kreaturhold (1923): 230 Heste, 1167 Stk. Hornkv. (deraf 754 Køer), 26 Geder, 105 Faar, 1633 Svin.

I Sognet *Gødvad Kirke* og Byerne: *Gødvad* (1425 Giøduad) med Præstegd., Skole, Forsamlingshus (opf. 1897 paa Marken) og Vandværk; *Resendal* (1446 Resen (?), 1503 Resendall). *Nørreskov*, Gde og Hse med Skole og Kbmshdl. Gaarde: *Øster-Kejlstrup* (1406 Østerkelstrup) har 4,5 Td. H., Ejds. 225, Jordv. 119; c. 229 ha, deraf Ager 181, Eng 4, Skov 17, Hede 13, Mose 6. *Eriksborg*: 2,3 Td. H., Ejds. 135, Jordv. 77; c. 86 ha, deraf Ager 82. *Gødvadgd.*

Gødvad S., een Sognekommune med Annekset, har Tingsted i Silkeborg og hører under Rets- og Politikt. Silkeborg Kbst. m. m., Viborg Amtstuedistr., Lysgaard Lægekr., Lysgaard m. fl. Hrdr.s Skattekr., Lysgaard-Hids Hrdr.s Vurderingskr., Amtets 3. Folketingskr., Gl.-Skanderborg Amts 4. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. 485. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken bestaar af Kor og Skib fra romansk Tid samt tilbygget Taarn mod V. og Vaabenhus mod S. De oprindelige Mure er af Granitkvadre paa Skraakantsokkel. Begge Døre og flere Vinduer er bevarede (Vinduerne og Norddøren tilmurede). Taarnet, af Kvadre og Munkesten i Munkekiøfte, er opf. i 15. Aarh. (paa Vestgavlen CF—CAR. (Chr. Fischer til Allingg. og hans 2. Hustru Charlotte Amalie Reenberg) 1755). I Taarnmurene sidder ornamenterede Kragsten fra den ombyggede, romanske Korbue. Vaabenhuset er opf. i ny Tid af smaa Mursten. Restauration af Skibets Sydvmur 1897. Koret og Taarnrummet er sentgotisk hvælvet; i Korhælvingen er der kalkmalede Ornamenter, vistnok fra den sidste katolske Tid. Altertavle i Renæssancestil med et nyt Maleri (den korsfæstede) af Schmidt-Sinding. Romansk Granitfont med Tvillingløver baade paa Fod og Kumme. Prædikestol i Renæssancestil, ifl. Indskrift givet 1603 til Resen Kirke (?: *Gødvad Kirke*) af Provst Niels Lauridsen Hase (Præst til Sjelle og Provst i Framlev Hrd., Aarhus Amt). Nogle Stolestader er fra gotisk Tid. Epitafium over Klemen Fischer til V.-Kejlstrup og Hustru. Ved Vaabenhuset Gravsten over Præsten Peder Harch, † 1760. Om en nu omstøbt Klokke fra 1466 sml. Uldall, Kirkeklokker p. 161.

1406 pantsatte Bent Puder Gods i Ø.- og V.-*Kejlstrup*, og 1414 oplod Fru Thore Eriksdatter Mus til Silkeborg sine Børns Gods smst. til Biskop Bo i Aarhus, men 1485 vidnes, at Ø.-*Kejlstrup* i 40 Aar havde ligget til Ring Kloster. 116. og 17. Aarh. var Ø.-K. en jordeggen Bondegd. under Silkeborg Slot, men 1661 blev den fra Kronen udlagt til Vinskanck Chr. Fischer, og havde derefter længe Ejer fælles med V.-*Kejlstrup*. 1755 ejedes den (6 $\frac{1}{2}$ Td. H.) og en Del Gods af Regimentskvartermester Klemen Fischer (Søn af Laur. Christophersen til V.-K.; se Personalh. Tidsskr. VI p. 67 fig.), hvis Dødsbo 1781 solgte den uden Gods for 1505 Rd. til Peder Müller paa Allingg., der 1789 afhændede den (4 $\frac{1}{2}$ Td. H.) for 2999 Rd. til Peder Glud (sen. til Kærsholm). 1793 blev den tildels udparcelleret af Chr. Fischer. 1814 blev den solgt af Forligskomm. H. Chr. Møller for 4000 Rbd. S. V. og 7000 Rbd. N. V. til Forp. V. C. O. Rievers († 1828), der c. 1819 synes at have solgt den til Alb. Stabell til Allingskovgd. Den tilhørte derefter Donner i Altona, hvis Bo 1867 afhændede den for 28,000 Rd. til Brænderiejer Kn. Jørgensen i Silkeborg, fra hvem den kom til hans Søn J. K. Jørgensen. — Niels Mikelsen i *Resendal* nævnes 1486, og Anne Nielsdatter 1552.

Østlig i Sognet, ved Kirken, skal ifl. Traditionen have ligget en særlig By, kaldet *Resen*. Gamle Folk taler endnu om Resen Sogn, men *Gødvad Kirke*. 1446 omtales 4 Gde i Resen, og s. A. nævnes i et andet Dokument vistnok samme 4 Gde som liggende i *Gødvad*.

I Sognet kan endnu paavises henv. 60 Gravhøje, de fleste dog mere eller mindre beskadigede eller endog helt udjævnede. Tildels samler de sig i Smaagrupper eller Rækker; saaledes ligger i Svstrup Hede henad en Bakkeryg med vid Udsigt en halv Snes nu dog overpløjede Høje. Andre Rækker eller Grupper er eller har været N. og Ø. for Resendal, under Ø.-*Kejlstrup* og tilgrænsende Del af *Gødvad Marker* og S. og SØ. for *Gødvad*.

Balle Sogn (*Gødvad-B. Km.*), Anneks til *Gødvad*, omgives af dette, Sejling, Serup, Sinding, Kragelund og Funder Sogne samt Aarhus Amt (Vrads og Gern Hrd.), fra hvilket det skilles ved *Silkeborg Langsø* (hvoraf 61 ha hører til Sognet),

Funder Aa og Ørnsø. Kirken ligger c. 30 km SSØ. for Viborg og c. 2 km NV. for Silkeborg. De højtliggende, særlig mod S. bakkede Jorder (Bavnsbakke 95 m) er for det meste sandede og sandmuldede, enkelte Steder lerblandede. Vester-Kejlstrup Plantage (anl. 1911, 37 ha, deraf tilpl. 13). Ved Nordgrænsen den (siden 1883) næsten udtørrede Sø Gubsø, hvoraf 17 ha i Sognet. Gennem Sognet gaar Landevejen fra Viborg til Silkeborg samt Silkeborg-Kellerup-Rødkærbro Banen.

Befolkning i 1921: 2088 (1801: 303, 1850: 640, 1901: 1177), boende i 521 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 128 Td.; 38 Gde med 95 og 147 Hse med 33 Td. Hartk., samt 80 jordløse Hse. Ejds. (1920): 5778, deraf Jordv.: 1979. **Areal:** 2995 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 9 ha, Rug 266, Byg 106, Havre 565, Blands. til Modenhed 144, Kartofler 129, Foderroer 264; Brak udgjorde 99 ha, Grønføder og Græsning 854, Haver o. l. 55, Tørvemoser 89, Skov 137, Heder og Lyngbakker 123, Vandar. 68. **Kreaturhold** (1923): 368 Heste, 1719 Stk. Hornkv. (deraf 1035 Køer), 68 Geder, 151 Faar, 1711 Svin.

I Sognet Byerne: *Balle Kirkeby* med Kirke (1418 Ballow kircke, 1426 Røyballe kircke) med Skole og Brugsforen.; *Balle* med Kbmshdl.; *Hunningdal* (Hviningdal; 1418 Hunningdal) med Skole (opf. 1905), Forsamlingshus (opf. 1887), Vandværk og Jærnbane-st.; *Øster-Bording* (1483 Øster Bording) med Skole (opf. 1905), Forsamlingshus, Kbmshdl. og Jærnbane-st.; *Alderslyst*, Forstad til Silkeborg — 1921: 309 Gde og Hse med 1141 Indb. — med Skole (opf. 1907), Forsamlingshus (opf. 1902), Missionshus (opf. 1920), Brugs-

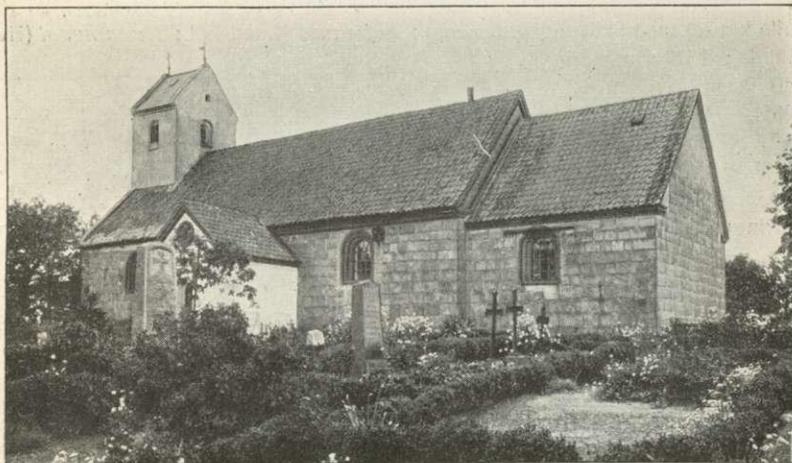
foren., flere Kbmshdlr. m. m., Cementstøberi, Kalkbrænderi, Savværk, Vandværk og Elektricitetsværk (priv.; i den tidl. Kejlstrup Vandmølle); *Lysbro*, Forstad til Silkeborg, med Hotel, Kbmshdl., Teglværker, Hjulbørfabr., Fabr. for Seletøj og Landbrugsredskaber, Vandværk og Jærnbane-st. Saml. af Gde og Hse: *Vester-Bording* (1483 Vester Bording); *Overgde* (1610 Offuergaardtt) med Vandværk; *Nørremark*; *Kærsgaard* (1487 Kiersgaard) med Vandmølle; *Balle Huse*; *Sandmark*; *Hunningdal Hede*; *Hunningdal Mark*; *Overgaard Mark*. *Skærkær* (Skægkær; 1683 Skär Kier) med Kbmshdl. og Jærnbane-st. Gaarden *Vester-Kejlstrup* (1406 Vester Kelstrup) har 12,3 Td. H., Ejds. 375, Jordv. 190; c. 331 ha, deraf Ager 224, Eng 30, Skov 35, Hede 17.

Balle S., een Sognekommune med Hovedsognet, har s. Tingsted og hører under de s. Kredse som dette, samt 4. Udskrivningskr.' 484. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken bestaar af Kor og Skib med Taarn samt Vaabehus mod S. Koret og den østl. Del af Skibet er fra romansk Tid af Granitkvadre paa Skraakantsokkel. Eet Vindue og Dørene er bevarede, Syddøren, med Tympanon (Kors mellem Fugle) og to Par fritstaaende Søjler endnu i Brug, Norddøren delvis ødelagt af et nyere Vindue. Senere i Middelald. forlængedes Skibet mod V., af Granitkvadre (fra et oprindl. Taarn eller fra

en nedbrudt romansk Kirke), ligesom Vaabehuset, af Granitkvadre og Mursten, tilbygedes; 1703 (Aarst. paa Vestgavlen) opførtes af smaa, røde Mursten et lille Klokketaarn over Vestgavlen, restaur. 1776 (dette og Bogstaverne DF IF (Daniel Fischer og Hustru Inger Fabich) paa Taarnet). Skibets og Korets Hvalvinger er fra Slutn. af 15. Aarh. I Koret er 1901 restaureret kalkmalede Indskrifter, som meddeleer, at 1494 er Hvalvingen fulden af Laurentius Johannis i Viborg, sikkert en Haandværker (sml. Magn. Petersen, Kalkm. p. 31). Altertavle i Renæssancestil, med Christusfigur af Gibs. Romansk Granitfont. Prædikestol i Renæssancestil; paa Lydhimlen MH—CRK og Høgernes og Rosenkrantzernes Vaaben. Nogle Stolestader har Aarst. 1590. I Koret en Trætavle med Indskr., ifl. hvilken Kalk, Disk og Oblatæske er skænkede 1763 af Daniel Fischer til V.-Kejlstrup og Hustru, der ligeledes har skænket Lysekrone med Aarstallet 1766. Klokken, med Majuskelindskr., er fra Slutn. af 13. Aarh. (Uldall, Kirkeklokker p. 29). Lille romansk Ligsten i Vaabehusets Mur.

Vester-Kejlstrup (jfr. Ø.-Kejlstrup i Gødvad S.) var i 16. og 17. Aarh. en Bondegd. under Silkeborg Slot, men 1661 blev den (13 Td. H.) udlagt fra Kronen til Vinskænk Chr. Fischer. Derefter kom den til Clemen Thomasen Fischer og hans Svigersøn Lars

Balle Kirke.

Christoffersen Baggesen, † 1693, hvis Enke Anne Fischer 1721 fik tilskødet Kronens Reluitionsret til Gden for 4 Rd. pr. Td. H. 1743 solgte en af hendes Arvinger, Præsten Peder Lorens Nørholm sin Part i V.-K. (3½ Td. H.) for 400 Sidl. til Chr. Fischer til Allingg. 1755 blev den (11 og 54 Td. H.) af Klemen Fischer (se p. 306) skødet til hans Søn, Kammerd. Daniel F. († 1784), hvis Dødsbo 1786 solgte den (11 og 109 Td. H.) for 22,707 Rd. til Niels Hastrup fra Vrejlevkl. († 1815), som 1804 bortsolgte en stor Del af Godset. Paa Aukt. efter ham 1815 købtes V.-K. samt Tiender (43 Td. H.) og 9 Gde m. m. for 8000 Rbd. S. V. og 88,300 Rbd. N. V. af Alb. Stabell (ogsaa Ejer af Ø.-K.) og Forv. Rasm. Petersen. De skødede 1816 Gden til Brødr. N. C. G. Hastrup († 1878) og L. E. T. H. (se ndfr.), som 1823 skødede den for 4440 Rbd. Sølv til deres 3 Søstre, af hvilke den ene 1824 ægtede Præsten J. P. Schou. Han og hans 2 Svigerinder skødede 1835 V.-K. for 8000 Rbd. Sølv til deres Brødre F. N. L. Hastrup († 1855) og ovennævnte L. E. T. H. († 1866). Denne afhændede 1865 Gden (16 Td. H.) for 54,000 Rd. til J. H. Hee († 1898). Den tilhørte derefter Brødr. Hee, Enkefru Christiane Hee og fra 1904 L. C. D. Jørgensen. 1916 blev den af et Konsortium solgt for 350,000 Kr. til Løjtn. Neergaard, og 1917 købte den nuv. Ejer A. Mikkelsen den for 400,000 Kr.

Hunningdal nævnes 1426 og synes at være tilfalden Erik og Las Hvas i Arv efter Hr. Elef Elefsen, men blev af dem 1446 solgt til Biskop Ulrik i Aarhus. Den nævnes endnu 1524, og 1489 tillige en Hunning Mølle.

Ved Foden af en i Skoven Hestehaven, SØ. for den udtørrede Gubsø, liggende Banke, hvorpaa der er Spor af et svært Dige, er fundet et Bygningsfundament af Marksten i Kalk og opgravet Munkesten. Pladsen kaldes „Gaardstedet“, og Sagnet taler om en Borg eller et Kloster her (jfr. under Sejling S. om Voldsted i Gubsø).

I V.-Skovbakke V. for Balle fandtes tidl. en hellig Kilde (se Skivebogen 1923 p. 35).

Omkring Aar 1800 blev der drevet meget Hjulmageri i Balle Sogn (se Nord. Landvæsens og Landhusholdn. Magaz. 1802, 3. Kvartal p. 254).

De c. 110 Gravhøje, som kendes i Sognet, er nu næsten alle mere eller mindre beskadigede; kun enkelte er velbevarede; flere synes oprindelig at have været ganske anselige. For en Del optræder Højene i større eller mindre Samlinger eller Grupper, saaledes under Overgaarde, ved Ø.-Bording, N. for Hunningdal og NV. og NØ. for Balle.

III. Kongebrev af $\frac{2}{10}$ 1558 blev Balle Anneks til Gødvad. Kongen tilstod 1573 Præsten i B. og Gødvad „paa Grund af Kaldets ringe Indkomster, som han ikke kunde leve af“, to Pund Korn aarl. af Silkeborg Slot.

Sejling Sogn (S.-Sinding Km.) omgives af Balle S. (der skiller det fra Annekset Sinding), Gødvad S., Lemming S., hvorfra det skilles ved Sejling Bæk, og Serup Sogn. Kirken ligger c. 26 km SSØ. for Viborg og c. 5 km NNW. for Silkeborg. De højtliggende, noget bakkede Jorder (fra Overlundbakke vid Udsigt over Omegnen) er lermuldede, paa sine Steder tungt lermuldede. Ved Sydgrænsen Gubsø (se p. 307), hvoraf 7 ha i Sognet. Gennem Sognet gaar Silkeborg-Kellerup-Rødkærstro Banen.

Befolkning i 1921: 448 (1801: 169, 1850: 266, 1901: 464), boende i 95 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 75 Td.; 26 Gde med 56 og 55 Hse med 19 Td. Hartk., samt 13 jordløse Hse. Ejds. (1920): 1398, deraf Jordv.: 707. Areal: 961 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 2 ha, Rug 86, Byg 56, Havre 199, Blands. til Mødenhed 62, Kartofler 22, Foderroer 111; Brak udgjorde 16 ha, Grønfoeder og Græsning 305, Haver o. l. 17, Tørvemoser 31, Skov 10, Heder og Lyngbakker 4, Vandar. 3. **Kreaturhold** (1923): 169 Heste, 938 Stk. Hornkv. (deraf 522 Køer), 5 Geder, 68 Faar, 891 Svin.

I Sognet Byerne: *Sejling* (1452 Seyling) med Kirke, Præstegd., Skole, Forsamlingshus (opf. 1881), Sejling-Sinding Sparekasse (opr. 1872; $\frac{21}{8}$ 1922 var Indsk. 186,294, Reserver 12,456 Kr.), Brugsforen., Ml. og Vandværk; *Ebstrop* (1539 Ebstrop) med Andelsmejeri (opr. 1887, ombygg. 1902 og 1914) og Vandværker. Saml. af Gde og Hse: *Bjørnholthuse*, *Sejling Hede*, *Lysthavegde*, *Ørvadbro* med Jærnbane. Gaarde: *Overlund*, *Elkær*, *Mosegd*.

Sejling S., een Sognekommune med Annekset, har Tingsted i Silkeborg og hører under Rets- og Politikr. Silkeborg Kbst. m. m., Viborg Amtstuedistr., Lysgaard Lægekr., Lysgaard m. fl. Hrdr.s Skattekr., Lysgaard-Hids Hrdr.s Vurderingskr., Amtets 3. Folketingskr., Gl.-Skanderborg Amts 4. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. 549. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken bestaar af Kor og Skib, hvis Mure er af romanske Granitkvadre paa Skraakantsokkel, samt Taarn mod V., af Mursten. Bygningshistorien minder om Serup og Svostrop. I Slutn. af 18. Aarh. er Kirkens Mure omsatte og Rester af en søjlesmykket Portal flyttet til det samtidig opførte Taarn (i Fløjen staar A. F. 1782), gennem hvis Vestgavl der nu er Indgang (tidligere var der dog ogsaa et lille Taarn). Skibet har fladt Loft, Taarnrum og Kor Krydshvælvinger. Altertavle i Renæssancestil med Kristusfigur af Gibs. Romansk Granitfont. Prædikestol i Renæssancestil. I Taarnet Gravsten over Præsten Niels Henriksen Sinding, † 1748, og Hustru.

Vester-Elkær Gaardsted i Sejling Sogn nævnes 1484. — I Sognet nævnes 1511

„Biellerup“, formentlig en Gaard; 1664 er „Bellerup“ kun en Jord ved Gubsø, og Navnet er for øvrigt bevaret endnu som Navn paa et Areal. Her har man ifl. Traditionen ogsaa tidligere kunnet paavise en Gaardtomt (se E. T. Kristensen, Danske Sagn III Nr. 1569). — I vestre Bred af den udtørrede Gubsø har ligget et Voldsted, „*Dronningeholmen*“, en ved en Halsgrav afskaaret Odde, hvorpaa er fundet Murstensbrokker.

I Sognet ses nu ingen jordfaste Oldtidsmindesmærker, og der vides kun om faa sløjfede Gravhøje.

Sinding Sogn (*Sejling-S. Km.*), det mindste i Herredet og Anneks til Sejling, hvorfra det skilles ved Balle S., omgives endvidere af Kragelund S., Lysgaard Hrd. (Vinderslev S.) samt Serup Sogn. Kirken ligger c. 27 km S. for Viborg og c. 6 km NV. for Silkeborg. De højtliggende, noget bakkede Jorder (højeste Punkt Tomasbjerg, 91 m; Ballehøj; Tinghøj) er lermuldede. Sinding Vesterskov og Østerskov. Gennem Sognet gaar Silkeborg-Kellerup-Rød-kærso Bro Banen.

Befolkning i 1921: 414 (1801: 155, 1850: 237, 1901: 373), boende i 88 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 69 Td.; 23 Gde med 53 og 53 Hse med 16 Td. Hartk., samt 8 jordløse Hse. Ejds. (1920): 1322, deraf Jordv.: 665. **Areal:** 924 ha, hvoraf (1919) besaaet med Rug 76 ha, Byg 26, Havre 147, Blands. til Modenhed 69, Kartofler 18, Foderroer 99; Brak udgjorde 23 ha, Grønfoeder og Græsning 320, Haver o. l. 13, Tørvemoser 16, Skov 55, Vandar. 4. **Kreaturhold** (1923): 150 Heste, 801 Stk. Hornkv. (deraf 471 Køer), 3 Geder, 34 Faar, 818 Svin.

I Sognet Byen *Sinding* (13. Aarh. *Sinning*) med Kirke, Skole, Forsamlingshus (opf. 1884), Brugsforen., Kbmdshdl., Ml., Vandværk (A/S) og Andelsmejeri (opr. 1885, ombygg. 1910). Saml. af Gde og Hse: *Sømose* med Teglværk, *Fuglsang*, *Skæggebjærg*, *Knøshede*. Gaarde: *Sinding Østergd.*, *Ballevad*, *Ungstrupgd.*, *Anskovgd.* med Vandværk, *Thomasbjerg*.

Sinding S., een Sognekommune med Hovedsognet, har s. Tingsted og hører under de s. Kredse som dette, samt 4. Udskrivningskr. 550. Lægd. Kirken ejes af Flertallet af Beboerne.

Kirken bestaar af romansk Kor og Skib samt tilbygget Taarn mod V. og Vaabenhushus mod S. De romanske Mure er af Granitkvadre paa Dobbeltsokke. Bevarede er to oprindl. Vinduer og begge Døre; den tilmurede Norddør har fritstaaende Søjler og ved Siden en Sten med udhuggede Skikkelser, Christus over to Mænd med Nøgler (se Tegn. af æ. n. Arkit. 2. S. 2. R. Pl. 8). Taarnet, af Kvadre og Munkesten i Munkeskifte, har Blindingsgavle i Ø. og V. og er tilføjet i sengotisk Tid ligesom Vaabenhuset. I det indre er Koret og Taarnrummet gotisk hvælvede, medens Skibet har fladt Loft. Altertavle i Renæssancestil, med Christusfigur af Gips. Romansk Granitfont. Døbefadet er 1682 skænket af K. Pogwisch. Prædikestol i Renæssancestil, opsat 1589, med Navnene Hr. Michel, Peder Andersen og Las Snecker. — Paa Kirkegaarden er begr. Højskoleforst., Folketingsmand R. Geltzer, † 1902.

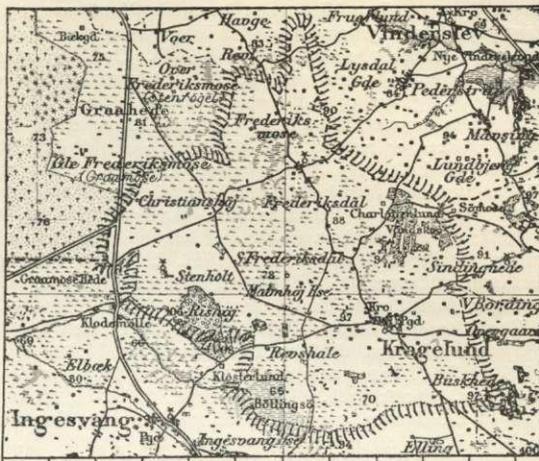
Skovgaard i Sinding nævnes 1512. Navnet „*Biskov*“ er endnu knyttet til Gaardens Tomt, hvor der er fundet Fundamentrester; ifl. E. T. Kristensen, Jyske Folkeminder VI p. 76 skulde den have været kaldt *Bispetorp*. — Paa Smaabjærg fandtes en hellig Kilde, der besøgtes ved Midten af 19. Aarh. (se Skivebogen 1923 p. 35).

I Sinding oprettedes af Egnens Beboere 1868 en Højskole, der indtil 1883 lededes af Seminarist, sen. Folketingsmand Rasmus Geltzer; den nedlagdes 1889.

Kun en halv Snes Gravhøje kendes i Sognet, udelukkende i dettes østl. og sydøstl. Del; alle er dog nu ødelagte eller sløjfede.

Ved Kongebrev af ²/₁₀ 1558 blev Sinding Anneks til Sejling.

Kragelund Sogn omgives af Annekset Funder, Balle og Sinding Sogne, Lysgaard Hrd. (Vinderslev og Torning S.) og Ingesvang Sogn. Kirken ligger c. 28 km S. for Viborg og c. 9 km VNV. for Silkeborg. De højtliggende, for en Del bakkede Jorder (højeste Punkt Rishøj, 106 m; Tippethøj) er dels mulderede med Ler- og Grusunderlag, dels sandmuldede. En Del Hede- og Mosestrækninger (bl. a. en Del af Stenrøgel Mose), samt Skov (Vandsskov (jvf. 1486 Nørwantz, 1535 Synderuantz); Stenholt Skov med ret ejendommelig Plantevækst og Naturforhold) og Plantage (Revshalegd. Pl., anl. 1883, 52 ha, deraf tilpl. 10). Den paa Grænsen af Ingesvang Sogn liggende Bølling Sø er nu udtørret. Gennem Sognet gaar Landevejen fra Viborg over Paarup til Vejle.

og Mosestrækninger (bl. a. en Del af Stenrøgel Mose), samt Skov (Vandsskov (jvf. 1486 Nørwantz, 1535 Synderuantz); Stenholt Skov med ret ejendommelig Plantevækst og Naturforhold) og Plantage (Revshalegd. Pl., anl. 1883, 52 ha, deraf tilpl. 10). Den paa Grænsen af Ingesvang Sogn liggende Bølling Sø er nu udtørret. Gennem Sognet gaar Landevejen fra Viborg over Paarup til Vejle.

Befolkning i 1921: 1014 (1801: 391*), 1850: 611*), 1901: 849), boende i 207 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 60 Td.; 15 Gde med 25 og 134 Hse med 35 Td. Hartk., samt 20 jordløse Hse. Ejds. (1920): 1984, deraf Jordv.: 988. **Areal:** 3709 ha, hvoraf (1919) besaaet med Hvede 2 ha, Rug 240, Byg 34, Havre 483, Blands. til Modenhed 87, Kartofler 84, Foderroer 231; Brak udgjorde 156 ha, Grønfoder og Græsning 983, Haver o. l. 37, Tørvemoser 362, Skov 216, Heder og Lyngbakker 617, Klitarealer og Stenmarker 24, Vandar. 5. **Kreaturhold** (1923): 350 Heste, 1396 Stk. Hornkv. (deraf 801 Køer), 31 Geder, 352 Faar, 1425 Svin.

I Sognet Byerne: *Kragelund* (1333 Kragelund) med Kirke, Præstekl. (opf. 1916, Arkt. Vig-Nielsen, Viborg), Skole (opf. 1914), Forskole (opf. 1901), Forsamlingshus (opf. 1894), Brugsforen., Kbmshdl., Ml., Vandværk og Kro; *Revshale* (1459 Reffishale); *Stenholt* (1524 Stenolt) med Skole (opf. 1901), Lærerb. (opf. 1919) og Kbmshdl. Saml. af Gde og Hse: *Vester- og Øster-Christianshøj*, *Over-Frederiksdal* med Skole (opf. 1901), Forskole (opf. 1919), Forsamlingshus (opf. 1898) og Brugsforen., *Neder-, Middel-, Sønder-, Øster-Frederiksdal*, *Neder-Frederiksmose* med Fattiggd. (opr. 1882, 26 Pl.), *Hesselskov* (Middel-Frederiksmose), *Øster-Frederiksmose*, *Malmhøj Huse*, *Buskhede*, *Stagshede Huse*, *Sindinghede*, *Ellinghede*.

Kragelund S., en egen Sognekommune, i gejstlig Henseende forenet med Funder S., har Tingsted i Silkeborg og hører under Rets- og Politikr. Silkeborg Kbst. m. m., Viborg Amtstuedistr., Lysgaard Lægekr., Lysgaard m. fl. Hrd.r.s Skattekr., Lysgaard-Hids Hrd.r.s Vurderingskr., Amtets 3. Folketingskr., Gl.-Skanderborg Amts 4. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. Lægd 551 a. Kirken tilhører en Del af Hartkornsejerne.

Kirken bestaar af Kor og Skib fra romansk Tid samt yngre Taarn mod V. og Vaabenhus mod S. Den oprindelige Bygning er af Granitkvadre paa Skraakantsokkel.

*) Hele det daværende Kragelund S.

Bege Døre og flere Vinduer er bevarede (Norddøren og nogle af Vinduerne tilmurede). Paa Sydportalens Tympanon, med 2 Løver, staar med Runeskrift: „Æse bød; Vagn ristede“ (Wimmer, Runemindesmærker VII, B. a. 7). Det lille, spinkle Taarn, forneden af Granitkvadre fra en nedreven romansk Kirke, foroven af Munkesten i Munkeskifte, har Gavle i N. og S. og var oprindl. aabent mod V. (Aarst. 1768 paa Vestmuren). Vaabenhuset er, ligesom Taarnet, af romanske Kvadre, formodentlig fra den nedbrudte Kirke i Ingesvang. Kirken er restaur. i de allersidste Aar. I det indre har Koret gotisk Hvalving, Skibet fladt Loft. Ny Altertavle med Gibsfigur. Malmstager, skænkede 1631 af Peder Nielsen Skriver i Stagshede til Ihukommelse for hans Fædres Begravelse. Romansk Granitfont. Prædikestol i Renæssancestil, skænket 1645 af Præsten Mads Andersen Bering, † 1697, og Hustru, hvis Ligsten er indsat i den tilmurede Norddør; i Koret deres Epitafium. Et Par Stolestader er fra 1654. I Skibets Vestende et Pulpitur fra 1647. Series pastorum, tildannet af et Epitafium eller en Altertavle fra Renæssancetiden. Sentkatolsk Træfigur, forestillende Gud Fader.

Charlottelund tilhørte 1790 Kapt. Math. Hansen Lunn (forhen til Vinderslevgd.), som 1811 skødede den til Johs. Lundsgaard for 15,000 Rd. Han skødede den (6 Td. H.) 1816 til F. C. Pape, som straks solgte den til J. Aarslev, der s. A. afhændede den til Niels Sev. Munck (førh. til Vejbjærggd., † 1837). Han solgte den 1824 for 830 Rbd. Sølv til Er. Hansen, men 1831 tilhørte den hans Søn Sør. Ank. Munck. 1856 blev den med Teglværk og en Bondegd. solgt for 39,000 Rd. af Propr. Christensen til N. J. Selmer († 1884) og 1874 for 25,250 Rd. af I. F. M. Haugsted til Kbm. J. Jørgensen og Gaardejer Chr. Jørgensen. 1894 kom den ved Mageskifte til Fr. V. Riegels, † 1904, hvis Enke s. A. solgte den for 105,000 Kr. til Forp. J. J. Hessellund. Nu er den udstykket i 8 Statshusmandsbrug uden Hovedparcel.

Revshale blev 1459 af Laur. Pedersen Kruse skødet til Alling Kloster. — *Traaslund* Byggested i Kr. Sogn nævnes 1452; 1486 siges det („Draaslund“) at være øde, og 1536 nævnes Throslund march.

Et *Enemærke* „Thomesberg“ nævnes 1418 og 1448 (en Gd. i Nabosognet Sinding hedder nu Thomasbjærg); 1610 nævnes „Hiøllundt“; endnu findes en *Hjølund Høj*.

Hedekolonierne Christianshøj, Frederiksdal og Frederiksmose blev anlagt omkr. 1765.

Paa *Kongehus Bakke* Ø. for Kirken skal ifl. D. Atl. (IV p. 473) have staaet „*Fr. II's Jagthus*“, hvoraf der i 18. Aarh. saas Ruiner. Ifl. kgl. Befal. af 8/1 1583 skulde Mandrup Parsberg lade de 2 nye Huse, som var byggede til Jagthus i Kragelund, tage ned og føre til Silkeborg, hvor de igen skulde opsættes; Plankeværket om Jagthuset skulde føres til Nygaard. Til Jagthuset skal have hørt en Ladegaard i Kragelund, „*Borregaard*“. — Ved Stenholt staar i et Havegårde en Sten med stærkt slidt Indskrift, tidligst fra 16. Aarh. — Ved Klosterlund findes en hellig Kilde (se Skivebogen 1923 p. 36).

I Bølling Sø er der fundet et Utal af Skeletter af Kronhjorte, navnlig store Gevirer; denne Mose er blandt dem, der mest har Præg af at være „Hjorte-Kirkegaard“. (Grunden hertil er sikkert Dyrets Vane at vade ud i Vand, naar det er sygt).

En Byskraa fra Kragelund S. fra 1660 er trykt i Bjerge og Søegaard, Dske Vider og Vedt. III p. 334 flg.

Mindst 120 Gravhøje kendes i Sognet. I særlig stort Antal optræder de S. for Revshale, hvor de delvis ligger i en Stribe fra N. til S. med Fortsættelse i Funder Sogn, endvidere mellem Revshale, Klosterlund og Stenholt, omkring Christianshøj samt Ø. og SØ. for Kragelund. Gennemgaaende er Højene ikke særlig store, adskillige endog ret smaa; mange er mere eller mindre beskadigede, nogle endog sløjfede; kun et lille Antal er velbevaret. Ved Pløjning af den nu udtørrede Bølling Søes Bund er der fundet Flintredskaber og Hjortetaksokker fra den ældre Stenalder som Værnsbyrd om en Bosættelse her i hin fjærne Tid. Et værdifuldt Fund fra den senere Jernalder, med 10 Guldrakteater, Ringguld, Sølvbarre m. m., er fremdraget ved Stenholt.

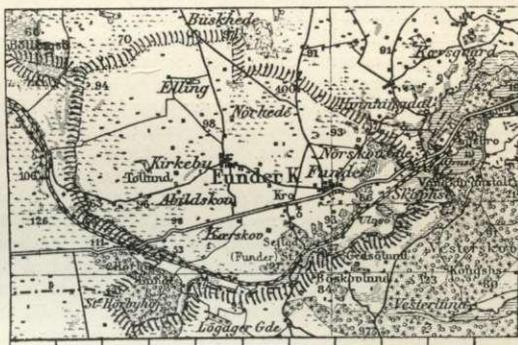
Kragelund Sogn, fra hvilket en Del (3867 ha) ifl. kgl. Res. af 12/12 1896 udskiltes og lagdes under Ingesvang S., var indtil 1915 i kommunal Hens. forenet med dette og Funder S., men blev da en egen Kommune.

Funder Sogn, Annekts til Kragelund, omgives af dette, Balle Sogn, Aarhus Amt (Vrads Hrd.), hvorfra det skilles ved Funder Aa, Ringkøbing Amt (Hamrum Hrd.) og Ingesvang Sogn. Kirken ligger c. 33 km S. for Viborg og c. 7 km VSV. for Silkeborg. De højtliggende, mod Ø. bakkede Jorder (Johannehøj, 99 m) er sandede, lerede og muldlerede med Sand, Ler og Grus til Underlag. En Del Skov (Hørbylunde; Funder Sk. (1533 Fundert skouff)) og Plantage (Dele af den Jenssen

Buchske Pl., se p. 314; Sejlgaard Pl., anl. 1877, 44 ha). Mod V. en Del Hede og Mose (Stormose). I Sognet Ulvsø. Til Sognet hører en Del af den mellem Kragelund og Ingesvang Sogne beliggende, udtørrede Bølling Sø samt 6 ha af Ørn Sø. Gennem Sognet gaar Landevejen fra Silkeborg til Herning samt Silkeborg-Herning og Funder-Bramming Banerne.

Befolkning i 1921: 885 (1801: 286*), 1850: 466*), 1901: 743), boende i 193 Gde og Hse. Det saml. Hartk. (1905): 82 Td.; 25 Gde med 57 og 101 Hse med 25 Td. Hartk., samt 11 jordløse Hse. Ejdsck. (1920): 2001, deraf Jordv.: 1080. Areal: 2841 ha, hvoraf (1919) besaaet med Rug 215 ha, Byg 25, Havre 427, Blands. til Modenhed 107, Kartoffler 93, Foderroer 166; Brak udgjorde 120 ha, Grønfoeder og Græsning 763, Haver o. l. 31, Tørvemoser 66, Skov 386, Heder og Lyngbakker 328, Vandar. 15. Kreaturhold (1923): 261 Heste, 1266 Stk. Hornkv. (deraf 762 Køer), 41 Geder, 243 Faar, 1106 Svin.

I Sognet Byerne: *Funder Kirkeby* (1403 Funder) med Kirke, Skole, Forskole (opf. 1901), Forsamlingshus (opf. 1897), Brugsforen., Kbmdshdl. og Vandværk; *Funder Stationsby* med Skole, Forsamlingshus (opf. 1897), Kbmdshdl., Ml., Kro, Vandværk, Jærnbane- og Telegrafst. samt Posteksp. Saml. af Gde og Hse: *Ellinggde* (1492 Elling), *Abildskov* (1492 Abbildskouff), *Nørhede* med Købmandshdl., *Skærskovhede*, *Nørskovgaard*, *Kongshede Huse*, *Skovhuse* med Savværk og Teglværk. Gaarde: Hovedgaarden *Sejlgd.* (1610 Seyll) er nu udstykket, *Tollund* (1492 Thorlund), *Dalgd.*, *Hesselhus* (1664 Heszel).

Funder S., en egen Sognekommune, i gejstlig Henseende Anneks til Kragelund S., har Tingsted i Silkeborg og hører under Rets- og Politikr. Silkeborg Kbst. m. m., Viborg Amtstuedistr., Lysgaard Lægekr., Lysgaard m. fl. Hrdr.s Skattekr., Lysgaard-Hids Hrdr.s Vurderingskr., Amtets 3. Folketingskr., Gl.-Skanderborg Amts 4. Forligskr. og 4. Udskrivningskr.* 483. Lægd. Kirken er selvejende.

Kirken bestaar af romansk Kor og Skib samt tilbygget Vaabenhus mod S. Den oprindelige Bygning er af Granitkvadre paa Skraakantsokkel. To Vinduer og begge Døre er bevarede (Norddøren og Vinduerne er tilmurede); paa Sydportalens Tympanon ses Tvillingløver, og paa en Sokkelsten sammesteds staar med Runer „Niklas“ (Wimmer, Runemindesmærker VII B. a. 5). Vaabenhuset er opf. i sentgotisk Tid med Brug af romanske Kvadre, deribl. mange Vinduessten. Kirkens Indre er sentgotisk hvalvet (kalkmalede Ornamente fra c. 1500 atter overkalkede). Skibets Vestende, under hvilken der har været en af Etatsrd. Seerup indrettet Begravelse for Sejlgaards Ejere, er afskildret til Materialhus, hvorover et Pulpitur med Apostelmalerier, sikkert fra 18. Aarh. Altertavle fra 1654 i Barokstil, med et Maleri (Nadveren) og Bogstaverne HL—MH—CRK samt Lindenovernes, Høgenes og Rosenkrantzernes Vaaben. Prædikestol i Renæssancestil fra 1608. Romansk Granitfont. Kisterne fra den nævnte Begravelse blev nedsænkede paa Kirkegaarden 1840.

Sejl eller *Sejlgaard* var 1598 en Bondegd. under Silkeborg Slot. 1663 blev den (3 Td. H.) udlagt til Høfkrædder Andr. Søbøtke, senere laa den (6½ Td. H.) under

*) Hele det daværende Funder Sogn.

Silkeborg og kom 1720 med denne til Kongen, som 1724 skødede den med Funder Sogns Kongetiende (7 Td. H.) og noget Gods for 3281 Rd. til Etatsrd. Jens Jørgensen Seerup, som 1733 skødede denne sin Avlsgd. til sin Svigersøn Landsdommer Enev. Heug til Hald, efter hvem den ($6\frac{1}{2}$, 17 og 109 Td. H.) blev solgt paa Aukt. 1740 for 4765 Rd. til Købmd. Peder Christensen Holst i Aalborg († 1749), som straks oplod den til sin Søn Christen Holst, † 1745. 1746 tilhørte den Chr. Fischer, 1748 Joh. Ellerup, † 1769, hvis Enke Gertr. Marie Breum 1770 solgte den ($6\frac{1}{2}$, 7 og 83 Td. H.) for 11,650 Rd. til Amtsforv., Kammerrd. Just Mich. Lund, † 1801, hvis Svigersøn N. Hastrup til V.-Kejlstrup derefter ejede den. Efter hans Død blev den ved Aukt. 1815 solgt for 3000 Rbd. S. V. og 28,300 Rbd. N. V. til Asm. Pape († 1849). Paa Tvangsaukt. hos ham 1834 købtes S. for 4150 Rbd. Sølv af Handelshuset Ph. H. Ree & Co. i Randers, som s. A. af Pape købte Gdens Konge- og Kirketiende for 1350 Rbd. Sølv. Ree solgte den 1837 for 12,600 Rd. til cand. phil. J. F. C. Haubroe (sen. til Nygd. i Ejsing S.), som 1845 afhændede den (11 Td. H.) for 30,000 Rd. til Firmaet Johs. I. Bruun til Bruns- haab. Dette solgte den 1854 for 51,000 Rd. til A. Neumann, hvorefter den ved Aukt. 1862 udlagdes til Firmaet og overtoges for 40,700 Rd. af Stænderdeputeret, Etatsrd. M. P. Bruun, † 1884; ved Arv overgik den 1900 til hans Brodersøn, Fabrikejer B. Bruun, † 1913, men 1912 blev den af Fabrikejer C. Bruun solgt for 138,000 Kr. til et Konsortium, som efter Udstykning solgte den 1913 for 78,600 Kr. til R. Jørgensen; senere kom den (9 Td. H.) til N. H. Sølvsten, og er yderligere udstykket 1921; en Hoved- parcel paa 6,5 Td. H. er tilbage. — Hovedbygningen, af Egebindingsværk med to Sidebygninger, alle i 1 Stokv., er formentlig opf. 1723 (dette Aarst. staar i en Mursten ved Indgangsdøren).

Fru Else Eriksdatter (Fasti) skrev sig 1527 til *Funder*. — „Bierregaardt“ i Funder blev 1417 af Hr. Ebbe Willadsen givet til Vestervig Kloster, og Henr. Persen Prip gav s. Aarh. *Moslund* til Kirken. Biergisgd. nævnes endnu 1542.

Sognet er det paa jordfaste Oldtidsmindesmærker rigeste i Hids Hrd., idet der er talt henv. 200 Gravhøje; et ikke helt ringe Antal af dem er endnu velbevaret, Resten derimod mere eller mindre forstyrret eller sløjfet. En tydelig Række danner en Del Høje, der fortsætter en Højrække i Nabosognet Kragelund S. for Revshale og i Funder Sogn strækker sig V. om Kirken forbi Tollund og Abildskov ned til Gudena og lidt over paa den anden Side af denne. 8 Høje i denne Stribe er fredl., deribl. 3 under Ellinggaarde i Ødeskovhede og 3 under Paarup straks S. for Gudena. Østl. for denne Højrække, mellem Funder Kirke og Kirkeby og derfra videre mod N. og S. ligger Højene tildels ganske tæt; en Høj under Sejlgaard er fredl. I den øvrige Del af Sognet er Højene derimod ret sparsomme i Tal; især ses nogle under Paarup.

Funder S., fra hvilket der ved kgl. Res. af ¹²/₁₂ 1896 udskiltes en større Del (1595 ha), som lagdes til det da oprettede Ingesvang S., var tidl. i kommunal Hens. forenet med dette og Kragelund S., men blev fra 1915 en egen Kommune.

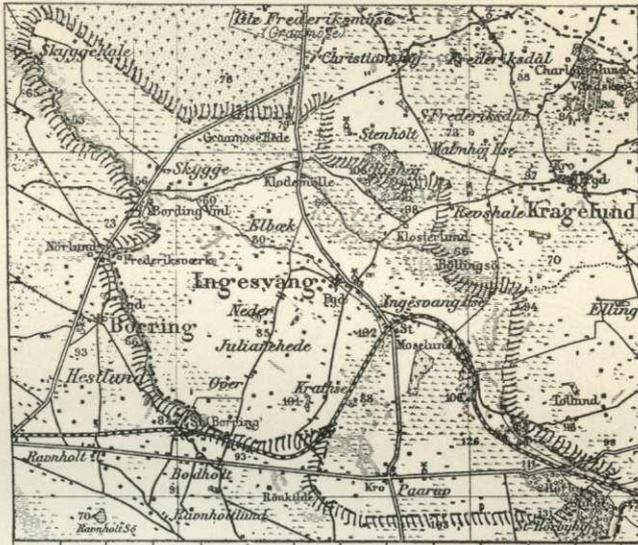
Ingesvang [Engesvang] **Sogn**, det største i Herredet, omgives af Funder og Kragelund Sogne, Lysgaard Hrd. (Torning og Karup S.) og Ringkøbing Amt (Hamrum Hrd.), hvorfra det delvis skilles ved Skive (Karup) Aa, som udspringer i Sognet. Kirken ligger c. 31 km S. for Viborg og c. 13 km V. for Silkeborg. De højtliggende, for største Delen bølgeformede Jorder (højeste Punkt, paa Grænsen til Funder og Borring, er St.-Hørbyhøj, 131 m; Lille-Hørbyhøj) er overvejende sandede, med store Hede- og Mosestrækninger samt nogen Eng. En Del Plantage (Moselund Pl., anl. 1898, 124 ha, deraf tilpl. 50; Kaptajn Schultz's Pl., anl. 1909, 127 ha, deraf tilpl. 14; Den Jenssen Buchske Pl., anl. 1917 — delvis i Tem, Funder og Borring Sogne — 318 ha, deraf tilpl. 142). Gennem Sognet gaar Landevejene fra Viborg til Herning og Vejle og fra Silkeborg til Herning samt Skanderborg-Skern Banen.

Befolkning i 1921: 1438 (1901: 1027), boende i 284 Gde og Hse. Det saml. **Hartk.** (1905): 53 Td.; 15 Gde med 24 og 127 Hse med 29 Td. Hartk., samt 41 jordløse Hse. **Ejds.** (1920): 2177, deraf **Jordv.**: 918. **Areal**: 5692 ha, hvoraf (1919) besaaet med Rug 383 ha, Byg 19, Havre 544, Blands. til Modenhed 44, Kartofler 190, Foder- roer 218; Brak udgjorde 219 ha, Grønfoder og Græsning 1647, Haver o. l. 83, Tørve-

moser 515, Skov 264, Heder og Lyngbakker 1366, Klitarealer og Stenmarker 11, Vandar. 15. **Kreaturhold** (1923): 339 Heste, 1436 Stk. Hornkv. (deraf 826 Køer), 49 Geder, 459 Faar, 1295 Svin.

I Sognet Byerne: *Ingesvang Kirkeby* (Engesvang, 1494 Inggiswang) med Kirke, Præsteb., Skole (ombygg. 1921-22, Arkt. Vig-Nielsen, Viborg), Ml., Kbmshdl. og Fællesmejeri (opr. 1906); *Ingesvang Stationsby* — $\frac{1}{2}$ 1921: 50 Gde og Hse med 225 Indb. —

med Kbmshdl., Mølle, Afholdshotel, Trikotagefabr., Elektricitetsværk (priv., anl. 1918), Vandværk (anlagt 1915-16), Jærnbane- og Telegrafstation samt Posteksp.; *Skygge* (1610 Skygge) med Missionshus, Skole og Kbmshandel; *Paarup* (1447 Paarup) med Skole, Forsamlingshus, Brugsforen., Kbmshdl., Kro, Ml. og Andelsmejeri

(Egelund; oprettet 1900; Beboelsen opført 1910). Samling af Gde og Hse: *Elbæk* (1610 Eiilbeche); *Frederiksværk*; *Klode Mølle* (1610 Klodemølle) med Brugsforen. og Andelsmejeri (Holdgaard; opr. 1894); *Over- og Neder-Julianehede* med Missionshus (opf. 1901) og Skole; *Moslund* (1492 Moslund) med Kbmshdl., Tørvfabrikker og Jærnbanest. (der kun benyttes som Godsbanegaard for Tørvetrafikken); *Skyggehale*; *Ingesvang Huse*; *Krathuse*; *Paarup Hede*. *Klosterlund*, Gd.

Ingesvang S., en egen Sognekommune, har Tingsted i Silkeborg og hører under Rets- og Politikr. Silkeborg Kbst. m. m., Viborg Amtstuedistr., Lysgaard Lægekr., Lysgaard m. fl. Hrd.r.s Skattekr., Lysgaard-Hids Hrd.r.s Vurderingskr., Amtets 3. Folketingskr., Gl.-Skanderborg Amts 4. Forligskr. og 4. Udskrivningskr. Lægd 551 b. Kirken er selvejende.

Kirken er opf. 1895-96 (indviet $\frac{14}{3}$ 1897) af røde Mursten i romansk Stil (Arkt. Frimodt Clausen) og bestaar af Kor og Skib samt Vesttaarn med ottekantet Spir. Altertavle og Prædikestol af Egetræ; Alterbilledet er en Kopi af v. Dycks Christus paa Korset; Cementdøbefont. To Lysekroner. (Se „Architekten“ 1896-97 p. 93).

Omr. paa Kirkens Plads har der i Middelalderen staaet en Kirke, der har været af hugne Granitsten (omtr. 16,6 m lang, 6,3 m bred); efter Sigende er Stenene ført til Holgersdal eller Dalsgd. ved Kellerup. I Tomten fandtes 1835 og 1837 to smaa Metal-klokker og nogle Mønter fra Vald. Sejrs, Chrf. I's og Erik Menveds Tid; 1897 fandtes en Kælderruin og nogle Lertavler.

Om den tidligere Industri i Jærndsmeltning af Myremalm, hvoraf der findes Lag saavel paa Karupliden som længere mod Ø. og i Silkeborgegnen, minder Navne som *Klode Mølle* (Jærnet udsmaeltedes i Kloder) og *Malmhøj* i Kragelund Sogn (Niels Nielsen, Studier over Jærnproduktionen i Jylland, Kbh. 1924, p. 75 flg.).

Spredt i Sognet, saaledes bl. a. V. for Skygge og ved Over-Julianehede, kendes en Snes Gravhøje, de fleste dog ikke særlig store og nu tillige mere eller mindre forstyrrede.

Ingesvang Sogn, der udskiltes ved kgl. Res. af ¹²/₁₂ 1896 af Kragelund og Funder Sogne, var indtil 1915 i kommunal Hens. forenet med disse, men blev da en egen Kommune. Ved Bekendtgør. af ¹⁴/₃ 1903 blev nogle Ejendomme af Graamose By, Torning S., i kirkelig Hens. henlagt under Sognet.

Hovlbjærg Herred.

Sognene: Sale, Gulev, Horslev, Gerning, Vellev, Vejerslev, Ajt, Torsø, Hovlbjærg, Granslev, Havrum, Salle, Skød.

1584

1648

Hovlbjærg Herred, det sydøstligste i Amtet, begrænses mod V. og N. af Lysgaard og Middelsom Hrd., mod Ø. og S. af Randers Amt (Galten Hrd.) og Aarhus Amt (Sabro og Gern Hrd.). Størst Udstrækning fra V. til Ø. er 22, fra N. til S. 15 km. Grænsen mod V. og N. dannes af Gudenaas; paa Nordøstgræns-

sen løber Gudenaas Biaa Lilleaa. Jorderne er bakkede og meget afvekslende, højest mod Ø., hvor det Højdedrag, der danner Vandskellet mellem Gudenaas og Lilleaa (højeste Punkt Dejhøj, 108 m), ligger, samt ler- og sandmuldede og ret gode. Det har en Del Skov (i alt 2691 ha). Det hører til Amtets frugtbareste Herreder (ved Matr. gnmstl. $17\frac{1}{4}$ Td. Ld. paa 1 Td. Hrtk.). Det saml. Areal udgør 22,049 ha (c. 220 km²), deraf Vandar. 121 ha. Ager og Engs Hartk. samt det halv. Skovskylshrtk. udgjorde $\frac{1}{1}$ 1905 2234 Td. Folketallet var $\frac{1}{2}$ 1921 9258 (1801: 3847, 1850: 5071, 1901: 8307). I gejstl. Hens. danner Hrd. eet Provsti med Lysgaard og Hids Hrd.

Hovlbjærg Hrd., i Vald. Jrdb. *Haghælbiarghæreth*, hørte i Middelalderen til Aabossyssel, senere til Dronningborg Len og fra 1660 til Dronningborg Amt, se videre p. 5.

Ligesom Naboherredet Hids frembyder H. Hrd. i arkæol. Hens. mindre Interesse end andre Egne af Viborg Amt. Fra den ældre Stenalder foreligger ingen Minder, og den yngre Stenalder har kun efterladt sig ganske faa Storstensmindesmærker, blandt hvilke en Jættestue i Ajt Sogn er den mest iøjnefaldende; derimod er der, endda i Hrd.'s østl. Del (Granslev S.) truffet karakteristiske Grave som Vidnesbyrd om den yngre Stenalder Enkeltgravskultur — den Kultur, som saa nordl. paa den jyske Halvø ellers væsentlig havde hjemme noget længere vestpaa, men som altsaa viser sig at have haft Udlobere over dette østl. Hrd. Henved 600 Gravhøje er paaviste i H. Hrd., saa temmelig jævnt fordelte over hele Omraadet. For en stor Del holder de sig til det høje Land, men i flere af de nordl. Sogne ses Højene ogsaa at strække sig ud paa det lavere Land ved Bakkernes Fod ud mod Gudenaas-Dalen (saaledes i Sognene Vellev, Gerning og Gulev). Gaar disse Høje i hvert Fald delvis tilbage til den yngre Stenalder, har det paa den anden Side ogsaa vist sig, at mange hidrører fra eller har været benyttede i Broncealderen; der foreligger flere endog ganske vigtige Gravfund fra denne Periode i Høje.